

Hıdır GÖKTAŞ

2.
BASKI

KÜRTLER-II

Mehabad'dan 12 Eylül'e

KITAPSEVER

ALAN YAYINCILIK : 122
Düşünce Dizisi : 20

KÜRTLER II
Mehabad'dan 12 Eylül'e
Hıdır GÖKTAŞ

Birinci Baskı : Ekim 1991
İkinci Baskı : Kasım 1991
Kapak Düzeni : Arslan KAHRAMAN
Kapak Baskı : C Yayınları
Baskı : RENK Basımevi

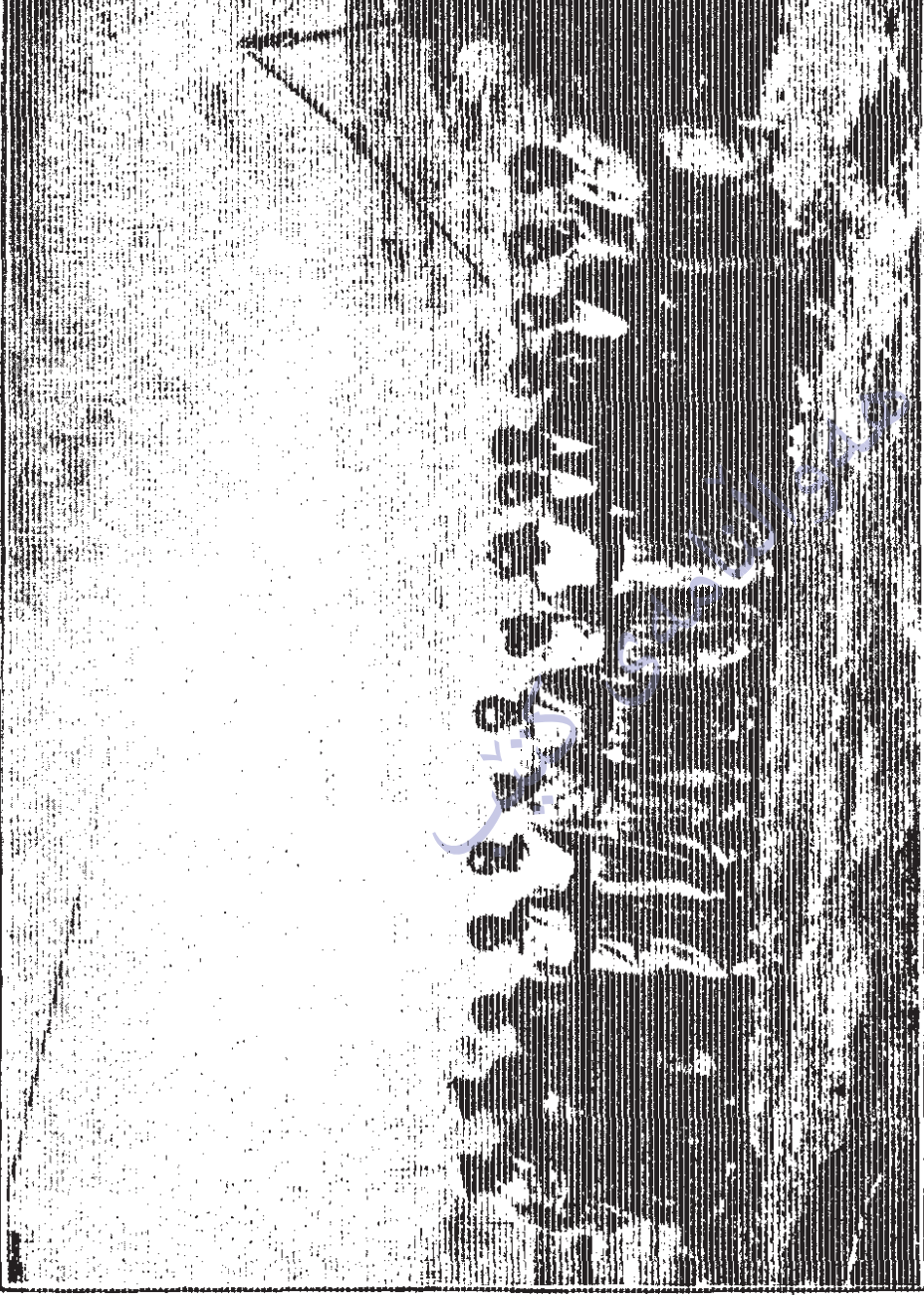

Çatalçeşme Sok. Torun Han. No : 40
Kat : 3 Cağaloğlu / İSTANBUL
Tel : 511 26 00

KÜRTLER II
Mehabad'dan
12 Eylül'e

HIDIR GÖKTAŞ

هه و النامهه
كئيب

Soldan sağa; Fetekettin Kakai (I-KDP PB), Mam Molla A. Mevcut (I-KDHP), Kck Ömer (KYB), Mam Molla Nasuh (I-KSP PB), Awad Abdulgafur (KYB), Kck Kerim (PASOK), Muhsin Dizeyî (Eski Bakan), Ali Abdullah (I-KDP Sekreteri) SamiAbdurrahman (I-KDHP Başkanı), Mesut Barzani (I-KDP Başkanı), Resul Marnend (I-KSP Başkanı), Dr. Fuat Masum (KYB PB), Mamosie Nazım (KYB PB), Nêçîrwan (I-KDP, İdris Barzani'nin oğlu), François Harîrî (I-KDP MK)

ÖNSÖZ

Kürtler, son bir yıldır Dünyada ve Türkiye'de gündem maddelerinin ön sıralarını işgal ettiler.

Kürtler, tüm mücadele geçmişlerinde ilk kez kendilerini dünya kamuoyuna bu kadar duyurabildiler. Bunda iletişim araç ve gereçlerinin gelişmesi kuşkusuz çok önemli; ancak, Kürtlerin de geçen dönem içerisinde tanıtma ve propaganda faaliyetleri konusunda kendilerini geliştirmelerinin payı da yadsınmayacak kadar büyük.

Çünkü, Barzani'nin 1960'lı yıllarda yükselen mücadelesi sırasında, dünya basınından çok az kişi bu olaya ilgi duyarken, Barzani'de tanıtımın kendisine getireceği yararları çok habersizdi. Hatta, bazı Amerikalı ve İngiliz gazetecilerin, "kendinizi ve mücadelenizi dış dünyaya yeteri kadar anlatamıyorsunuz" sözlerini anlamakta zorlanıyordu. Ancak, bu sözleri kulak ardı etmeyen Barzani, zamanla propagandanın da önemini kavradı ve bu yönde adımlar atmakta gecikmedi.

Kürtler, kendilerine hükmedenlerle mücadele ettikleri kadar da birbirleriyle mücadele ettiler. İç çatışmalar ise bir çok kez, Kürtlerin yenilgilerinde başrolü oynadı. 1960-1980 yılları arasında Barzani-Talabani çatışması, bu konuda en taze örneklerden birisini oluşturmaktadır. Barzani ve Talabani, sürekli olarak birbirlerine karşı hasmane tutum içerisinde olmuşlar, en yakın olduklarında bile, "temkin"i elden bırakmamışlardır.

Birlikte olmanın ve topyekün mücadele etmenin yararını ise onca iç çatışma ve yüzlerce ölüden sonra ancak 1988 yılında anlayarak Kürdistanı Cephe'yi kurabilmişlerdir. Ondan sonradır ki Irak'taki Kürt hareketi büyük bir ivme kazanmıştır. -Ancak bunda Dünya konjonktüründeki gelişmeleri de ikinci plana atmamak gerekiyor.-

Barzani ve Talabani benzeri bir anlaşmayı, 1960-1970 yılları arasında yürüttükleri mücadele sırasında yapabilmiş olsalardı, Kürtlerin durumu herhalde şu ankinden çok daha farklı ve ileride olurdu.

*

"Kürtler İsyan-Tenkil" kitabında, Kürtlerin 1898-1938 yılları arasındaki örgütlenme ve çatışmaları ele alınmıştır. Bu serinin ikinci kitabı olan, "Kürtler Mehabad'dan-12 Eylül'e" de ise Mehabad Kürt Cumhuriyeti'nin tarih sahnesine çıkışı ve bu sahneden indirilişi, İran ve Irak'ta -özellikle Irak'ta- yükselen silahlı mücadelenin geldiği noktalar ve 1975 yenilgisi anlatılmaktadır.

Türkiye'de ise Dersim Tedip ve Tenkil Harekatı'ndan sonra Kürtler, uzun bir süre kendilerini toparlayamamışlar ve ilk örgütlenmeler ancak 60'lı yılların başında oluşturulmaya başlanmıştır. Bu tarihten sonra Kürtlerin Türkiye'deki hareketlilikleri hep örgütlenme düzeyinde olmuştur. 12 Eylül 1980'e gelinceye kadar bir çok Kürt örgütü kurulmuştur. Bu örgütler de Irak'ta olduğu gibi, birbiriyle sürekli çatışmışlar ve ortak bir zeminde anlaşma sağlayamamışlardır. Bu kitapta, Türkiye'de ortaya çıkan Kürt örgütlenmelerinin 1960'lı yıllardan 12 Eylül'e kadar sergiledikleri tablo ele alınmıştır.

*

Bu kitabın oluşumuna her türlü katkıyı sağlayan, belge ve bilgi konusunda desteklerini esirgemeyen Kürdistan Press yöneticisi Orhan Kotan'a;

1960'lı yılların başında meydana gelen 49'lar Tevkifatı ve 23'ler Olayı konularındaki birikimlerini bana aktarmaktan imtina etmeyen Sabri Vesek, Medet Serhad ve Nurettin Yılmaz'a;

İlk kitabı titiz bir gözle okuyan ve yapıcı eleştirileriyle ikinci kitabın yazımına ışık tutan Doktor Hikmet Özdemir'e ve;

İlk kitaba gösterdikleri ilgiyle ikinci kitap konusunda beni yüreklendiren kitapseverlere teşekkür ediyorum.

İlk kitapta olduğu gibi ikinci kitapta da bana her konuda destek olan, güç ve moral veren, kitabın düzeltmelerini titiz bir gözle yapan ve bütün bunların yanısıra kızımız Sera Şirin'i dünyaya getiren karım Nuray'a bir kez daha sevgilerimi sunuyorum.

Hıdır Göktaş
OR-AN, 26 Eylül 1991

1. BÖLÜM

MEHABAD KÜRT CUMHURİYETİ VE GÜNEY KÜRDİSTAN'DAKİ GELİŞMELER

Sykes-Picot Anlaşması

Birinci Dünya Savaşı bütün hızıyla devam ederken, İngiltere, Fransa ve Çarlık Rusyası Orta Doğu'yu egemenlikleri altına alma ve paylaşma hesapları yapıyorlardı. Bölgede kendi istedikleri yönetim biçimini gerçekleştirebilmek için de, diğer ülkelerden habersiz bir dizi görüşme ve yazışma gerçekleştiriyorlardı.

Bu gizli görüşmelerin ve çalışmaların asıl yükünü ise Georges Picot ile Sir Mark Sykes çekiyordu.

Beyrut'ta Fransız Büyükelçisi olarak görev yapan Picot, Türkiye'nin Birinci Dünya Savaşı'na katılması üzerine, Büyükelçiliği kapatarak bölgeden ayrılmak zorunda kaldı. Ancak, Picot Büyük Britanya İmparatorluğu (İngiltere) Dışişleri Bakanı Sir Edvard Grey'in Londra'daki Fransız Büyükelçisi Paul Cambon'la görüşmesi ve iki hükümetin, Osmanlı İmparatorluğu toprakları üzerindeki beklenti ve arzularının ortaya konulması üzerine, Fransa adına görüşmeleri yürütmekle görevlendirildi.

İngiltere adına ise görüşmelere uzun yıllar Orta Doğu'da çeşitli görevlerde bulunan ve bölgeyi her açıdan iyi tanıyan Sir Mark Sykes katılacaktı. Bu ülke temsilcileri yaptıkları görüşmeler sonucunda bölgeye ilişkin kendi çıkarlarını tanımlayacaklar ve Çarlık Rusyası'nın da görüşleri alınarak üçlü bir anlaşma imzalayacaklardı.

Sir Mark Sykes ve George Picot, bölgenin arazi yapısını, henüz bölgenin sahibi Arapların bile bilmediği petrol yataklarını, aşiretler ve

şeyhlikler arası çatışmaları çok iyi bilen iki kişi olarak görüşmelere başladılar. Yapılan çalışmalar sonrasında bölge cetvelle çizilmiş ve adeta dengeleri korumak için yaratılmış çeşitli devletçiklere bölünmüştü.

Çalışmaların tamamlanmasından sonra 16 Mayıs 1916'da Londra'da imzalanan bu gizli anlaşmanın 2. maddesine göre, Fransa ve İngiltere, bu bölgede "doğrudan veya dolaylı yönetim veya denetimi isteklerine göre kurma hakkına ve Arap devleti ve Arap devletleri konfederasyonu ile ilgili uygun gördükleri düzenleme hakkına sahip olacaklardı."

Tamamı 12 maddeden oluşan bu anlaşmayla, İngiltere ve Fransa, kendi egemenlik haklarına ve çıkarlarına en uygun yapılanmayı oluşturmuşlar ve bölgede her türlü denetim ve silah kontrolünü de kendi ellerine almışlardı.

İngiltere ve Fransa arasında cetvelle çizilerek oluşturulan bu bölge haritasının bir ilginç yanı ise Kürt sözcüğünün hiç ele alınmaması ve Kürtlerin yaşadığı bölgenin üç ayrı sınır içerisinde eritilmesiydi. Kürtlerin ayaklanması için hemen her dönemde çeşitli etkinliklerde, girişimlerde ve yardımda bulunan İngilizlerin, bu haritanın oluşturulmasında sergiledikleri tutum oldukça dikkat çekicidir. Çünkü anlaşmanın yapıldığı sıralarda Kuzey Irak ve İran'da Kürt hareketi belirli bir ivme kazanmıştı.

Şeyh Mahmut Berzenci Hükümeti

İngilizler, gelişmekte olan bu Kürt hareketini görmezlikten gelirken, Arapları Osmanlı yönetimine karşı ayaklandırıyorlar ve Şerif Hüseyin (*) ile Şeyh Faysal'ı destekliyorlardı. Anlaşma gereği Arapları destekler görünen ve onları Osmanlılara karşı ayaklandıran İngiliz ve Fransızlar bir yandan da bölgeye asker sevkini sürdürüyorlardı.

Basra limanına gelen İngiliz askerleri, daha sonraları Kuzey Irak ve Anadolu'ya doğru ilerlemeye başlıyorlardı. 1917 yılında Bağdat'ı ele geçiren İngilizler, 1918 yılı 9 Mayıs'ında da Kerkük'ü işgal ettiler.

Şeyh Mahmut Berzenci, Kürtlerin öndegelen bir çok isminin imzaladığı bir yazıyı, İngiliz komutanlığına göndererek, bölgede İngilizler'in denetimi altında bir özerk Kürt bölgesi kurulmasını istedi. Bu sıralarda bölgede İngiltere adına casusluk faaliyetleri yürüten Binbaşı Noel bir Kürt, hayranı olarak ortaya çıkıyordu.

(*)Şimdiki Ürdün kralı Hüseyin'in babası

Yine Kürtlerin yoğun olduğu bölgelerde casusluk faaliyeti yürüten Binbaşı Soan ise meslektaşı Noel'in fikirlerinin tam tersine sahipti. O dönemde Bağdat'ta bulunan İngiliz Sivil Komiseri Albay Wilson ajanlar aracılığıyla kendisine ulaşan bütün bilgileri Londra'daki İngiliz hükümetine aktarıyordu.

Bütün bu gelişmelerin olduğu bir ortamda, Şeyh Mahmut Berzenci 1918 yılı başlarında bir hükümet kurdu. 1918 yılı Kasım ayında Süleymaniye'ye gelen Binbaşı Noel burada bir toplantı yaparak Şeyh Mahmut Berzenci'yi Güney Kürdistan Kralı olarak ilan etti.

Binbaşı Noel bir yanda bu faaliyetlerde bulunurken, Noel'in halefi Binbaşı Soan Süleymaniye ve Kerkük'teki bazı kürtleri Berzenci'ye karşı ayaklandırmaya uğraşıyordu.

Berzenci'nin bu beklenmedik başkaldırısı ve bölgedeki diğer aşiretlerin de bu harekete katılma tehlikesinin ortaya çıktığı sıralarda, İngiltere "Kürdistan Politikası" belirlemekle uğraşıyordu. Bu sıralarda ortaya çıkan temel görüş ise Kürtlere verilecek fazlaca vaatlerin ileride İngiltere'nin başını ağrıtaacağı yolundaydı.

Bu gelişme, Binbaşı Soan'ın görüşlerinin daha ön plana geçtiğini ortaya koyuyordu. Ancak, bu sıralarda uygulanan bu ikili yöntemin, bölgede denetimi elde bulundurmada ve İngilizlerin düşüncelerini gerçekleştirme yolunda büyük kolaylık sağladığı söylenebilir.

Şeyh Mahmut Berzenci önderliğindeki Kürtler, 22 Mayıs 1919 tarihinde Süleymaniye'ye girdiler ve bağımsızlıklarını ilan ettiler. Süleymaniye'yi ele geçiren Kürtlerin buradaki İngiliz temsilcisi Binbaşı Greenhouse'yi tutuklaması, bölgedeki İngiliz askeri birliklerinin başındaki General Fraser'i rahatsız etti. Fraser, büyük bir askeri güçle tekrar Süleymaniye üzerine yürüdü ve bir çok Kürdü esir aldı. Şeyh Mahmut Berzenci de yaralı olarak ele geçirildi.

İngilizler, Berzenci'yi yargılayarak idama mahkum etmelerine karşın, bu kararlarını infaz etmekten o an için çekindiler. Berzenci'nin idam cezası kaldırılarak, Hindistan'a sürgüne gönderilmesi benimsendi.

Berzenci'nin Hindistan'da sürgünde bulunduğu dönemde de Kürtler bazı başkaldırılarda bulundular ancak bu hareketlerden, kayda değer bir başarı elde edemediler.

Berzenci'nin Sevres'e Katılma Girişimi

Şeyh Mahmut Berzenci bölgede krallığını ilan ettikten sonra, uluslararası konferanslarda da varlığını duyurmak istedi. Süleymaniye'yi ele geçirme ve bağımsızlık ilan etme planlarını yürüten Berzenci,

bir yandan da iki temsilcisini Paris Barış Konferansı'na ve Sevres Antlaşmasının imzalanmasına katılmakla görevlendirdi.

Berzenci'nin yakınlarından Sait Ahmet Efendi ile Reşit Zeki, bu çalışmalara katılmak üzere 20 Mart 1919 tarihinde Süleymaniye'den ayrılarak Bağdat'a doğru yola çıktılar ve oradan da Halep'e geçtiler. Burada, Paris'e gitmek için 40 gün çeşitli girişimlerde bulunan Sait Ahmet ve Reşit Zeki, çareyi Beyrut'a geçmekte buldular. Burada bulunan Fransız Yüksek Komiserliği'ne başvuran Reşit Zeki ve Sait Ahmet, Kürt Hükümeti adına çalışmalara katılmak üzere Paris'e gitmek istediklerini belirttiler.

Kürt Hükümeti'nin temsilcileri, ABD Başkanı Thomas Wilson'un 8 Ocak 1918 tarihinde açıkladığı 14 maddelik prensiplere uyulmasını ve kendi kaderlerinin tayin hakkının verilmesini talep ediyorlardı.

Ancak, Kürt temsilcilerinin Paris'e gitmelerinin önünde büyük bir engel duruyordu. Birinci Dünya Savaşının galiplerinden İngiltere ile çatışmakta olan Kürtlerin bu girişimleri, Fransızlar tarafından da "dölaylı" olarak engelleniyordu.

Fransızların bu tutumu üzerine, Kürt temsilcilerinden Reşit Zeki, 6 Temmuz 1919 tarihinde, kalmakta olduğu Beyrut Amerikan Oteli'nden, Beyrut Fransız Yüksek Komiserliği'ne bir mektup yazdı. Bu uzun mektubun başında, 20 Mart'tan bu yana başlarından geçenleri anlatan Reşit Zeki, daha sonra dilekçesinin amacını ve Kürt Hükümeti'nin isteklerini şöyle sıralıyordu:

"Bu dilekçemin amacı, sizi umutsuz durumdan haberdar etmek ve sizden yardımlarınızı isterken, delegesinin Paris'e gitmesini engellemek için çıkartılan bu kadar zorluğu öğrenecek olan Kürt Ulusu'nun umutsuzluğu ne olacak? Bir kez biliyorlar ki, Paris'te sorunları İngilizlerin üzerine yükleyeceğim. Bu, İngilizlerin hesabına gelmemektedir.

Bu nedenle, bütün dünyaca alkışlanan Başkan Wilson'un konuşmalarına uygun olarak konferansa bir an önce yetişmek için ve özgürlüğümle ilgili emirlere neden olan Fransız Yüksek Komiserliği'nin dikkatini çekiyorum.

Dikkate almak gerekir ki, Kürtler önemli bir çoğunlukta ve bunların bir kısmı İran'da bulunurken, milyonlarca diğer kısmı Anadolu'da bulunmaktadır. Güçlü tarih içinde, eski bir ulus olarak barış konferansında Fransız üyelerin yanında yer almaya layıktır.

Dört aydan beri, sağa sola, belli belirsiz koşarken, sizlere Güney Kürtlerinin kendilerine yapılan iyilikleri unutmayacaklarını bildirmek isterim. Dostlarının çıkarları önünde kendilerini kurban edenler, iyilik yapmaktan övünürler. Ayrıca yapılan iyiliklere karşı çok duyguludur-

lar. Zorluklar önünde geri çekilmezler ve enerjilerini, direnişlerini gösterirler.

Toprak, çok geniş ve el sürülmemiştir. Bir çok değerli madeni, meyve ve hayvanların her türünü oluşturan bu topraklarda yaşayan insanların, sadece diğer ulusların yardımına ihtiyacı olduğunu söyleyebiliriz. Bütün dilekleri temsil eden aşağıdaki istemleri Fransız hükümetinin bilgilerine sunmaktan dolayı size insanlık adına mimmettar kalacağım.

1. Tam bir bağımsızlık; Hükümet Konağı Süleymaniye'de olacak ve Şeyh Mahmut Hükümdarlığındaki Güney Kürt Hükümeti'ne hiç bir şart koşulmayacak.

2. Bana, güvenlik içinde Fransa'ya seyahat emrinin elde edilmesi sağlanacak.

3. Güneydeki Kürt halkına karşı dışarıdan gelen her türlü baskı durdurulacak.

4. Görüldüğü gibi, çok zor bir dönemden geçen Süleymaniye halkına yardım istemini, Fransız hükümetinin yüksek tevaccühüne sunarım.

5. Daha önemli bir kategorik bildirimler için, eğer istiyorsanız bana bir görüşme ayarlayabilirsiniz.

6. Yazışabilmek için şahsımla ilgili özgürlüğün ve güvenliğin sağlanması gerekir.

7. Bu mektubun bir örneği Amerikan Komisyonuna verildi.

8. Güney Kürdistan Hükümdarlığının ve halkının, sizden yardımlarını beklerken, yolladığı alçakgönüllü sempatiyi kaybetmeyin.

9. Kendi hesabıma saygılarımı sunuyorum ve sizden istemlerimi gerekli yerlere bildirmenizi rica ediyorum."

Reşit Zeki, Süleymaniye'den kilometrelerce uzaklıktaki Beyrut'ta bu içtenlikli çabalarını sürdürürken, Süleymaniye'deki Kürt Hükümeti yenilmiş ve Berzenci Hindistan'a doğru yola çıkarılmıştı bile...

Berzenci Geri Dönüyor

1921 yılında, Kral Faysal İngilizler tarafından Irak Kralı olarak ilan edildi. Faysal, Irak Kralı ilan edilmişti ancak, Kerkük ve Süleymaniye üzerinde İngiliz destekli de olsa istenilen denetim ve siyasi otorite kurulamamıştı. Bu gelişmeler sonrasında, 1922 yılında Şeyh Mahmut Berzenci, sürgünde bulunduğu Hindistan'tan ayrılarak, Süleymaniye'ye geri döndü.

Berzenci, 1922 yılı Ekim ayında kendisini bir kez daha Kürdistan Kralı ilan ederek, bir hükümet kurdu. Kardeşi Şeyh Kadir Berzenci'yi

Başbakanlığa getiren Berzenci, Hristiyan Kürtlerden Abdülkerim Alaka'yı Maliye Bakanlığı'na, Hacı Mustafa Paşa'yı Milli Eğitim Bakanlığı'na ve Salih Zeki Paşayı da Başkomutanlığa getirdi.

Yeni kurulan Kürt hükümeti hemen kendi adına damga pulu, posta pulu ve para bastırdı. Kürtçe gazeteler yayınlanmaya başlandı. İlk olarak Roja Kürdistan (Kürt Güneşi) isimli, peşinden de Denge Heg (Hakkın Sesi) isimli bir başka gazete çıkarıldı.

Berzenci, kurulan Kürt Devleti'nin kalıcılığını sağlamak için hemen dış destekler aramaya girişti. 20 Ocak 1923 tarihinde, "Ekim Devrimi"ni gerçekleştirmiş, genç Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği hükümetine, Tebriz Konsolosluğu aracılığıyla bir mesaj gönderen Berzenci, iki ülke arasında diplomatik ilişki kurulmasını istiyordu.

"Bütün Dünya, 1917 Ekim Devriminin Hürriyet çığlığını işitti. Milletinizin zalim ve despot idareden kurtulduğuna bütün alem sevindi. Kürtler, haklı olan milli davalarında muvaffak olmak azmiyle giriştikleri mücadeleden ellerini size doğru uzatıyor. Bütün kalpleri ve samimiyetleriyle, sizinle arkadaşça ve kardeşçe yaşamak arzusu besliyorlar. Aramızda diplomasi irtibatı olmadığından içinde bulunduğumuz duruma ayrıntılarıyla vakıf olmayan Sovyet Hükümetine bu yazı ile her şeyi bildirmeye imkan yoktur. Mazlum, esarete bulunan milliyetlerin hamisi olan Sovyet Hükümeti'nin Kürt milletini de himaye edeceğine emindir. Bütün Kürtler, Sovyet Hükümeti'ne şarkın hamisi olarak bakmaktadır. Mukadderatlarını, Sovyet Hükümeti'nin mukadderatlarıyla bağlamaya hazır olan Kürtler, karşılıklı olarak sizinle ilişki kurmayı sabırsızlıkla bekliyor."

Ancak, İngilizler, bölgede bir Kürt Hükümeti kurdurmama yolunda kararlı gözükiyordu. Yeni kurulan Kürt Hükümeti'nin toparlanmasına ve dış destek bulmasına olanak tanınmadan hemen Berzenci'nin birliklerinin üzerine asker salındı. İngilizler, bu saldırı sırasında Kraliyet Hava Kuvvetlerine ait uçakları da kullanmaya ve Kürt yerleşim merkezlerinin üzerine bomba yağdırmaya başladılar. Şeyh Mahmut Berzenci, bu saldırılar karşısında İran sınırı içlerine çekilmek zorunda kaldı.

Kraliyet Hava Kuvvetlerinin saldırıları sonucunda ise 79 Kürt köyünde 1365 ev yerle bir oldu ve yüzlerce Kürt öldü.

Berzenci, karşı karşıya kaldığı bütün bu yenilgilere karşın yılmak nedir bilmiyordu. 1923 yılı ortalarında tekrar geriye dönen Berzenci, yine İngiliz saldırıları karşısında bir varlık gösteremeyerek, Pencvin'e çekildi.

İngiliz güdümündeki Irak Hükümeti sürekli olarak Kürtler hakkında kararlar alıyor ve açıklamalar yapıyor, ancak alınan bu kararlar

ve yapılan açıklamalar, sadece sözde kalıyor ve dünya kamuoyunun gözlerini, olayın gerçek yüzünden uzakta tutmaya yarıyordu.

Irak'ın "Göreceli" Bağımsızlığı ve Berzenci İsyanı

1930 yılı Haziranında, İngiltere ile Irak arasında bir anlaşma yapıldı. Aynı yılın yaz ayları içerisinde seçimlerin yapılacağı duyuruldu. İngiltere-İrak arasında düzenlenen bu anlaşma Kürtlerin ve diğer azınlıkların tepkilerine neden olurken Kürtler, yapılacak seçimleri protesto ve boykot edeceklerini açıkladılar.

Bu gelişmelere ilişkin olarak Kürtler bazı gösteriler düzenlediler ancak, Irak ordusu Kürt topluluklarının üzerine ateş açtı. Berzenci, Irak ordusunun bu tutumu üzerine bir isyan hareketi başlattı. Kürtler savaşçı kişiliklerini bir kez daha göstermiş ve henüz düzenli ordu aşamasına geçmekte olan Arap ordusu karşısında başarılar elde etmeye başlamışlardı. Irak ordusunun gerilemesi üzerine, Kralliyet Hava Kuvvetleri tekrar duruma el koyarak, Kürt köylerinin üzerine bomba yağdırmaya başladı. Yoğun çatışmalara karşın direnmekten geri durmayan Şeyh Mahmut Berzenci ancak sekiz ay sonra teslim oldu.

Yıllarca Kürt hareketlerine ve isyanlarına önderlik eden, iki kez de krallığı ilan eden Şeyh Mahmut Berzenci, bu teslimiyetin ardından Güney Irak'ta mecburi ikamete tabi tutuldu.(*)

Barzani'ler İsyan Sahnesinde

Berzenci'nin isyanı bastırılıyor ancak isyanların ardı arkası kesilmek bilmiyordu. Bu kez de Şeyh Ahmet Barzani bir ayaklanma başlattı. İsyanın önderi Şeyh Ahmet Barzani'nin hemen yanında ise kardeşi 27 yaşındaki Molla Mustafa Barzani bulunuyordu. Barzani kardeşlerin 1931 yılında başlattıkları bu isyan da İngiliz uçaklarının yoğun saldırıları eşliğinde Irak ordusu tarafından bastırıldı.

Irak Hükümeti, bu ayaklanma üzerine, 1932 ve 1933 yıllarında Barzan bölgesinde yaşayan Kürtleri cezalandırmak amacıyla askeri hareketler düzenledi. İngilizlerin uçakları da bu harekate destek oluyor ve Kürt köylerini bombalıyordu. Kürt köylerindeki evlerin neredeyse yüzde sekseni yerle bir olmuştu.

Bunun üzerine, Şeyh Ahmet Barzani 1933 yılında bir isyan daha başlattı. 1934 yılına kadar direnmelerine karşın, sonuçta güçleri tüken-

(*)Şeyh Mahmut Berzenci, 1941 yılına kadar Güney Irak'ta mecburi olarak ikamet ettikten sonra Bağdat'a geldi ve buraya yerleşti. Berzenci, 9 Ekim 1956'da Bağdat'ta öldü.

di ve Ahmet Barzani ile Barzani'nin adamlarından bazıları Türkiye'ye sığınmak zorunda kaldı. Ahmet Barzani'nin yanında Türkiye'ye sığınanlarından 100 kadarı, bölgenin Osmanlıların denetiminde olduğu 1915 yılında işledikleri suçlardan dolayı idam edildiler.(*). Şeyh Ahmet Barzani ise Irak Hükümetine iade edildi.

Bu arada İngilizlerin arabuluculuğu gündeme geldi ve Kürtlerin "Yüzbaşı Menekşe" olarak adlandırdıkları bir kişinin girişimleri sonucunda Irak Hükümeti Barzanilere karşı yürüttüğü sindirme hareketini durdurdu. Ancak, bunun karşılığında Şeyh Ahmet Barzani, Kardeşi Molla Mustafa Barzani ve bunların aileleri Barzan bölgesini terk ederek, Irak hükümetinin göstereceği yerde mecburi ikamete tabi tutulacaklardı. Barzaniler, önceleri Güney Irak'ta Divaniye'de, daha sonraları Basra ve Nasırıye'de, en son olarak ise Süleymaniye'de mecburi ikamete tabi tutuldular.

Hevi Örgütü

Barzanilerin önderlik ettiği isyanların ardından Kürtler yaygın olarak örgütlenmeye başladılar. Şeyh Mahmut Berzenci'nin yardımcılarından Profesör Refik Hilmi'nin başkanlığı altında, 1939 yılında Süleymaniye'de Hevi (Umut) isimli bir örgüt kuruldu. Yurtsever ve milli bir özelliğe sahip olan bu örgüte hemen her meslekten insanlar üye olmaya başladı.

Hevi kısa sürede üye sayısını artırmasına karşın, bir süre sonra çeşitli eleştiriler almaya başladı. İçerisinde sol unsurlara yer vermediği için eleştirilen Hevi örgütü, daha sonraları Nazilerin görüşünden etkilenen bir örgüt olmakla suçlandı.

1945 yılına kadar güçlü olarak faaliyetlerini sürdüren Hevi örgütü daha sonra giderek zayıflamaya başladı ve bu örgütün tabanı, kendisinden sonra kurulan Rızgari (Kurtuluş) örgütüne doğru kaydı.

Kemel Örgütü

16 Eylül 1942 tarihinde, Mehabad'lı 12 kişi, kentin biraz dışındaki ağaçlık bölge olan Hacı Davud Bahçesinde bir araya gelerek Kürtlerin durumunu ve siyasi bir Kürt partisi kurulması konusunu konuştu-

(*). 100 kadar Barzani yanlısının idam edilmesine ilişkin olarak Türkiye kaynaklarında herhangi bir bilgiye rastlanmamakla birlikte, Molla Mustafa Barzani, 1963 yılında anılarını anlattığı Kanadalı gazeteci Dana Adams Schmidt'e bu konuyu aktarmaktadır. Ancak bu anılarda da konuya ilişkin olarak ayrıntılı bir bilgiye rastlanmamaktadır.

lar. İran'da bulunan Mehabad kentindeki bu toplantıya bir de Irak'tan gelen temsilci katılmıştı. Hevi örgütünün temsilcisi konumundaki Yüzbaşı Mir Hac, Mehabad'ın dışında Hacı Davud bahçesinde bir araya gelen Kürtlere hücre yöntemiyle çalışacak bir gizli örgüt kurmalarını öneriyordu.(*)

Hacı Davud bahçesinde bir araya gelen bu kişiler bir örgüt kurma kararını verirken, örgütün adını ise Komele Ziyaneweye Kürdistan (Kürdistan Diriliş Topluluğu) koydular. Ancak, örgütün adı daha sonra kısaca Komel olarak anıldı.

Örgütün kurulması kararının alındığı bu ilk toplantıda, aynı zamanda örgütün bir yayın organının bulunması konusunda görüş birliğine varıldı. Adı Nişliman (Vatan) olarak belirlenen bu dergi, bu kararın alınmasından iki, üç hafta sonra yayınlanmaya başlandı.

Komel örgütünün üye sayısı kısa sürede artmaya başladı. Örgütlenme biçimi gereği, örgüt üyeleri ancak, kendi hücreleri içerisindeki bir kaç kişinin adını biliyor, onların dışında kimseyi tanımıyordu. Örgüt üyelerinin isimleri ise örgütün merkezinde bulunduruluyordu. Örgüte girme, örgüt yöneticisi üç kişinin huzurunda düzenlenen bir törenle gerçekleştiriliyor ve örgüte giren herkes, örgüt kurucuları ve Yüzbaşı Mir Hac tarafından belirlenen şu yemini ediyordu:

"Kürt halkına ihanet etmeyeceğime, Kürtlerin özerk bir yönetime kavuşması için çalışacağıma, hiç bir sırrı sözlü veya yazılı olarak açıklamayacağıma, ölünceye kadar örgüte üye kalacağıma, bütün Kürt erkeklerini kardeş ve bütün Kürt kadınlarını bacı olarak kabul edeceğime, Komel Örgütünün izni olmadan hiç bir partiye girmeyeceğime yemin ederim."

Örgütlenmede Bir Adım Daha

Komel Örgütünü oluşturan 100 kadar üye, 1943 yılı Nisan ayında Mehabat yakınlarındaki Xwedaperest tepesine bir gezi düzenlediler ve bu gezi daha sonra siyasi toplantıya dönüştürüldü. Toplantı sırasında

(*) Willam Aeglton, Mehabat Kürt Cumhuriyeti adlı kitabında bu kişilerin adlarını, Abdurrahman Halevi, Mehmet Emin Şerifi, Abdurrahman Zebihî, Muhammed Nanevazade, Hüseyin Ferevher, Abdurrahman Emîni, Kasım Kadiri, Molla Abdullah Davudî, Kadir Müderrisi, Ahmed Alemî, Aziz Zandî ve Muhammed Yaho olarak vermektedir. Celal Talabani ise Kürdistan ve Kürt Ulusal Hareketi isimli kitabında, bu kişilerin isimlerini Aeglton'dan farklı olarak şöyle sıralamaktadır; Abdurrahman Zebihî, Hasan Rezkîri, Rahman Zebihî, Abdurrahman İmami, Abdulkadir Müderrisi, Necmeddin Tevhidî, Muhammed Nanevazade, Ali Mahmudî, Muhammed Ashabî, Abdurrahman Keyani, Sıddık Hayderî, Kasım Kadiri.

örgütün merkez komitesi oluşturuldu. Merkez Komitesinin sürekli bir başkanı olmamakla birlikte, yönetime sol güçler egemen olmuştu. Hacı Baba Şeyh, Muhammed Hüseyin Seyfi Kadı, Menaf Kerimi, Seyyid Muhammed Eyubiyan, Abdurrahman İlhanzade, Ahmed İlahi, Halil Hüsrevi, Kerim Ahmedyan, Hacı Mustafa Dari, Muhammed Emin Muini, Muhammed Velizade, Muhammed'Resul Dilşad, Muhammed Emin Şerefi, Abdurrahman Zebihî, Muhammed Yaho, Hejar ve Hermîni'den oluşan merkez komite, hemen yoğun bir çalışma başlattı. Örgütün propaganda çalışmaları iyice genişletildi.

Komel'in kuruluşunu Irak'ta bulunan İngilizler de haber almışlar ve gelişmeleri yakından izlemeye çalışıyorlardı. Musul'da bulunan İngiliz Siyasi Müsteşarlığı görevlileri, gelişmeler hakkında yakından bilgi sahibi olmak için belirli aralıklarla, Mehabad'a kadar gidiyorlardı. Ayrıca, Komel Örgütü'ne sempati besleyenlerin yoğun olduğu Rewanduz, Erbil, Kerkük ve Süleymaniye'ye de giderek, kendileri için gerekli olan bilgileri buralardan alıyorlardı.

Komel Örgütü, kısa zamanda kendisine geniş bir çevre edinmiş ve bir çok yerde örgütlenmeyi başarmıştı. Hatta, İran'da kurulan bu örgütün bir kolu da Avukat İbrahim Ahmed tarafından Irak'ta (Süleymaniye) kurulmuştu.

Türkiye'de Şeyh Said İsyanı'ndan sonra idam edilen Seyit Abdülkadir'in oğlu Şeyh Abdullah da Komel Örgütü'nün manevi üyesi kabul edildi.

Ayrıca, Bükan bölgesinde yaşayan İlhanzade aşiretinin şeyhleri, Eşneviye bölgesinde yaşayan Zerza aşiretinin şeyhleri, Memaş aşiretinin önde gelen isimlerinden Abdullah Kadiri, Şıkakan aşiretinin yaşadığı bölgenin Kuzey kesiminin en büyük lideri Ömer Han Şerifi de Komel Örgütü'ne girdi. Böylece 1945 yılına gelindiğinde, bölgede yaşayan hemen bütün büyük Kürt aşiretlerinin önde gelenleri örgüt içerisinde faaliyete başlamışlardı.

Bir yanda bu örgütlenme çalışmaları sürdürülürken, diğer yanda da diğer Kürt örgütleri arasında temaslar sürdürülüyor ve birlikte hareket etmenin yolları araştırılıyordu. İran'da etkin olan Komel'in temsilcisi Muhammed Emin Şerefi, Irak Kürdistanında faaliyet gösteren Hevi Örgütü'nün önde gelen isimleriyle görüşmek üzere Kerkük'e gitti. Burada Hevi'nin temsilcileri Yarbay Emin Rewanduzi, İzzet Abdülaziz, Mustafa Hoşnav, Şeyh Kadir Süleymaniye, Refik Hilmi ve Seyyit Abdülaziz Geylani ile görüşmelerde bulundu. 1944 yılında gerçekleşen bu görüşmeden bir süre sonra da Hevi Örgütü, Komel'in yetkilileriyle görüşmek üzere iki temsilcisi İsmail Hakkı Şaveys ile Osman Danişi'yi Mehabad'a gönderdi.

Bu sıralarda Suriyeli Kürtlerin önde gelen isimlerinden Diyarbakır'lı Cemil Paşa'nın torunu Kadri Bey ile Türkiye'den Kadı Molla Vahab da, gelişmeleri ve örgütlenme çalışmalarını yakından görmek ve izlemek üzere Mehabad'a gittiler.

Üç Sınır Antlaşması

Bu görüşme ve temasların ardından, Kürdistan'ın birleşmesini sembolize eden bir toplantı yapılması kararlaştırıldı. İran, Irak ve Türkiye sınırının kesiştiği nokta olan Dılanbar Dağı'nda 1944 yılı Ağustos ayında yapılan toplantıda, İran Kürtlerini Komel Örgütü üyesi Mehabadlı Kasım Kadiri, Irak Kürtlerini Rewanduz yakınlarındaki bir köyde yaşayan Şeyh Ubeydullah Zino, Türkiye Kürtlerini ise Kadı Molla Vahab temsil etti. Temsilcilerin önderliğinde yapılan bu toplantıya katılan Kürtler, Kürt örgütleri arasında işbirliği ve dayanışmanın geliştirilmesi kararını aldılar. Bu kararı da bir antlaşma haline getirerek kendi aralarında imzaladılar. Bu antlaşmaya da, Üç Sınır Antlaşması (Peman i Se Senur) adını verdiler.

Komel Örgütü'ne Taze Güç; Kadı Muhammed

Komel Örgütü kurulduktan sonra geniş çaplı çalışmalar yürütüyordu ancak, bu örgütün belli başlı bir lideri yoktu ve hiç bir grup da bu örgütte denetimi ele geçirme çabasında değildi. Ancak Mehabad'ın önde gelen "şahsiyet"i olarak bilinen Kadı Muhammed'in örgüte üye olmasının istenip, istenmemesi ve istenmesi halinde de bu teklifi kabul edip etmeyeceği tartışma konusuydu.

Örgütün Merkez Komite üyelerinden bazıları Kadı Muhammed'in örgüt üyeliğine alınmasına karşı çıkıyorlardı. Bu karşı çıkışlarındaki temel endişe ise, Kadı Muhammed'in güçlü ve otoriter kişiliğiyle örgüte egemen olmasıydı. Bazı üyeler ise kişisel nedenlerle Kadı Muhammed'in örgüte üye olarak alınmasına karşı çıkıyorlardı. Ancak, örgütün tüzüğünde Kadı Muhammed'in üyeliği için herhangi bir engel bulunmuyordu.

Kadı Muhammed'in örgüte alınmasını isteyen Merkez Komite üyelerinin ağır basması üzerine 1944 yılının Ekim ayına rastlayan bir gün Kadı Muhammed, Merkez Komite üyelerinden Ahmed İlahi'nin evine çağırıldı.

İlahi'nin evinde bulunan 24 Merkez Komite üyesi, herkesin kimliğinin ortaya çıkmaması için iki kişinin başka bir odada Kadı Muhammed'e teklifte bulunmasını benimsedi. Bunun üzerine Kasım Ka-

diri ve Kadir Müderrisi Kadı Muhammed'e örgüt üyeliği teklifinde bulunmakla görevlendirildi. Kadı Muhammed yapılan teklifi reddederse, diğer üyelerle görüştürülmeden evden ayrılacaktı, kabul etmesi halinde ise diğer örgüt üyelerinin yanına alınacak ve yemin ettirilecekti.

Kadiri ve Müderrisi'nin yaptığı örgüt üyeliği teklifini Kadı Muhammed hiç bir tereddüt göstermeden kabul etti. Örgüt yeminini de eden Kadı Muhammed, böylece Komel Örgütü'nün bir üyesi oldu. Bu üyelik, aynı zamanda zor bir dönemin ve sonu "idam"a varan bir yolculuğun da başlangıcıydı.

Kürt Haritası ve Kürt Bayrağı

Örgütlenme çalışmalarının yanısıra, Kürdistan'ın neresi olduğu yolunda da bir takım çalışmalar yürütülüyordu. Beyrut'ta Bedirhanlar tarafından hazırlanan bir harita, bir yazıyla Birleşmiş Milletler'e gönderildi. Kürdistan'ın mümkün olduğunca geniş olarak gösterilmesi için bir çok kaynağa başvurulmuş bu haritada, Basra Körfezi'ne ve Akdeniz'e ulaşma çabalarının ön plana geçtiği dikkati çeken bir unsur olarak göze çarpmaktadır.

İran'daki Komel Örgütü ise Irak'taki Kürt örgütlerinin de görüş ve önerilerini alarak bir Kürt Bayrağı hazırladı. Üç ayrı renkli şeritten oluşan bu bayrağın üst bölümünde kırmızı, ortada beyaz ve en altta da yeşil renk yer alıyordu. Bayrakta ayrıca Kürtlüğün sembolü olarak da bir güneş ve güneşin iki yanında birer başak, arkada da bir dağ ve kalem yer alıyordu. (*)

Molla Mustafa'nın Sürgünden Kaçışı

Ağabeyi Şeyh Ahmed Barzani ile birlikte mecburi ikamete tabi tutulan Molla Mustafa Barzani, 12 Temmuz 1943'de sürgünde bulunduğu Süleymaniye'den kaçtı. Buradan yürüyerek İran'a geçen Barzani, İran üzerinden Barzan bölgesine geçti. Burada Kürtleri etrafında toparlamaya başladı. Barzani bu sırada Bağdat'ta bulunan İngiliz Büyükelçiliği yetkilileri ile yazışmaktan da geri durmuyordu. Bu mektuplar İngiliz Büyükelçiliğine, İngilizlerin Musul Siyasal Müsteşarı Kenj ve Kuzey Bölgesi Siyasi Danışmanı Yarbay Mad aracılığıyla ulaştırılıyordu.

Bu sıralarda, Irak askerleri Barzan bölgesine karşı askeri hareketler düzenlediler.

(*) Şimdiki Kürt Bayrağı ise siyah, sarı ve yeşil renkte üç şeritten oluşmaktadır.

Ancak, Irak askerleri bu hareketlerden herhangi bir başarı elde edemezlerken, birbiri ardına yenilgiler almaya başladılar. Bir çok Irak askeri Kürtler tarafından esir edilirken, silahları da Kürtlerin eline geçiyordu.

Barzani'nin bu hareketi, Şeyh Mahmut Berzenci'nin oğlu olan Şeyh Latif tarafından da desteklenmekteydi. Ayrıca, Barzan bölgesinde patlak veren bu isyanı bastırmakla görevlendirilen subaylar arasında Komel Örgütü'ne üye bazı subaylar da bulunuyordu. Hevi Örgütü, bu subaylarla ilişki kurdu ve isyan hareketinin etkili olmasında önemli bir rol oynadı.

Bu sırada İkinci Dünya Savaşı da olanca hızıyla sürmekteydi. Bölgede egemenlik kurma emelinde olan İngiltere, amansız bir düşmanla, Hitler'le uğraşmaktaydı. Bu nedenle de Orta Doğu'daki gelişmelerle öyle istediği gibi ilgilenemiyordu. İngiltere, Barzani hareketinin güçlenmesi üzerine, Irak Hükümetine, Barzani'yle görüşmesi ve onunla iskan konusunda tavsiyede bulundu.

Irak Hükümeti, Barzani'yle görüşmelerde bulunmak üzere Majid Mustafa(*) isimli Kürt kökenli bir bakanı görevlendirdi. Yapılan görüşmeler sonucunda, Majid Mustafa, Kürtlerin isteklerini kabul etti. Buna göre Kürtler, kendi okullarında eğitim görecekler ve Kürtçe resmi dil olarak kabul edilecekti. Kürtler resmi görevlere atanabileceklerdi ve Kürtlerin yaşadığı bölgelerin kalkındırılması için gerekli çalışmalar yürütülecek, buralara okul ve hastaneler yapılacaktı.

Majid Mustafa'nın Kürtlerle vardığı bu anlaşmalar, Nuri Said Hükümeti'nin 16 Ocak 1944 tarihli toplantısında ele alındı. Irak Başbakanı Nuri Said bu anlaşmadan yana tavır koyarken, Bakanlar Kurulu, varılan anlaşmanın Irak'ın toprak bütünlüğünü bölücü nitelikte olduğunu belirterek, anlaşmayı onaylamadı.

Başbakan Nuri Said bu gelişme üzerine istifa etti ve yerine Hamdi Paçacı kabinesi kuruldu. Yeni hükümet de Kürtlerin sorunlarının incelenmesinden yana olduğunu açıkladı ancak, Kürtlerin öne sürdüğü temel konularda pazarlık yapmaya yanaşmıyordu.

Barzani'de bütün bu olumsuz gelişmelere rağmen, Bağdat Hükümeti ile temaslarını tam olarak kesmiyordu. Barzani ve adamları diğer yandan da yine karakollara saldırmaktan, buralardaki malzeme ve silahlara el koymaktan geri durmuyordu.

(*)Barzani'yle görüşmekle görevlendirilen Kürt asıllı bakan Majid Mustafa, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Süleymaniye' isyan başlatan Şeyh Mahmut Berzenci hareketine katılmıştır. Daha sonraları ise devlet memurluğunu seçen Majid Mustafa, Devlet Bakanlığı'na kadar yükselmiştir.

Bu dönemde, Barzani ile Irak Hükümeti arasındaki ilişkiler, Irak ordusunda görev yapan Kürt subaylar aracılığıyla sürüyordu. Bu Kürt subaylardan Binbaşı İzzet Abdülaziz Kürtlerin olduğu kadar Arapları ve İngilizlerin de güvenini kazanmıştı. Rewanduz Kaymakamlığın yürüten Mehmet Emin Rewanduzi ise hükümet tarafından doğrudan Barzani ile ilişki kurmakla görevlendirilmişti. Ayrıca, Şemdinanlı bir Kürt olan Yüzbaşı Abdülaziz Geylani de Barzani ve Hükümet arasındaki ilişkiyi sürdüren subaylardandı.

Bu subayların, Irak Hükümetince bilinmeyen bir ortak yanları vardı. Bunların üçü de Kürt olmalarının ötesinde, Hevi Örgütü'nün üyeleri idi. Ayrıca, Kürtlerle görüşen ve anlaşma yollarını arayan Majid Mustafa'nın önerisi üzerine de Barzan Bölgesi için dört tane irtibat subayı tayin edildi. İrtibat Subayı olarak görevlendirilen Zaho'dan Yüzbaşı Mir Hac, Köysancak'tan Yüzbaşı Mustafa Hoşnav ve Süleymaniye'den Yüzbaşı Mecit Ali ile Yüzbaşı Fuat Arif de, İran'da kurulan Komel Örgütü'nün Irak'ta gelişmesi yolunda çalışan kişilerin önde gelenleriydi.

Bu subayların aracılığıyla yürütülen çalışmalar sonrasında Barzani ailesinin sürgünde bulunduğu Süleymaniye'den Barzan'a dönmeye izin verildi. Molla Mustafa Barzani'nin ağabeyi Şeyh Ahmet Barzani de Barzan bölgesine döndü ancak, aşiretin dinsel liderliğini yürüttü. Askeri ve yönetsel anlamda otorite ise Molla Mustafa Barzani'nin elinde kaldı.

Molla Mustafa Barzani İngilizlerin Bağdat Büyükelçiliği ile de mektup teatisini sürdürüyordu. Barzani, yazdığı mektuplarda, İngilizlere Kürt sorununun çözümü ve özerklik konularında yardımlarını istiyordu. Ancak, İngilizler, sorunun çözümünü kendi açılarından yararlı bulmadıkları için, bu mektuplara verdikleri yanıtlarda da bunu açığa vurmaktan kaçınıyorlardı. Hatta bir mektuba verdikleri yanıtta, "İngiliz görevlileri, Irak Hükümetinin şartlarını kabul etmeniz için size nasihatla bulundular. Fakat siz onların bu nasihatlarını kabul etmediğiniz ve bu işler İngiliz Hükümetinin savaş çalışmalarını tehlikeli ölçüde engellemeye başladığı için, İngiliz Hükümeti, sizin niyetlerinizi, kendisine karşı düşmanca olarak sayacak ve sizi yok olma ya, yıkıntıya sevkedecektir" demekten de geri durmadılar.

Irak'taki bütün bu gelişmeleri yakından izleyen ve İkinci Dünya Savaşının sonuçlanma aşamasına gelmesi üzerine rahatlayan İngiltere artık, Irak Hükümetinden, Kürtlerle anlaşmaları konusunda bir istekte bulunmuyordu. Hatta, yukarıdaki mektupta da görüldüğü üzere, Kürtleri "yok olmaya ve yıkıntıya" sevk etmekle tehdit ediyordu.

Taraflar arasındaki tansiyonun gittikçe yükselmekte olduğu bu dönemde ise Barzani, bazı aşiret anlaşmazlıklarını çözümlmek amacıyla Dohuk bölgesinde temaslarda bulunuyordu. Bu sıralarda Mergasor'daki bir polis merkezine çay ve buğday almaya giden Ulu Bey isimli bir aşiret lideri ile polisler arasında bir anlaşmazlık çıktı. Bu anlaşmazlık, Ulu Bey'in ölümüyle sonuçlanınca, aşiret mensupları intikam için polis karakoluna saldırdı.

Barzani, Nisan 1945'de ortaya çıkan bu sorunun anlaşmayla çözümlenmesi yolunda girişimlerde bulunmak isterken, Irak Hükümeti, Barzanilere karşı geniş çaplı bir harekate girişti. 30 bin kişilik bir askeri kuvvetin yanısıra, 12 bin jandarma ve İngiliz Hava Kuvvetleri yürütülen bu harekate katıldı. Bütün bu kuvvetleri ise, daha önce Kuzey Afrika'daki İngiliz birliklerinin komutanı olan tek kollu Tuğgeneral Renton yapıyordu. Böylece, İngiliz Büyükelçiliğinden Barzani'ye gönderilen sert ifadelerle dolu mektup da daha bir anlam kazanıyordu.

Barzani ise Mizuri, Şervani, Baruşi, Dola Mari gibi aşiretlerden kuvvet isterken, Akra bölgesindeki Rejükeran ve Goran aşiretleri ile Zaho bölgesindeki Silevanuz ve Rewanduz bölgesindeki Bradost aşiretleri de Barzani kuvvetlerine destek verdi. Böylece, Barzani de dört, beş bin kişilik bir askeri güce sahip oldu.

Bölgede yaşayan ancak Barzani'ye destek vermeyen Kürt aşiretleri de vardı. Zibariler, Berwariler, Dostükiler ve Şerefbeyaniler Irak Hükümetinin yanında yer alırken, bu aşiretlerin komutası için Irak Ordusu tarafından Abdülkerim Kasım(*) isimli bir kurmay subay görevlendirilmişti.

Bu aşamada, Barzani'nin en büyük yardımcıları, bir önceki ayaklanma sırasında Hevi Örgütü'nün girişimleri sonucunda Barzani'nin yanında yer alan ve Irak Hükümeti ile Barzani arasında itibata sağlamakla görevlendirilen Kürt subaylardı. Irak Ordusu içerisinde görev yapmakla birlikte Hevi ve Komel Örgütlerinin aktif birer üyesi olan bu subaylar, 1945 yılında Hevi örgütü'nün dağılması üzerine, Molla Mustafa Barzani'yle birlikte Azadi Komitesi (**) olarak adlandırılan bir örgüt kurdular. Komitenin içerisinde yer alan bu subaylar, Barzani'nin diğer aşiret liderleriyle bağlantı kurmasında ve silahlı hareketin yönetilmesinde de etkin görevler üstlendiler.

(*) 1945 yılında Barzani'nin karşısında yer alan Kürt aşiretlerine komuta eden Abdülkerim Kasım, 1958 yılında Tümgeneral olduğu bir sırada gerçekleştirdiği darbeyle krallığı kaldırıp, cumhuriyet ilan etti. Kasım, Cumhuriyet döneminin ilk başbakanı oldu. Ancak, 8 Şubat 1963 tarihinde, bu kez kendisi bir başka darbenin kurbanı oldu. Bir darbeyle yönetimi ele geçiren Baas'çılar, Kasım'ı kurşuna dizdi.

(**) Bu komite Azadi Partisi olarak da anılmaktadır.

Irak İçişleri Bakanı Mustafa Ömeri de bölgede bulunuyor ve hareketi yakından izliyordu. Ayrıca, bazı aşiretleri kendi yanlarına çekmek için bazı girişimlerde de bulunuyordu. Irak ve İngiliz birlikleri 15 Temmuz 1945'de dağlık bölgeye hareket ettiler ve 7 Ağustosta da saldırıya başladılar.

Kürtler ilk başlarda oldukça başarılı bir askeri hareket sergileyerek, Bire Kepra, Mergasor ve Billeh'deki askeri karakolları işgal ederken, Akra, Amadiye ve Rewanduz kasabalarının çevrelerini de denetimleri altına aldılar. Hatta bir ara Erbil'e 20 kilometre kadar yaklaşımlarına karşın, İngiliz Hava Kuvvetlerinin yoğun saldırısı karşısında buralarda tutunamayarak geri çekilmek zorunda kaldılar.

Barzani yönetimindeki Kürtler, bir ara Nahlla'da sekiz bin kişilik bir Irak askeri birliğini pusuya düşürdü. Barzani, bu kuşatmadan kesin bir zafer beklerken, Barzani'nin yanında yer alan Zibari aşireti reisi Mahmut Ağa, Irak kuvvetlerinin yanında yer aldı. Bunun üzerine, Irak birlikleri açılan gedikten kendilerini kurtarmayı başardı. Barzani, bu gelişme üzerine, Irak Hükümeti'nin, Mahmut Ağa'nın kardeşi Ahmed'e rüşvet verdiğini söyledi.

Barzani kuvvetleri, yoğun saldırılar karşısında fazlaca zayıf vermeye başlamışlardı. Bu sıralarda, Barzani'ye, İran Kürdistanındaki gelişmeler hakkında bilgiler ulaşıyordu. Buradaki örgütlenmeler ve Mehabat'ta cumhuriyet kurma hazırlıkları Barzani'yi etkiliyordu. Sonuçta, daha fazla kayıp vermek istemeyen Barzani, 1945 yılı Eylül ayında doğuya, İran içlerine doğru göç kararı aldı. Barzani aşiretinden ve diğer akraba aşiretlerden 35 bin erkek, bir o kadar da kadın ve çocuk İran dağlarına doğru göçe başladı.

1945 yılını 1946'ya bağlayan kış boyunca süren göç yolculuğu sırasında bir çok Kürt soğuk, hastalık ve açlıktan dolayı öldü. Bu acılı yolculuğun sonunda, Barzanlar, 1946 baharında kendileri için daha elverişli konaklama yerlerine ulaştılar. Bu sıralarda, Mehabat'ta bir dizi gelişmenin meyveleri alınmak üzereydi...

Irak Komünist Partisi

Irak Komünist Partisi 1934 yılında kuruldu. Irak Komünist Partisi'nin içerisinde Kürt unsurlar da azımsanamayacak sayıda idi. 1936 yılında Bekir Sıdkı'nın bir darbeye Irak yönetimini eline geçirmesi üzerine ortaya çıkan radikalleşme havası gerek Irak Komünist Partisi'nin gerekse Kürtlerin örgütlenmeleri açısından olumlu etkiler yarattı.

1940 yılına gelindiğinde, Irak Komünist Partisi Kürtlerin yoğunlukta olduğu Erbil, Süleymaniye ve Rewanduz'da geniş ve güçlü bir örgütlülük ağı oluşturmuştu. Ancak, Irak Komünist Partisi'nin Kürt sorununa yaklaşımı, bu parti içerisinde yer alan ve oldukça aktif olan Kürtleri tedirgin etmeye başladı.

Irak Komünist Partisi'nin 1945 yılında yapılan 1. Milli Kongresi'nde, Kürt sorunu en çok üzerinde durulan konulardan birisi olarak gündeme geldi. Bu kongrede, "Kürt Milleti"nin varlığı diye bir şeyin söz konusu olmadığı" savları ortaya atıldı. Bu nedenle de Kürt Devleti diye bir olgunun ortaya atılması ve bu devletin kurulması yolunda çaba harcanması da anlamsızdı.

Irak Komünist Partisi Tüzüğü'nün 10. Maddesinde, "Kürt milli azınlığı için olduğu kadar, Türkmenler, Ermeniler ve Yezidi'ler gibi azınlıkların da gerçek hak eşitliğine kavuşmaları için mücadele ediyoruz" cümlesi yer alıyordu. Ancak, tüzükte yer alan bu sözlerin, Kürtlerin ayrı bir devlet kurması anlamına gelmeyeceği işleniyordu. Irak Komünist Partisi'nin resmi yayını olan ve faaliyetini yeralında sürdüren El Kaida Gazetesinin 1945 yılı Kasım ayı nüshasında, konuya ilişkin bir yazıda şu noktalar göze çarpan unsur olarak ön plana çıkıyordu:

"Biz, bütün özgürlükler için mücadele ediyoruz; Örgütlenme özgürlüğü için, demokratik hayat özgürlüğü için, bir demokratik devlet cihazı ve rejim özgürlüğü için. Eğitimi herkese yaymak ve bütün Iraklılar arasında mutlak eşitliği sağlamak için mücadele ediyoruz. Kısacası, Kürtlerin mutluluğu için mücadele ediyoruz. Emekçi kitleler, Kürt halkının ve Irak emekçi kitlelerinin çıkarları doğrultusunda, birlikte kalmak veya ayrılmak tercihini ifade etmeye izin veren örgütlere sahiptirler. Ama, Kürtlerin Irak devletinden ayrılması yolundaki bir talep tamamen yanlıştır. Bu talep, hiç bir şekilde Kürt kitlelerinin yararına değildir."

Irak Komünist Partisi'nin Kürtler konusundaki bu yaklaşımı, "devrimci" bir potansiyele sahip olan Kürt unsurların giderek partiden soğumalarına ve ayrılmalarına neden oluyordu.

Irak Kürdistan Komünist Partisi

Irak Komünist Partisi'nin Kürt unsurları içinde eritmesine ve sindirmesine olanak vermeyen Kürtler, bu partiden ayrıldıktan sonra Ekim 1945'de kendi partilerini, Irak Kürdistan Komünist Partisi'ni kurdular. Parti yayın organı olarak ise "Şoreş" (Devrim) isimli bir gazete yayımlanmaya başlandı. Parti daha sonraları bu yayın organının adıyla bütünleşerek, "Şoreş Partisi" diye anılmaya başlandı.

Ancak, bu partinin önde gelen kişileri, partinin kuruluşundan sonra kendi bölgelerinde bir dizi çalışma yaptılar ve izledikleri yöntemle başarıya ulaşmalarının mümkün olmayacağı sonucuna vardılar. Kürdistan'a özgü, Kürt kurtuluşunu slogan olarak benimseyen ve yurtsever, ulusal bütün unsurları içerisine alabilecek, bütün Kürtleri kucaklayacak bir siyasal partinin kurulmasının kaçınılmaz olduğu ağırlıklı bir görüş olarak ortaya çıkmıştı.

Rızgari Partisi

Irak Kürdistan Komünist Partisi'nin önde gelen isimleri, komünist olmayan Kürt ileri gelenlerinden Ali Hamdi, Doktor Cafer Muhammed Kerim, Avukat Reşit Baclan'la görüşmeler yaparak, parti kurulması konusunda anlaşmaya vardılar. Varılan bu anlaşma sonucunda Rızgariye Kurd (Kürt Kurtuluşu) partisi kuruldu.

Parti programı Avukat Zeyd Ahmet Osman tarafından kaleme alındı. Kurulan bu yeni partiye, milliyetçi ve demokrat Kürtler kaydolurken, Irak Kürdistan Komünist Partisi'nden de yoğun katılmalar oldu. Parti konusunda deneyimli olan komünistler, kısa süre içerisinde yeni kurulan bu partiye yön vermeye ve Rızgari (Kurtuluş) gazetesini çıkarmaya başladılar.

Komünist unsurların eski deneyimleri nedeniyle parti içerisinde etkin rol üstlenmeleri, partiye komünist bir görünüm kazandırdı. Parti, içinde bulunulan koşullar gereği, gitgide bir "Kürt Ulusal Cephesi"ne dönüştü.

Bu arada, İran'da kurulan Komel Örgütü'nün bir kolu da Avukat İbrahim Ahmed'in önderliğinde, Irak-Süleymaniye bölgesinde faaliyetlerini sürdürüyordu.

Dayke Nıştımın (Ana Vatan)

İran'da kurulan Komel örgütü, hiç boş durmuyordu. Kürt benliğinin güçlenmesi ve yayılması için her türlü çabayı gösteriyordu. Bu amaçla, örgüt üyelerinden oluşan bir opera grubu oluşturuldu. Bu grup, Dayke Nıştımın (Ana Vatan) isimli, Kürtçe yazılan ve oynanan bir opera sahneye koydular.

Kürt milliyetçiliğini ön plana çıkaran bu operada, Ana Vatan adlı bir kadın üç haydut tarafından kaçırılıyor ve başına bir çok kötü ve korkunç şey geldikten sonra kendi öz ve yiğit çocukları tarafından kurtarılıyordu.

Bu oyun, sahnelendiği her yerde büyük ilgi görüyor ve izleyenlerin coşkulu tezahüratlarıyla karşılanıyordu. Ayrıca, oyunun sahnelendiği her bölgede de, mücadeleye omuz verecek yeni unsurların ortaya çıkmasına yol açıyordu. Oyun, uzunca bir süre ve Azerbaycan dahil bir çok yerde sahnelendi.

Bakü'yü Ziyaret

İran ve Irak Kürdistanında hızlı ve yoğun gelişmeler yaşanıyor-du. Bir yanda birbiri peşisıra örgütler ve partiler kurulurken, Irak Kürdistanında hükümet kuvvetleri karşısında gerileyen Barzani'nin İran'a doğru çekilme kararı aldığı sıralarda, Sovyetler Birliği'nden Kürt liderlerine Bakü'yü ziyaret etmeleri daveti ulaştı.

Sovyetlerin Azerbaycan'daki subaylarının başı konumundaki General Selim Atakşikof Kadı Muhammed'e bu daveti ilettiğinde takvimler 1945 yılı Eylül ayını gösteriyordu. Nazileri yenilgiye uğratan ve İkinci Dünya Savaşı'nın muzaffer ülkeleri arasında yer alan Sovyetler Birliği, yakınındaki Kürtlerle sıcak ilişkiler kurmayı amaçlıyordu. Böylece Sovyetler, bölgedeki gelişmeleri kendi denetimleri ve inisiyatifleri altında bulundurmak ve yönlendirmek istediklerini de ortaya koymuş oluyorlardı.

Sovyetler Birliği'nin bu davetini kabul eden Kadı Muhammed, Bakü'ye gidecek Kürt heyetini belirledi. Heyette, Kadı Muhammed'in yanı sıra, Menaf Kerimi, Ali Reyhani, İlhanzade Kasım Ağa, Seyfi Kadı Abdullah Kadiri, Kak Hamza Nalıs ve Nuri Bey yer alacaktı.

Heyet önce Tebriz'e geçti ve oradan da trenle Bakü'ye gitti. Burada Kürt heyeti Eyüp Kerimi ve Alayof isimli görevlilerle karşılandı. Aynı gece Bakü'nün biraz dışındaki Merdegan otelinde kalan Kürt heyeti, ertesi sabah kendi aralarında bir toplantı yaparak, bir istekler listesi hazırladılar. Bu liste Alayof aracılığıyla, Azerbaycan Sovyet Cumhuriyeti Başbakanı Cafer Bakırof'a iletilecekti.

Aynı gün akşam saatlerinde Kürt heyeti Bakırof'la bir görüşme yaptı. Bu görüşme sırasında Bakırof, Kürtlerin özerklik için acele etmemeleri gerektiğini ve özgürlüğün sağlam temellere oturması gerektiğini söyledi. Bakırof, Kürtlerin, Azerbaycan içerisinde özerk bir yönetimle yetinmelerini istiyordu.

Ancak, Kadı Muhammed, bu istek karşısında, Kürtlerin ayrı bir özerk yönetim kurmaya kesin karar verdiklerini söyledi. Görüşmenin ilerleyen aşamalarında, Bakırof ve Kadı Muhammed, Kürtlere yapılacak yardımlar konusunda anlaşmaya vardılar. Kürtlere çeşitli silahların verileceğini vaadeden Bakırof, bir de matbaa makinası gönderece-

ği konusunda söz verdi.

Yardımlar konusunda çeşitli vaadlerde bulunan Bakırof, daha sonra Kürtlerin örgütlenme biçimleri üzerinde durarak, Komel Örgütü'nün yeterli olmadığını, farklı bir örgütlenmeye gidilmesi gerektiğini anlattı. Kürt siyasal hareketinin artık bir parti kurmasının zamanının geldiğini Kürt temsilcilerine anlatan Bakırof, bu partinin Kürdistan Demokrat Parti adını taşıyabileceğini de söylemekten geri durmadı.

Bu toplantıların sürdüğü saatlerde, Kürt heyetine, Barzani'nin Irak topraklarından çekilmeye başladığı ve İran sınırına dayandığı haberi geldi. Ancak, Bakırof bir gün önceki toplantıda, Barzani'nin İngiliz ajanı olduğunu söylemişti. Bakırof'un bu tutumuna bozulan Kürtler, bir an önce Mehabat'a dönmek gerektiği konusunda görüş birliğine vardılar.

Mehabat Cumhuriyeti'ne doğru

Bakü'den dönen Kürt heyeti Mehabat'a geldiğinde, herkesi Kürt bağımsızlığı için çalışmaya ve çarpışmaya hazır buldu. Hemen herkesin elinde veya evinde bir silah olmasına karşın, Mehabat'lı Kürtler silah azlığından yakınıyorlardı. Bunun üzerine Kadı Muhammed, Sovyetlerin Mehabat Ticaret Temsilcisi Babayof'la temas kurarak bir parti tüfeğinin daha Mehabat'a getirilmesini sağladı.

Bir miktar silah daha sağlanmıştı ama, bağımsızlığın ilan edilmesi aşamasında daha çok silaha gereksinim duyulabilirdi. Bu eksikliğin tamamlanabilmesi için bir yandan da başka arayışlar sürdürülüyordu. Bu sıralarda İran Azerbaycan'ında da bağımsızlık hazırlıkları sürdürülüyor ve yer yer sert çatışmalar çıkıyordu. Bu çatışmalar sırasında Azerbaycan milisleri Rızaiye'deki İran Jandarma Karakollarını işgal etti.

Bu gelişmeden bir kaç gün sonra, Rızaiye yolundan gelen Sovyet kamyonları, Sablax ırmağı (*) üzerindeki Pıra Sor'u (Kızıl Köprü) geçerek bir gece yarısı Mehabad'a girdiler. Bu kamyonlarda, İran jandarma teşkilatından ele geçirilen 1200 tane tüfek bulunuyordu. Sovyet askerlerinin kontrolü altında ve Sovyet kamyonlarıyla Mehabad'a getirilen bu silahlar gizlice Komel Örgütü'ne teslim edildi. Ayrıca, bu 1200 tüfeğin yanısıra bol miktarda cephane ve diğer savaş malzemeleri bulunuyordu. Böylece, Azerbaycan Sovyet Cumhuriyeti Başkanı Cafer Bakırof'un söz verdiği silahların ilk bölümü Kürtlere ulaşmış

(*) İran topraklarında doğan ve Irak topraklarından Dicle'ye ulaşan Küçük Sap ırmağı.

oluyordu. Ancak, söz verilen tank ve top gibi silahlardan henüz bir haber yoktu.

Barzani-Kadı Muhammed İşbirliği

Molla Mustafa Barzani'nin İran sınırına yaklaştığı haberini alan ve Bakü'den ayrılarak Mehabad'a gelen Kürt heyetinin dönüşünden bir kaç gün sonra, Barzaniler sınırdaki dağları geçerek, Eşneviye ve Karapapak üzerinden Mehabad yakınlarına geldiler. Mehabad yakınlarına ulaşan 10.000 kadar Kürdün arasında, askeri önder Molla Mustafa Barzani'nin yanısıra, dini önder ağabey Ahmed Barzani de vardı. Irak'tan kaçarak Mehabad'a ulaşanların arasında Barzanileri destekleyen Şirvaniler, Birişuler, Devletmıriler ve Mızüriler de bulunuyordu.

Son ayaklanma sırasında Barzani'nin adamlarına komuta eden ve daha önce Irak ordusunda görev yapan subaylardan Mir Hac, Hayrullah Abdülkerim, Nuri Ahmed Taha, İzzet Abdülaziz, Abdülaziz Geylani ve Mustafa Hoşnav da vardı. Bu kişiler arasında bulunan Abdülaziz Geylani, Şeyh Abdullah Efendi'nin oğlu olduğu için, diğerlerine göre farklı bir yere ve ağırlığa sahipti. Hatta Kadı Muhammed'le liderlik konusunda rekabet edebileceği de etkili çevrelerde konuşuluyor ve tartışılıyordu. Ancak, kısa bir süre sonra, Sovyetler Birliği'nde yüksek öğrenim yapmak için seçilenler arasında yer aldı ve böylece Mehabad'dan da uzaklaştırılmış oldu.

Bu sıralarda, Molla Mustafa Barzani, Kadı Muhammed'le görüştü. Görüşmede, Barzani, Kadı Muhammed'e, yanındaki bütün Kürt savaşçılarını "Kürt Davası"nın emrine verdiğini söyledi. Barzani'nin bu davranışı üzerine, Kürt hareketi oldukça iyi yetişmiş ve sayıları üç bin bulan bir silahlı güce daha sahip oluyordu.

Kadı Muhammed'in Çağrısı ve Kürdistan Demokrat Partisi'nin Kurulması

Komel Örgütü iyice genişlemişti. Ancak örgüt yapısı gereği, daha üst işlevler üstlenebilecek bir yapıda değildi. Bu nedenle, örgütün yapısının değiştirilmesi ve bir parti kimliğine kavuşturulması gerekmektedir. Bu konudaki çalışmalara hız verildi.

Bu hazırlıkların devam ettiği 1945 yılı Eylül ayında, Rızaiye Sovyet Konsolosu Haşimof, Mehabad'da Kültürel İlişkiler Merkezi adı altında bir yer açtı. Kürt-Sovyet Kültür Derneği olarak da anılan bu merkezlerin varlığı, Komel Örgütü üyelerinin daha rahat toplantı

yapabilmelerini, daha doğrusu toplantı yapabilecek bir yer bulmalarını sağladı.

Kadı Muhammed, 1945 yılı Ekim ayında Kürt ileri gelenleri ile Komel üyelerine ve aşiret reislerine bir toplantı çağrısı yaptı. Bu toplantı 60 kişinin katılımıyla gerçekleşti. Sovyetler, kendi tavsiyeleri üzerine gerçekleşen bu toplantılara katılmamayı ve uzakta durarak parti kuruluşunu Kürtlere bırakmayı yeğlediler.

Toplantıda, Bakü gezisi hakkında bilgi veren Kadı Muhammed, Komel Örgütü yerine bir parti kurulmasının ve açık çalışmaya geçilmesinin yararları konusuna değindi. Bu etkili konuşması sırasında Kadı Muhammed, Sovyetler Birliği'nin partilerini destekleyeceklerini de söyledi.

Konuşmasının ardından, toplantıya katılanlara, parti kuruluşu konusunda bir sözlere olup olmadığını sordu ve kimseden ses çıkmayınca da, "o halde karar verilmiştir" diyerek Kürdistan Demokrat Partisi'nin kurulduğunu ilan etti. (*) Toplantıdan sonra, aralarında Kadı Muhammed'in de bulunduğu Kürt önde gelenlerinden 106 kişi bir bildiri hazırlayarak yayınladı. Bu bildiri de, "*Kürt halkı şimdi, dünyanın faşizmden kurtulmuş olmasından yararlanmak ve Atlantik Antlaşması'nın getirdiği taahhütlerde kendi katkısının da bulunmasını istemektedir. Kürt halkının Rıza Şah tarafından inkar edilen anayasal ve insani haklardan başka bir isteği yoktur*" denilmekteydi.

Komel Örgütü'nün yerine Kürdistan Demokrat Partisi'nin kurulması aslında isim değişikliğinin ötesinde fazlaca bir farklılığa yol açmadı. Komel Örgütü'nün Merkez Komitesi, aynen partinin merkez komitesi olarak görev yapmayı sürdürdü. Daha önce Komel Örgütü'nün bir üyesi konumunda olan Kadı Muhammed de, yine partinin sade bir üyesi olarak kaldı. Ancak, Komel Örgütü'nde olduğu gibi, partide de işleri çekip çeviren Kadı Muhammed'di.

Kürdistan Demokrat Partisi kuruluşunun ardından bir de yeni program kabul etti. Yeni programda, İran'daki Kürt halkının kendi

(*) Kürdistan Demokrat Partisi'nin kuruluş tarihi, William Aegleton'un "1946-Mehabat Kürt Cumhuriyeti" isimli kitabında ve bir çok kaynakta Ekim 1945 olarak belirtilmektedir. Ancak, bir çok kitaptaki bu tarihle ilgili dipnotta yine Aegleton'un kitabına atıf yapılmaktadır. Öte yandan, İran Kürdistan Demokrat Partisi'nin 1970 ve 1980'li yıllarda Genel Sekreterliğini yapan Abdurrahman Kasımlo ise "İran Kürdistanı" isimli kitabında, Kürdistan Demokrat Partisi'nin kuruluş tarihini 16 Ağustos 1945 olarak vermektedir. Ancak, burada kastedilenin Irak Kürdistan Demokrat Partisi olması olasılığı daha fazla. Çünkü, I-KDP'nin kuruluş tarihi 16 Ağustos 1946'dır. Bu tarih kitapta, bir yanlış yazımdan kaynaklanmış olabilir.

ulusal ve yönetsel işlerini yürütebilmesi için özerk olması gerektiği; resmi dil ve öğretimin Kürtçe olacağı; İran Anayasası hükümlerince Kürdistan bölgesinde kamu işleri üzerindeki denetim hakkını partinin kullanacağı ve bir yasama meclisi kurulması için en kısa zamanda bir seçim yapılması gerektiği; bütün devlet memurlarının Kürtlerden seçileceği; Kürdistan bölgesinde toplanan bütün vergilerin yine aynı bölge için kullanılacağı gibi konular da yer aldı.

Kürdistan Demokrat Partisi hızla genişlemeye ve daha organize bir yapıya kavuşmaya başladı. Bu gelişmede Sovyetlerin payı da inkar edilemeyecek kadar büyüktü. Örgütlenmeye ilişkin bütün deneylerini ve birikimlerini Kürtlere aktarıyorlardı.

Azerbaycan'ın Özerkliği

Mehabad'da parti kurulma çalışmalarının yürütüldüğü sıralarda, hemen yakınlarda, İran Azerbaycanında da özerklik faaliyetleri sürdürülüyordu. 1945 yılı Ekim ayında, Sovyetler Birliği'nin Azerbaycan'da bulunan askeri birlikleri takviye edilirken, kısa bir süre sonra da Sovyet Azerbaycanından gelen silahlı partizanlar, İran Azerbaycanında denetimi ele geçirmek için İran birliklerine karşı bir saldırı başlattılar. Bu güçlü saldırılar karşısında, bazı İran birlikleri Tebriz'den çekilmek durumunda kalırken, bazı görevlilerin elindeki silahlar alınarak, İran'lı yöneticiler silahsızlandırıldı.

Tebriz'in, başkent Tahran'la bağlantısı kesilince, İran Hükümeti bölgeye asker sevk etme kararı aldı ve bu kararını 17 Kasım 1945 tarihinde, Tahran'daki Sovyet Büyükelçiliğine bildirdi. İran hükümetince görevlendirilen askeri birlikler, Azerbaycan bölgesine oldukça uzak bir bölgede Sovyet askerlerince durdurularak, Tebriz'e doğru ilerlemeleri engellendi.

İran, bu durumu protesto ederken, Stalin yönetimindeki Sovyetler Birliği bu protestoyu reddetti. Amerika ve İngiltere'nin Sovyetler Birliği Büyükelçileri bu gelişme üzerine, Azerbaycan konusunun İran'da yapılması planlanan reformlarla birlikte ele alınmasını istediler. Ancak, Stalin İngiliz ve Amerikan Büyükelçilerinin bu planını da reddetti.

12 Aralık 1945 tarihinde ise Azerilerin önderi konumundaki Cafer Peşvari, Azerbaycan Demokrat Partisi tarafından seçilen 101 üyeli Azerbaycan Ulusal Meclisi'ni resmen topladı.

Bu toplantıda, Azerbaycan'ın özerkliği kabul edildi. Bu gelişme o zamanki İran Anayasasına uygundu. İran Anayasası, yöresel yasama meclisleri kurulabilmesine olanak tanıyacak şekilde düzenlenmişti.

Özerkliğin ilanından sonra Azerbaycan'ın yeni yöneticileri kim-
senin malına dokunulmayacağını açıklarken, bazı bankaların devlet-
leştirilmesi ve yeni bir toprak dağıtım planı hazırlanması konusunda
kararlar aldıklarını duyuruyorlardı. Bu arada, alınan ayrı bir kararla
da, resmi dil ile öğretim dilinin Türkçe olduğu ilan edildi.

101 kişilik Azerbaycan Ulusal Meclisi'nin yaptığı toplantıya, Ka-
dı Muhammed de beş kişi göndermişti. Kadı Muhammed'in amcasının
oğlu Seyfi Kadı, Hacı Mustafa Davudi, Menaf Kerimi, Kerim Ahmed-
yan ve Vahab Belüryan'dan oluşan Kürt heyeti, Kürdistan Demokrat
Partisi'ni ve Mehabad'ı temsilen bu toplantıya katıldı. Bu temsilcilerin,
katıldıkları meclis toplantısı sırasında kendilerini ayrı bir bölgenin
temsilcisi değil de, Azerbaycan'ın herhangi bir bölgesinin temsilcisi
gibi görmeleri, Kürtlerde de özerklik duygularını kamçılıdı.

Kürtlerin Özerklik İlanı

Sovyetler Birliği, Kürtlere silahın yanısıra bir de matbaa makina-
sı sözü vermişti. Bu söz 1945 yılı Kasım ayında yerine getirildi. An-
cak, Sovyetler bu makinayı Kürtlere satılmış olarak göstermekte ısrar-
lı davrandılar.

Makinanın Mehabad'a varmasından kısa bir süre sonra gazete ve
dergiler çıkarılmaya başlandı. Kürdistan adıyla çıkarılan gazete ve di-
ğer yayınlar, Kürtlerin daha kısa sürede toparlanmalarına yardımcı ol-
du. Bu toparlanmaya, yine Sovyetler tarafından verilen küçük bir rad-
yo vericisinin katkılarını da eklemek gerekli...

17 Aralık 1945 tarihinde yapılan bir miting sonrasında, mitinge
katılan kalabalık, Mehabad'daki Adliye Sarayını ele geçirmek üzere
harekete geçti. Adliye Sarayı yakılmak istendiyse de, Kadı Muham-
med buna engel oldu. Ancak, Adliye Sarayı'nın bütün pencerelerinden
aşağıya bayraklar asıldı ve Adliye Sarayı'nın çatısındaki göndere Kürt
bayrağı çekildi. Özerkliğin bu ilk adımından sonra Kadı Muhammed
Abdurrahman Zebihî ve Ali Reyhani'yi Tebriz'e göndererek, başta İn-
gilizler olmak üzere diğer batılı yetkililerle ilişki kurmalarını istedi.
Ancak, İngilizler bu girişimleri oldukça soğuk bir biçimde karşıladılar.

Bu sıralarda Kadı Muhammed de Tebriz'e giderek, buradaki Sov-
yet yetkililerle özerklik konusunu görüştü. Tebriz dönüşünden sonra
Mehabad'lularla, cumhuriyetin ne zaman kurulması konusunda görüş
alışverişinde bulunan Kadı Muhammed, Kürtlerin kullandığı takvime
göre Ribandan ayının ikisinde, 22 Ocak 1946'da, özerliğin ilan edil-
mesini kararlaştırdı. 17 Ocak 1946'da ise Ribandan ayının ikisinde Çu-

warçıra (Dört Çıra) meydanında bir toplantı yapılacağı hemen herkese duyuruldu.

Özerkliğin açıklanacağı 22 Ocak'tan bir gün önce Kürt ileri gelenleri bir camide bir araya gelerek, Kürdistan'ın özerklik konusunu ve bir sonraki günün programını görüştiler.

22 Ocak 1946- Mehabad; İlk Kürt Cumhuriyeti

22 Ocak sabahı, her tarafın karla kaplı olmasına karşın, Çuwarçıra meydanı akın akın gelen Kürtlerle dolmaya başladı. Meydanın her tarafı kırmızı, yeşil beyaz renkli bayrak ve flamalarla donatılmıştı.

Kürtler heyecanlı bir şekilde meydanda toplanırken, bir heyet de Kadı Muhammed'i Sablax ırmağının yanındaki evinden almak üzere harekete geçti. Kendisini almaya gelenlerle birlikte Çuwarçıra meydanına çıkan Kadı Muhammed fazla uzun olmayan bir konuşma yaptı.

Kürtlerin kendi kaderlerini tayin etme hakkı bulunduğunu, Kürtlerin uykularından uyandıklarını anlatan Kadı Muhammed, konuşmasının ortalarında, "şu anda özerk Kürt Cumhuriyeti kurulmuştur" dedi. Kadı Muhammed, bu sözlerinin hemen ardından ise cumhuriyetin ilanına karar veren Kürdistan Demokrat Partisi Merkez Komitesi üyelerine teşekkür etti.

Kadı Muhammed, konuşmasında, Cumhuriyet'in kuruluşu aşamasında her türlü yardımda bulunmaktan kaçınmayan Sovyetler Birliği'ne teşekkür ederken, kendilerinden kısa bir süre önce özerkliklerini ilan eden Azerbaycan hükümetini de kutlayarak, iki yeni ve komşu hükümetin birbirine destek olacağını söyledi.

Çuwarçıra Meydanının ortasına kurulu tahta kürsünün üzerinde bu konuşmayı yapan Kadı Muhammedin hemen önünde ise beyaz elbisesiyle Molla Mustafa Barzani duruyordu.

Kadı Muhammed, konuşmasını tamamlayıp kürsüden inerken, sırtında bulunan cübbesini çıkardı. Böylece, cübbenin altında, Sovyet askeri üniformalarına benzeyen bir elbise ortaya çıktı. Bu aynı zamanda, Kadı Muhammed'in bir ölçüde dini kimliğinden sıyrıldığını gösteriyordu. Çünkü, Kadı Muhammed, askeri elbise giymesine karşın, dinsel önderliği simgeleyen beyaz sarığını başından çıkarmadı.

Kürt Cumhuriyetinin ilan edilmesi ve Kadı Muhammed'in konuşmasını tamamlamasının ardından, meydanı silah sesleri kapsadı. Kürtler, ellerindeki tüfeklerle havaya ateş ederek, özgürlüklerini kutluyorlardı.

Bu sırada, Herki aşiretinin reisi Zero Bey kürsüye gelerek, Geylanlı Şeyh Abdullah Efendi'yi sert bir dille eleştiren bir konuşma yap-

ti. Şeyh Abdullah'ı Kürt ulusal hareketini desteklememekle suçlayan Zero Bey, daha da ileri giderek, Şeyh Abdullah'ın İngiltere'nin ajanı olduğunu bile söyledi. Bu sırada meydana bulunan ve Şeyh Abdullah Efendi'nin oğlu olan Seyyid Abdülaziz kürsüye gelerek, babasını savundu.

Kadı Muhammed ise birbirini suçlayan bu iki kişinin konuşmalarının ardından tekrar kürsüye gelerek, Şeyh Abdullah Efendi'yi savundu. Konuşmaların tamamlanmasından sonra bütün gün boyunca şehrin her tarafında şenlikler sürdü ve yeni Cumhuriyet'in kurulması kutlandı.

Mehabad'da İlk Siyasi Cinayet

Özerk Cumhuriyet henüz ikinci gününü yaşamının heyecanı içerisindeyken, 24 Ocak 1946'da, Sovyet Yüzbaşı Gazalyof, Cafer Mahmudyan isimli bir Kürdün, hem Sovyet yetkililerine, hem de İranlılara bilgi veren "iki yüzlü" bir ajan olduğu için yakalandığını açıkladı. Gazalyof, konuya ilişkin olarak Kadı Muhammed'e de bilgi verdi.

Kadı Muhammed bu gelişme üzerine, Cafer Mahmudyan'ın tutuklanmasını ve Mehabad polis merkezine getirilmesini istedi. Ancak, Mahmudyan, Kadı Muhammed'in bu isteği üzerine polis merkezine götürülürken, yolda, üç polis tarafından kurşuna dizilerek öldürüldü.

Böylece, genç Cumhuriyet'in ilk siyasi cinayeti işlenmiş oluyordu. Fakat, Sovyetler Birliği bu tür cinayetlerin bir daha olmaması için Azerbaycan ve Kürdistan'a, konularında uzmanlaşmış bazı memurlar atadı.

İlk Kürt Cumhuriyeti'nin Bakanlar Kurulu

Kadı Muhammed'in Cumhuriyet'in kuruluşunu ilan etmesinin ardından, devletin kalıcılığının sağlanması yolunda bir takım adımlar atılmaya başlandı. Bu çalışmaların başında ise, bir hükümetin kurulması gelmekteydi. Cumhuriyet'in kurulmasından bir hafta kadar sonra, Şubat ayı başlarında hükümetin oluşturulması amacıyla çeşitli toplantılar ve görüşmeler yapıldı.

Bu toplantıların sonucuna Kürdistan Demokrat Partisi Merkez Komitesi üyesi 10 kişi katıldı. Kadı Muhammed, bu kişilerden bakanlıklar için görüşlerini belirtmelerini istedi ve bu arada kendisinin önerdiği isimleri de açıkladı. Toplantının sonucunda, bakanların isimlerinin yer aldığı bir liste hazırlandı ve bu liste açıklanmak üzere Kadı Muhammed'e teslim edildi.

Kadı Muhammed'e teslim edilen Bakanlar Kurulu listesi, 11 Şubat 1946 tarihli Kürdistan Gazetesi'nde yayımlandı. Böylece, Kadı Muhammed Kürt Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı oluyordu. Cumhuriyet'in Başbakanlığına ise Bükan Aşiretinin güçlü ismi, 65 yaşlarındaki Hacı Baba Şeyh getirildi. Hacı Baba Şeyh, bölgedeki Kürt nüfus tarafından çok sevilen ve halkçı kişiliğiyle tanınan bir kişi olduğu için bu göreve getirilmişti.

Kürt Cumhuriyeti'nin Savaş Bakanlığı'na ise Kadı Muhammed'in amcasının oğlu olan Muhammed Hüseyin Seyfi Kadı getirilmişti ve Seyfi Kadı aynı zamanda Cumhurbaşkanı Yardımcılığı görevini de üstlenmişti.

Mehabad'lı Muhammed Emin Muini İçişleri Bakanlığı'na getirilirken, Muhammed Eyyubiyani ise Sağlık Bakanı oldu. Dışişleri Bakanlığı görevi, İlhanzade Hacı Beyazıd Ağa'nın oğlu Abdurrahman İlhanzade'ye verilirken, amcasının oğlu İsmail Ağa İlhanzade ise Ulaştırma ve Yol İşleri Bakanlığına, Kerim Ahmediyani da Posta Telgraf Telefon İşleri Bakanlığı'na getirildi.

Ekonomi Bakanlığı'na ise Kadı Muhammed'in Komel Örgütü'ne üye olması sırasında evinde toplantı yapılan Ahmet İlahi getirilirken, Çalışma Bakanlığı görevi Halil Hüsrevi'ye verildi. Hacı Mustafa Davudi Ticaret Bakanı olurken, saygınlığı ile Kürt önde gelenleri arasında haklı bir yer edinmiş olan Molla Hüseyin Mecdi de Adalet Bakanlığı'na getirildi.

Yaşlı ve orta yaşlı kişiler olan bu bakanların yanısıra Milli Eğitim ve Tarım bakanlıklarına ise çok genç iki kişi atandı. Milli Eğitim Bakanlığına getirilen Mehabad'lı Menaf Kerimi 25 yaşında, Tarım Bakanlığına getirilen Muhammed Velizade ise 23 yaşındaydı.

Mehabad'ın üst tabakasını temsil eden Bakanlar Kurulu üyeleri Kürt ulusal hareketini temsil etmelerine karşın, Sakız, Serdeşt ve Rızaiye bölgelerinden, Bakanlar Kurulu'na temsilci alınmamıştı. Ancak, ne Kadı Muhammed ne de Bakanlar Kurulu üyeleri, karar alma aşamalarında mutlaka Şıkakan Aşireti Reisi Ömer Han Şıkak, Herki Aşireti Reisi Reşid Bey ve Barzan Aşireti Reisi Molla Mustafa Barzani'ye danışmadan karar almıyorlardı. Böylece, ilk Kürt Cumhuriyeti, aşiret ilişkileri temeline dayalı bir yapıyla kurulmuş oluyordu.

Bu arada Kadı Muhammed'in kişiliği ön plana çıkıyor onun anlayış ve düşünceleri yönetim yapısının adilane oluşmasını sağlıyordu. Cumhurbaşkanı olduğu halde bu ünvanı ve Devlet Başkanı ünvanını kullanmaktan kaçınan Kadı Muhammed, "Kürt Demokrat Partisi Önderi-Peşewaye Parti Demokqrati Kurd" ünvanını kullanıyordu. Kadı Muhammed'in bu tutumu Bakanlar Kurulu üyelerini de etkiliyor ve

onlar da bir süre sonra "Bakan" ünvanlarının yerine "Reis" ünvanını kullanmaya başlıyorlardı.

Azerbaycan-Mehabad İlişkileri

Bir yanda bu gelişmeler olurken, diğer yanda da Azerbaycan Cumhuriyeti ile Kürt Cumhuriyeti arasında bir soğukluk yaşanmaktaydı. Azerbaycan hükümeti, öteden beri, Kürtlerin kendi cumhuriyetlerinin sınırları içerisinde yer almalarını ve özerk bir yapıya sahip olmalarını istiyorlardı. Ancak, Kürtlerin bağımsız bir cumhuriyet kurmaları, Azerileri rahatsız etmişti.

Bunun üzerine, Kürdistan Demokrat Partisi'nin iki üyesi, Halil Hüsrevi ile Muhammed Emin Şerifi Azerbaycan'ın başkenti Tebriz'e gittiler. Burada Sovyet Hastanesinde görevli Doktor Samedof'la görüşen Kürt temsilcileri, neden Azerbaycan'dan ayrılarak bağımsız bir cumhuriyet kurdukları sorusuyla karşılaştılar. Ancak görüşmede taraflar birbirlerini ikna edemeyince, Kadı Muhammed'in Tebriz'e gelerek, Azerbaycan Başbakanı Cafer Peşvari ile görüşmesi kararlaştırıldı.

Kadı Muhammed, Tebriz'e gelerek Grand Otel'e yerleşti. Cafer Peşvari ile Sovyet Temsilcisi General Atakşiyof, Grand Otel'e gelerek Kadı Muhammed'le görüştüler. Kadı Muhammed bu görüşmede, Sovyetlerin Mehabad görevlilerinin, başından beri Kürtlerin amacını bildiklerini, kendilerinin bağımsız bir cumhuriyet kurmalarının nedenlerini anlattı. Görüşmede tam bir sonuca varılamazken, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Kürt Cumhuriyeti üzerinde hak iddia etme yolu da bu görüşmeyle kapatılmış oldu.

Geriye, bir an önce güçlü Kürt Cumhuriyeti'nin oluşturulması kalıyordu. Mehabad'a dönen Kadı Muhammed, bunun gerçekleştirilebilmesi için bir an önce askeri bir gücün oluşturulması yönünde adımlar atılmasını istedi. Bu sırada, Sovyetler Birliği daha önce verdiği sözler doğrultusunda Kürtlere silah ve cephane göndermişti. Çok sayıda tabanca ve tüfek gönderilmesine karşın, söz verilen tank ve toplardan eser yoktu.

Bu arada, Azeriler hala İran Kürdistanı'nın Azerbaycan özerk yönetimi çerçevesinde olması konusunda ısrarlı davranışlarını sürdürüyorlardı. Kürtler ve Kadı Muhammed ise, gerek Sovyetlerin, gerek Azerilerin yapılan son görüşme üzerine, Kürtlerin kararlılıklarını anladıklarını sanıyorlardı. Ancak bu konuda yanıldıkları kısa sürede ortaya çıktı.

Mart ayının sonlarına doğru, Tebriz'deki Sovyet yetkilileri, Kadı Muhammed'in Tebriz'e gelmesini istediler. Kadı Muhammed, berabe-

rinde Başbakan Hacı Baba Şeyh, bazı bakanlar ve Kürt ileri gelenleri olduğu halde Tebriz'e gitti. Ancak burada, İran Azerbaycanının yöneticileri yerine, Sovyet Azerbaycanının Eğitim Bakanı Mirza İbrahimof ve General Kolyof'la karşılaştılar.

İbrahimof ve Kolyof, Kürtlerle Azerilerin birleşmelerinin bir çok açıdan yararlı olacağını, Irak ve Türkiye Kürtlerinin kurtuluşuna kadar bu birlikteliğin devam etmesi gerektiğini Kürt liderlerine anlatmaya çalıştı. Hatta bir ara daha da ileri giderek, Kürtlere, ayrı bir hükümet kurma iznini kimin verdiğini bile sormaktan geri durmadı.

İbrahimof'un bu sorusuna, ısrarla, Mehabad'daki Sovyet yetkililerinin, başta Yarmakof olmak üzere, gelişmelerden haberdar olduğu karşılığı verildi. Sovyet yetkililerinin sürekli baskıları karşısında bunalan Kadı Muhammed, bir ara "hastanın, doktorun tavsiyesine uyması gerekir" diye geri adım atma yoluna girdiyse de, Amcasının oğlu Seyfi Kadı ve Başbakan Hacı Baba Şeyh, şiddetli bir direniş göstererek, Azerilere teslim olmaya razı olmayacaklarını söylediler. Kürtlerin bu zayıf durumu sonucunda eğer güçlü bir devlete katılınması gerekiyorsa bunun da Azerbaycan'a katılmak yerine yeniden İran'a katılmak yolunda olacağını da belirttiler. Bu sert tartışma ve görüşmelerden sonra, Sovyet yetkilileri, konuyu Bakü'ye sormaya karar verdiler. Sonuçta, Bakü'den, "Kürtler kendilerine özgü bir hükümet kurabilirler" yanıtı geldi. Ayrıca, Kadı Muhammed'e bir de siyah makam arabası hediye edildi.

Ancak, bu görüşmelerin hemen ardından, Meyanduwab bölgesinde kürtlerle Azeriler arasında bir çatışma ortaya çıktı. Genişlemeye yüz tutan bu çatışmanın önlenebilmesi için, Kadı Muhammed bölgeye gitti ve çatışmanın büyümesini engelledi.

Barzani'ler Mehabad'da-Kürt Ordusuna İlk Adım

Mehabad Kürt Cumhuriyeti'nin kurulması ve ayakta kalabilmesi için bir askeri güce gerek duyulması, Irak'tan kaçarak Mehabad yakınlarına gelen Barzanileri ön plana çıkardı. Askeri güçleri ve özellikleriyle tanınan Barzaniler, yeni cumhuriyetin askeri gücünü oluşturmak için Mehabad'a yerleşmeye başladılar. Kısa sürede üç bin kişilik bir güç Mehabad'a yerleşti ve Molla Mustafa Barzani de karargahını Mehabad'a taşıdı.

Bu arada, Savaş Bakanı Seyfi Kadı Barzan aşiretinin dışındaki diğer aşiretlerden de düzenli bir Kürt Ordusu kurulabilmesi için asker vermelerini istedi. Böylece, merkezi otoriteye bağlı, ulusal bilince sahip, örgütlü bir askeri güç oluşturulmak yolunda ciddi adımlar atılmış

oluyordu. Ordu kurulması yolundaki bu girişimlerden sonra, ordunun temelini oluşturacak olan 70 subay ve bunlara bağlı bazı astsubaylar tayin edildi. Bu komutanlara bağlı olarak ise 1200 kişilik bir askeri güç oluşturuldu. Silah altına alınan bu kişilere ise "serbaz" adı verildi. Kürt ordusunun subay kadrosu İran ordusunda görev yapan Kürt subayların yanısıra, Irak'tan kaçarak gelen Barzani ve onun beraberinde bulunan, ayrıca daha önce Irak ordusunda görev yapmış olan kişilerdi. Ayrıca, Kürt Ordusuna bir de Sovyet subayı katıldı. Sovyet ordusunda yüzbaşı rütbesiyle görev yapan Salahaddin Kazımov, Kürt Ordusuna katılınca Albay rütbesine yükseltildi. Kürtler daha sonraları Kazımov'a "Kak Ağa" adını taktılar.

Kürt Ordusunun nüvesinin oluşturulmasının hemen ardından hızlı bir eğitim safhasına girildi. Mart ayının sonlarına doğru ise aynı zamanda Kürt Cumhuriyeti'nin resmi yayın organı konumunda olan Kürdistan Gazetesi'nde dört subayın "general" rütbesine yükseltildiklerine ilişkin bir kararname yayımlandı. Bu kararnameye göre, Savaş Bakanı Muhammed Hüseyin Seyfi Kadı, Şıkakan Aşireti Reisi Ömer Han Şıkak, Hame Reşid Han ve Barzan Aşireti Reisi Molla Mustafa Barzani general rütbesine yükseltilmiş oldular.

Kürt-Azeri Sürtüşmeleri ve Anlaşma

Azeriler, Kürtlerin kendi ülke sınırlarını çizmek istemelerini bir türlü kabullenmek istemiyorlardı. Bu nedenle de Azeriler, Kürtlerin de söz sahibi olmak istediği çeşitli bölgeleri ve kentleri tek tek işgal etmeye başlamışlardı. Böylece, Hoy, Rızaiye ve Meyanduwab kentleri tek tek ele geçirildi. Kürtler, bu üç kentin tamamında olmasa bile belirli bölgelerinde egemenlik hakkı olduğunu ileri sürüyordu. Hatta bazı Kürt ileri gelenleri, Kürt Cumhuriyeti'nin başkentinin Mehabad yerine Rızaiye olmasını bile istemişlerdi. Bu nedenle Rızaiye'nin tamamının Azerilerin denetimine girmesi Kürtleri rahatsız etti.

Kürt ve Azeri çatışmasının yaşandığı bu bölgede yaşayan nüfusun önemli bir bölümü ise Türklerden oluşmaktaydı. Türklerin bir kısmı, karışık ve Sovyet yönetimi altına giren, komünizmi benimsemiş Azerilerin yanında yer almaktansa Kürt Cumhuriyeti'nin sakin ortamında bulunmayı tercih ediyorlardı.

Sınır anlaşmazlıklarının had safhaya ulaşması üzerine Sovyet yetkilileri, Azeri ve Kürtler arasındaki bu anlaşmazlıkların giderilmesi için tarafları bir araya getirme çabasına girdiler. Bu çaba sonucunda taraflar Nisan ayı başlarında Tebriz'de bir araya gelmeyi kararlaştırdılar.

Tebriz'de yapılacak toplantıda Kürtleri Cumhurbaşkanı Kadı Muhammed'in yanısıra Savaş Bakanı Seyfi Kadı, Seyid Abdullah Geylanı, Ömer Han Şıkak, Herki Aşiretinden Reşit ve Zero Beyler, Eşneviye bölgesinden de Muhammed Xerzi temsil ediyordu.

Azerbaycan Hükümeti ise Başbakan Cafer Peşvari, Hacı Mirza Ali Şabesteri, Sadık Badkan, Selamullah Cavid ve Muhammed Biriya tarafından temsil edilmekteydi.

Sovyet yetkilileri bu görüşmelere direkt olarak katılmamakla birlikte oldukça yakından izliyorlardı. Sovyet yetkilileri görüşme boyunca, daha önceki görüşmelerde de ileri sürdükleri savlarını yineliyorlar ve taraflar arasındaki sınırın, İran, Irak ve Türkiye Kürtleri arasında birleşme sağlanıncaya kadar kesin bir hal almasının mümkün olmadığını söylüyorlardı.

Tebriz'de süren görüşmelerin sonucunda, 23 Nisan 1946 tarihinde Kürt-Azeri Antlaşması imzalandı. Ancak bu antlaşmada, anlaşmazlığının temel noktasını oluşturan sınır konusuna hiç değinilmedi. Taraflar arasında imzalanan ve 7 maddeden oluşan antlaşmanın madde içerikleri ise aynen şöyle:

"1. İki taraf, zorunlu gördükleri zaman, her biri diğerinin ülkesine resmi temsilci tayin eder.

2. Azerbaycan'da Kürtlerin nüfus bakımından Türklere oranla çoğunlukta oldukları bölgelerde, devlet dairelerine Kürtler tayin edilir. Kürdistan'da da, Türklerin Kürtlere oranla çoğunlukta oldukları bölgelerde de devlet dairelerine Türkler tayin edilirler.

3. Her iki hükümet, ekonomik sorunların ele alınıp çözümlenmesi amacıyla bir ortak ekonomik komisyon kuracaklardır. Bu komisyonun vereceği kararlar, her iki hükümetin başkanları için bağlayıcı durumdadır.

4. Zorunluluk halinde iki taraf bir askeri antlaşma imzalayacaklar ve taraflardan her biri diğerine gereken desteği sağlayacaktır.

5. İran Hükümeti ile bu antlaşmayı yapan taraflardan birisi arasında yapılmak istenen görüşmelere, öteki tarafın onayı alınmadan başlanılmayacaktır.

6. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti Hükümeti, kendi sınırları içinde yaşayan Kürtlerin dil ve kültür gelişmelerine katkıda bulunmak amacıyla gereken tedbirleri alacaktır. Mehabad Kürt Cumhuriyeti Hükümeti de, kendi sınırları içinde yaşayan Türkler için aynı yükümlülüğü yerine getirecektir.

7. Her kim ki iki halk arasındaki tarihsel dostluk ve işbirliğini zedeleyici girişimlerde bulunursa ve her kim ki iki halkın ulusal birliğini

ortadan kaldırmaya yönelik çaba harcarsa , iki halk tarafından cezalandırılacaktır." ()*

Toplantıya taraflar adına katılan herkes tarafından imzalanan bu antlaşma İran Hükümeti tarafından büyük bir tepki ve kızgınlıkla karşılandı.

Sovyet-Azeri-Kürt üçgeninde altın alta çatışmalar ve anlaşmazlıklar sürmesine karşın, Sovyetler her iki yeni cumhuriyete de destek vermeyi sürdürüyordu. Kürtlere, silah, cephane, matbaa makinası, askeri kamyon gönderen Sovyetler, ayrıca Kürt çocuklarının Bakü'de eğitim görmelerine de olanak sağlıyorlardı. Bu çerçevede Bakü'ye önce 40, daha sonra da 20 öğrenci gönderildi. Bu Kürt öğrencilerin her türlü gideri Sovyetler tarafından karşılanıyor ve kendilerine askeri eğitim de veriliyordu.

Mehabad-İran Çarpışmaları ve İlk Zafer

Mehabad bölgesindeki gelişmeler üzerine, İran yönetimi bu bölgeye doğru askeri güç kaydırmaya başlamıştı. Sakız'da bulunan askeri birliklerle, buraya takviye olarak gönderilen birliklerin birleşmesiyle burada güçlü bir askeri güç oluştu. İran yönetimi, Kürt Cumhuriyetinin gücünü kırmak ve bölgedeki bazı aşiretleri kendi tarafına çekebilmek amacıyla bir saldırı planlamaya başladı.

İran birlikleri gerekli hazırlıkları yaptıktan sonra 26 Nisan tarihinde Albay Kisra komutasında Sakız'dan Kürt bölgesine doğru yürüyüşe başladılar. 600 civarında askeri bulunan bu askeri birlik, öğleye kadar 8 millik bir yol katettikten sonra Kürtlerin Qehrawa (Kahrava) dedikleri bölgeye ulaştılar. Bu bölgenin ağaçlık ve suyunun bol olmasını dinlenme yeri için uygun bulan İran askerleri, mola verdiler.

İran askeri birliklerinin bu hareketini önceden haber alan Barzaniler ise, geliş yolu istikametinde pusuya yatmışlardı. İran askerlerinin bütün teçhizatlarını bırakarak, dinlenmeye ve öğle yemeği yemeye koyulduğunu gören Kürt askerleri, saldırı için bu fırsatı kaçırılmaz olduğuna karar verdiler. Aniden harekete geçen Barzaniler, yakın mesafeden İran askerlerine ateş etmeye başladılar. Bu ani ve güçlü saldırı karşısında tutunamayan İran birliği, 21 ölü, 17 yaralı ve 40 esir vererek geriye kaçmak zorunda kaldı. Kürtlerin klasik pususu işe yaramış ve ilk askeri başarı elde edilmişti. Esirler, aynı günün akşamına doğru Mehabad'a getirildi ve esirlerin Mehabad'a getirilişi coşkulu gösterilerle kutlandı.

(*) Antlaşmanın tam metni, William Aegleton'un Mehabad Kürt Cumhuriyeti isimli kitabından alınmıştır. (s.194-195)

Sovyetler İran'dan Çekiliyor...

Mehabad Kürt Cumhuriyeti varlığını sağlam temeller üzerine kurma yolunda adımlar atarken, bu küçük cumhuriyeti çevreleyen atmosferde de bir dizi yeni gelişmeler yaşanmaktaydı. Kürt Cumhuriyeti'nin geleceği üzerinde de belirleyici olacak bu gelişmelerin başında, Sovyetler Birliği askeri gücünün İran ve Azerbaycan'dan çekilmesi geliyordu.

İngiltere ve Sovyetler Birliği İkinci Dünya Savaşı sırasında, Ağustos 1941'de İran'ı işgal etmişler ve kısa bir süre sonra da Rıza Şah tahttan uzaklaştırılmıştı. Bu gelişme bir yasal statüye kavuşturulmak istenince, Tahran'daki İngiliz Büyükelçisi Sir Reader Bullard, Sovyetler Birliği tarafından da onaylanan bir taslak hazırladı ve bu taslak 29 Ocak 1942'de İran Parlamentosu tarafından onaylandı.

Bu anlaşmada işgal, bir siyasi "kılıf" içerisine sokularak, askeri bir amacın bulunmadığı belirtiliyordu. Müttefik kuvvetler, İran'da mevcut bulunan yönetim anlayışını en alt düzeyde etkileyecek, İran güvenlik güçlerinin çalışmalarını engellemeyecekti.

Ancak, Sovyetler Birliği'nin Azerbaycan ve Kürt cumhuriyetlerinin kurulması sırasında izledikleri yol ve bu cumhuriyetlere çeşitli yardımlarda bulunmaları İngilizleri rahatsız etmekte gecikmedi. Ancak, bu konuda somut bir girişim İranlıların kendisinden geldi. 1946 yılı başlarında Birleşmiş Milletler'e başvuran İran yönetimi, 29 Ocak 1942'de onaylanan anlaşma gereğince, İran'da bulunan yabancı kuvvetlerin 2 Mart 1946 tarihi itibarıyla çekilmeleri gerektiğini bildiriyordu.

Bu tarihte Sovyetler Birliği'ne bağlı askeri birliklerin İran'dan çekilmek gibi bir çaba içerisine girmemeleri üzerine 4 Mart 1946'da İngiltere, iki gün sonra ise Amerika Birleşik Devletleri Sovyetler Birliği'ne birer nota verdiler.

Bu notalara herhangi bir cevap vermeyen Sovyetler Birliği, İran'dan çekilmek yerine buradaki askeri varlığını artırmayı sürdürüyordu. Üstelik, Türkiye ve Irak sınırlarına da zırhlı birlikler yığmaya başlamıştı. Bu gelişmeler üzerine ABD, 9 Mart 1946'da birincisine göre daha sert ikinci bir nota verdi.

Gelişmelerin iyice tırmanmaya yüz tuttuğu bir ortamda, Sovyetler Birliği Birleşmiş Milletler Temsilcisi Andrey Gromiko (*) 26

(*) Andrey Andreyeviç Gromiko 1946 yılında SSCB'nin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Temsilciliğinde bulunduktan sonra 1957 yılına kadar ABD ve İngiltere Büyükelçilikleri dahil bir çok dış görevde bulundu. 1957 yılında Dışişleri Bakanlığına getirilen Gromiko 1985 yılına kadar 27 yıl bu görevi sürdürdü. 1985 yılında Gorboçov'un Ge-

Mart'ta sürpriz bir şekilde, Sovyet askeri birliklerinin 5-6 hafta içerisinde İran'dan tamamıyla çekileceklerini açıkladı.

Bu açıklamanın ardından, 4 Nisan tarihinde Sovyetler Birliği'nin Tahran Büyükelçisi Sadçikof ile İran Başbakanı Ahmet Kıvamussaltana arasında, çekilmenin en geç 6 Mayıs 1946'da tamamlanacağına ilişkin bir anlaşma imzalandı. Bu anlaşma gereğince Sovyetler Birliği İran'da bulunan bütün askeri gücünü, -Azerbaycan ve Kürdistan dahil çekmeye başladı. Böylece, bu iki genç cumhuriyet, kendi kaderleriyle başbaşa bırakılmış oldu.

İran-Azerbaycan Görüşmeleri

Sovyet kuvvetlerinin İran'ı Mayıs ayı başlarında terketmeleri üzerine Azerbaycan hükümeti ile Tahran hükümeti arasında görüşmelerin başlaması yolunda bazı girişimler oldu. Ancak, bu girişimlerin değişik boyutları vardı. Sovyetler Birliği, İran'dan çekilmeden önce İran Başbakanı Kıvamussaltana ile Kuzey İran petrollerinin aranması ve çıkarılması yolunda bir anlaşma imzalamıştı. Bu anlaşmanın ise İran parlamentosunda onaylanması gerekiyordu. Sovyetler Birliği, Azerbaycan sorununun çözümünün uzayacağını kestirebildiği için, bir an önce petrol arama izni konusundaki anlaşmanın onaylanmasını istiyordu. Ancak, ABD ve İngiltere, Sovyetler Birliği'nin koparmaya çalıştığı bu izni engellemeye çalışıyordu.

Dünya konjonktüründe İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra meydana gelen bu gelişmeler, yeni kurulan iki küçük cumhuriyeti olumsuz yönde etkiliyordu. Sonuçta, Azerbaycan Başbakanı Cafer Peşvari, 28 Nisan 1946'da İran'ın başkenti Tahran'a gitti. Burada 15 gün kalan Peşvari, İran yöneticileri ve Başbakan Kıvamussaltana ile görüşmelerde bulundu. Kıvamussaltana, Azerbaycan'da İran ordusuna ve jandarmasına bağlı birliklerin bulunmasını istiyordu. Peşvari ise bu isteği kabul etmenin, İran Hükümetine teslim olmakla eş anlamlı olduğunu söyleyerek bu konuda anlaşmaya yanaşmıyordu.

Görüşmelerin sonucunda herhangi bir anlaşmaya varılamaması üzerine İran Başbakanı Kıvamussaltana, 14 Mayıs günü görüşmelerin kesildiğini ve bunun sorumluluğunun Azerbaycan heyetinde olduğunu söyledi. Aynı sıralarda Tahran'dan Tebriz'e dönen Peşvari de görüşmelerin kesilmesi konusunda bir açıklama yaptı. Peşvari, İran Hükümetinin, Azerbaycan'ın kayıtsız şartsız teslim olmasını istediklerini,

nel Sekreterliğe getirilmesi üzerine, Gromiko SSCB Devlet Başkanlığı'na seçildi. Yerine ise Eduard Şevardnadze getirildi. Gromiko 1988 yılında Devlet Başkanlığı ve Politbüro Üyeliği görevlerinden ayrıldı.

Sovyetlerle yapılacak petrol anlaşması ile İran'da yapılacak seçimleri, Azerbaycan konusuyla anlamsız bir şekilde bağdaştırmaya çalıştıklarını anlattı.

Sovyetler Birliği ise görüşmelerin bu şekilde kesilmesini istemiyordu. Sorunun görüşmeler yoluyla çözümlenmesini kendi çıkarı açısından daha yararlı bulan Sovyetlerin girişimleri sonucunda taraflar bir kez daha bir araya gelmeye karar verdiler. Mayıs ayı sonlarında başlayan görüşmeler bu kez Tebriz'de yapılırken, İran Hükümetini, Sovyet yanlısı olarak bilinen ve İran Başbakanı Kıvamussaltana'nın yakın dostu olan Muzaffer Firuz temsil ediyordu.

Anlaşma

Mayıs ayı sonlarında başlayan ve Haziran ayına sarkan görüşmeler sonrasında 13 Haziran 1946'da bir anlaşma imzalandı. Sovyetler Birliği'nin petrol konusunda elde etmek istedikleri çıkarlar nedeniyle Azerbaycan yöneticilerine yoğun baskı uygulamaları sonucunda varılan bu anlaşmaya göre Azerbaycan, İran'a yeniden katılıyor, ancak İran, Azerbaycan Meclisini bir "yöresel meclis" olarak kabul ediyordu. Azerbaycan askeri güçleri İran ordusunun bir bölümü sayılırken, ileride, Azerbaycan ordusu subaylarının durumu taraflar arasında oluşturulacak bir komisyonda yeniden ele alınarak bir netliğe kavuşturulacaktı. Ayrıca, İran Hükümeti, Azerbaycan Meclisinin göstereceği adaylar arasından birisini seçerek, bölgeye genel vali olarak atayacaktı.

Bu görüşmeler sırasında, Kürtlerin durumu da ele alındı. Azerbaycan'da yaşayan Kürtlerin de bu anlaşmanın maddelerinden yararlanması öngörülmüyordu. Ancak, Mehabad Kürt Cumhuriyeti hakkında herhangi bir açıklık anlaşmada yer almamaktaydı. Kürtler için ne Azerbaycan'ın ki gibi bir yöresel meclisten söz ediliyor, ne de özerklik tanınıyordu. Kürtlerin durumu tamamen askıda kalmıştı. Kürtler, bu durumda sadece ve sadece Sovyet danışmanlarının nüfuzlarını kendi lehlerine kullanmalarını ve kendi varlıklarına destek çıkmalarını bekliyorlardı. Bu sırada, Azerbaycan Meclisince gösterilen adaylar arasından İran Hükümetince seçilen Selamullah Cavid ise bölgeye Genel Vali olarak atanmıştı.

Mehabad-İran Çarpışmaları

Azerbaycan yetkilileri ile İran temsilcileri arasında görüşmelerin yapıldığı sıralarda Kürtlerle İranlıların ilişkileri pek iyi gitmiyordu.

Barzani komutasındaki Kürt birlikleri Sakız'a yakın bölgelerde ve hakim tepelerde mevzilenerek, mevzilerini sağlamlaştırmaya ve Sakız'daki İran birliklerine malzeme taşıyan araçlara küçük saldırılar düzenlemeye başlamışlardı.

Bu durum, Sakız'daki birliklerin komutasını üzerine almış olan Genelkurmay Başkanı General Razmara'yı oldukça rahatsız ediyordu. Ayrıca Bane ve Serdeşt kentlerinin de bir şekilde Barzani'nin denetiminde olması, durumu İranlılar açısından dayanılmaz kılıyordu. Üstelik Kürtlerin ayaklarını bu şekilde sağlam basmaları, İran'ın yanında yer alan Kürt aşiretleri açısından da önemliydi ve bu aşiretler her an İran'ın yanından ayrılabilirdi.

Bütün bu durum ve gelişmeleri değerlendiren General Razmara, Sakız'a en yakın Kürt birliklerinden birisine bir saldırı düzenlemeye karar verdi.

15 Mayıs günü, General Razmara, emrindeki birliklere Memeşah dağına saldırı emri verdi. İki Piyade Taburu, tank, top ve uçak desteğiyle başlayan saldırı iki taraf açısından da oldukça çetin çarpışmalara sahne oldu. Memeşah'ı tutan Kürt askerlerinin başında Halil Hoşevi (Hoşevi) bulunuyordu. Hoşevi'nin komutasındaki Kürtlerin sayısı oldukça azdı. 13 Barzani'den oluşan bu küçük birliğe, çarpışmaların başlamasından kısa bir süre sonra 30 kişilik bir Barzani grubu daha katıldı. Çarpışmaların sonunda İran birlikleri Memeşah dağına ele geçirdi. Ancak bu sırada 22 ölü ve 40 da yaralı verdi. Kürtlerin tek kaybı ise komutanları Halil Hoşevi'ydi. Ağır yaralanan Hoşevi Tebriz'deki Sovyet hastanesine yetiştirildiyse de iki gün süren yoğun çabalara rağmen kurtarılamadı. (*)

Senendec'e Saldırıdan Vazgeçme

Memeşah çatışmasının olmasından önce Kürtler Senendec (Sine)'ye saldırı planları yapıyorlardı. Kürtlerin yapacağı bu saldırıya ilişkin planlar, Sovyetlerin Mehabad ticaret subayı Esedof tarafından biliniyordu. Bilinmeyen sadece, saldırının zamanıydı. Kürtler ise Senendec'in ele geçirilmesinin Sovyetler tarafından da destekleneceği beklentisi içerisindeydiler.

Bu sıralarda, Mehabad Cumhuriyeti'nin Eğitim Bakanı Menaf Kerimi ve bazı üst düzey Kürtler, Serdeşt'de mevzilenmiş bulunan

(*) Kürt birliğinin sayısı ve kayıpları konusunda İranlıların iddiaları Kürtlerin söylediklerinden oldukça farklı. İranlılar, Memeşah'ı tutan Kürtlerin sayısının 500-800 civarında olduğunu, kayıplarının ise yine söylenenin aksine çok fazla olduğunu ileri sürmektedirler. Ancak, Kürtlerin kayıpları konusunda ayrıca bir sayı verememektedirler.

Kürt askerlerinin herhangi bir savaşa hazır olup olmadıklarını denetlemeye gitmişlerdi.

Ancak, 13 Haziran'da Tebriz'de Azerbaycan yönetimi ile İran yönetimi arasında imzalanan anlaşma, Kürtlerin arada kalmasına ve durumlarının zorlaşmasına yol açmıştı. Bu anlaşmanın imzalanmasının ve Memeşah çatışmasının bir kaç gün sonrasında Sovyetler'in Tebriz Konsolosu olan Haşimof, Sakız'ın kuzeyindeki Sere köyüne gelerek, burada Kürt liderleri Kadı Muhammed, Molla Mustafa Barzani, Mir Hac, Ömer Han Şıkak ve Mustafa Hoşnav ile görüştü. Haşimof bu görüşmede Kürtleri, İran kuvvetlerine baskı yapmama yolunda sert bir dille uyardı.

Üstelik Haşimof bu uyarısını, Kürtlerin İngilizlerin petrol çıkarlarını tehdit ettikleri gerekçesiyle yapıyordu. Haşimof bu görüşmede, Kürtlerin saldırıları karşısında İran kuvvetlerinin, Kürt Cumhuriyetine bir çok bölgeden saldırıya geçmeleri halinde Sovyetler Birliği'nin Kürtlere hiç bir yardımda bulunmayacaklarını hatırlattıktan da geri durmuyordu.

Haşimof'un bu tehditvari sözleri, Senendec'e saldırı hazırlığı yapan Kürt Hükümeti yetkililerinin, durumu bir kez daha gözden geçirmeleri zorunluluğunu doğurdu. Kadı Muhammed, saldırıdan vazgeçip geçmeme konusunda karar verilmesi amacıyla Kürdistan Demokrat Partisi Merkez Komite üyeleriyle, aşiret reislerini toplantıya çağırdı. Haşimof'la yapılan görüşmeyi ve tehdide varan sözleri anlatan Kadı Muhammed, önlerinde üç alternatifin bulunduğunu; bunların, Kürtlerin Senendec'e saldırması, Rusların sözleri doğrultusunda saldırmaktan vazgeçerek geri çekilme ve İran Hükümetine boyun eğme olduğunu belirterek, bu yönde bir karar verilmesi gerektiğini söyledi.

Toplantıya katılanların çoğunluğu, Senendec'e saldırmaktan vazgeçilmesi ve geri çekilmesi yolunda görüş belirtince, bu karar savaş hazırlıklarını yerinde görmek için Serdeşt'e giden Eğitim bakanı Menaf Kerimi'ye özel bir kurye aracılığıyla iletildi.

Kürt yönetici ve ileri gelenlerini bu kararı almaya iten nedenlerin başında Azerbaycan-İran anlaşması ve Sovyetlerin Aras ırmağının yukarılarına çekilerek, olası bir çatışmada destek vermeyeceklerini açıklamaları olmuştu. Ayrıca, soğukkanlı ve temkinli davranmanın henüz bir kaç aylık bir geçmişi olan cumhuriyetin geleceği açısından daha yerinde olduğu görüşü de ağır bastı.

Bu arada Serdeşt'teki birlikleri denetleyen Menaf Kerimi, bölgede bulunan İran'lı General İrom ve Albay Biziskiyan'la da birer görüşme yaptı. İran'lı subaylarla yapılan görüşme beklenenden daha sıcak geçerken, bu subaylar, Kürtlerle İranlıların birlikte hareket ederek,

Azerbaycan'ın komünist yönetiminin devrilmesi önerisinde bulundular. Bu öneri, bazı Kürtler tarafından oldukça olumlu ve akla yakın olarak karşılandı. Hatta bu teklif Mehabad'a ulaştığında bazı parti merkez komite üyelerini bile etkiledi.

Taraflar arasında böylesi beklenmedik bir hava doğmasına karşın, Kadı Muhammed'le İran Genelkurmay Başkanı Razmara Ser köyünde önemli görüşmeler yapmaktaydı. Görüşmeler öncesinde ve sırasında Sovyet yetkililer ısrarlı bir biçimde Kadı Muhammed'e ılımlı davranması yolunda baskı yapıyorlardı. Bu baskılar karşısında bunalan Kadı Muhammed, Bane ve Serdeşt'de bulunan İran birliklerinin ikmal yollarını açmayı, ayrıca Sakız'a üç Kürt temsilci göndermeyi içeren bir ateşkes anlaşmasını kabul etmek zorunda kaldı. Ateşkes anlaşması gereği, ikmal yollarındaki Kürt barikatları kaldırılırken, Sakız'a da başbakanla aynı ismi taşıyan Hacı Baba Şeyh, Hacı Muhammed Ağa ve Şair Hejar temsilci olarak gönderildi.

Genç Cumhuriyette Radyo ve Gazete

Sıkıntılı günler geçirmekte olan genç Kürt Cumhuriyeti, her şeye karşın hızlı bir gelişme ve yerleşme süreci yaşamaktaydı. Bir yanda Sovyetler Birliği tarafından verilen matbaa makinası ile Kürdistan gazetesinin yanısıra, Havar (Feryad), Agır (Ateş), Hilale isimli gazeteler basılıyordu. Para, değerli kağıtlar, resmi belgeler ve cumhuriyetin antetini taşıyan resmi kağıtlar da bu matbaada basılıyordu.

Diğer yanda ise yine Sovyetler tarafından verilen radyo vericisi aracılığıyla 16.00-22.00 saatleri arasında altı saat süreyle yayın yapılıyordu. Ancak, vericinin gücünün çok düşük olması nedeniyle, istenilen fayda elde edilemiyordu. Çünkü, asıl amaç Mehabad'daki gelişmelerden Türkiye'deki ve Irak'taki Kürtleri de haberdar etmektir. Radyo yayınları, İran Kürdistanındaki bölgede bile istenilen netlikte dinlenemiyordu.

Irak Kürdistan Demokrat Partisi'nin Kurulması

İran'da Kürdistan Demokrat Partisi'nin kurulması ve bu partinin Mehabad Cumhuriyeti'ni vücuda getirmesi, Kürtler arasında olumlu bir hava estirmişti. Irak'ta güç duruma düştüğü için İran sınırını geçen ve Mehabad Cumhuriyeti'nin askeri gücünü oluşturan Molla Mustafa Barzani, Kürdistan Demokrat Partisi'nin bir kolunun da Irak'ta kurulması için adamlarına talimat verdi. Barzani başkanlığında kurulan bir komite tarafından hazırlanan bir bildiri, Barzani'nin adamlarından

Hamza Abdullah'la Irak Kürdistanı'na gönderildi.

Hamza Abdullah'la Irak'a gönderilen bildiride, bütün Kürt gruplarını bünyesinde toplayacak bir parti kurulmasının gerekliliği anlatılıyor ve bunun bir an önce yaşama geçirilmesi isteniyordu. Hamza Abdullah bu bildiri yanında olduğu halde, Irak'taki bütün Kürt grupları ile tek tek görüşmelere başladı. Bu görüşmeler sonucunda Rızgariye Kurd ve Şoreş partileri Kürdistan Demokrat Partisi'ne katılmaya karar verdiler. (*)

Bu partilerin yanısıra, diğer grupların da Kürdistan Demokrat Partisi çatısı altında birleşmeye sıcak bakmaları sonucunda, 16 Ağustos 1946 tarihinde yapılan toplantıda Kürt Demokrat Partisi (Parti Demokrati Kurd-Iraq)'nin kurulması kararlaştırıldı. (**)

Partinin Başkanlığına Molla Mustafa Barzani seçilirken, partinin sekreterliğini de partinin kuruluşunda büyük emeği geçen Hamza Abdullah üstlendi. Partinin yayın organı olarak ise Rızgari gazetesinin çıkarılması kararlaştırıldı.

Mehabad-İran Görüşmeleri

Irak'ta Kürt grup ve partileri bir çatı altında birleşirken, İran'da Kadı Muhammed genç Kürt Cumhuriyetini hala sağlam ve meşru bir zemine oturtabilmenin çabaları içerisindeydi. Bu düşünceler içerisinde olan Kadı Muhammed, Sovyetler Birliği'nin tavsiyesine bir kez daha uyararak, Ağustos ayının başında Tahran'a gitti ve burada İran yetkilileriyle görüşmelerde bulundu.

İki kez İran Başbakanı Kıvamussaltana, bir kez de Genelkurmay Başkanı General Razmara ile görüşen Kadı Muhammed, bu görüşmelerin öncesinde ve sonrasında Sovyet Büyükelçiliğiyle de temas içerisindeydi. Kıvamussaltana, Senendec'in de dahil olduğu bir bölgeye genel vali atanmasını ve böylece de Kürdistanın durumunun da Azerbaycan'ın durumuna benzer bir statüye kavuşmasını öneriyordu.

Kadı Muhammed bu plana yanaşmak istiyordu ancak, Sovyetler Birliği'nin baskısı bu düşüncenin yaşama geçirilmesine engel oluşturu-

(*) Şoreş Partisi'nin önde gelen isimlerinden Avukat Nafi Yunus ile Hamid Osman, Barzani'nin temsilcisinin izlediği tutumun sağcı bir tutum olduğunu ileri sürerek, Kürdistan Demokrat Partisi'ne katılmaya karşı çıktılar ve partilerinden ayrıldılar. Şoreş Partisi, onların ayrılmasından sonra birleşme kararı aldı. Bu kişiler ise Irak Komünist Partisi'ne katıldılar.

(**) Partinin adı daha sonra Kürdistan Demokrat Partisi-İrak olarak değiştirildi. Halk arasında sadece parti olarak anılırken, 1960 yılında, partinin faaliyetlerini serbestçe sürdürmesine izin verilince, Kürdistan Demokrat Partisi adını aldı.

yordu. Sovyet Büyükelçiliği görevlileri ile Kadı Muhammed arasında geçen görüşmeler sırasında, Kadı Muhammed beklediği ilgiyi bulamazken, İran'ın önerisini kabul etmesinin de Azerbaycan'a ihanet anlamına geleceği ve Sovyetler Birliği'nin böylesi bir anlaşmaya olur vermesinin mümkün olmayacağı ifade edildi.

Kürt Cumhuriyeti tek destekçisinin Sovyeter Birliği olduğu noktasından hareketle, bu büyük devletin desteğini kaybetmek istemiyordu. Ancak, aksi halde de düşündüklerini bir türlü uygulama sahasına koyamıyordu. Böylece, Kadı Muhammed, Tahran'da yaptığı görüşmelerden herhangi bir sonuç elde edemediği Mehabad'a geri dönmek zorunda kaldı.

İran Hükümeti'nde Danışıklı Dövüş

Kürt ve Azerilerle yaptığı görüşmeleri amaçladığı şekilde tamamlayan Babakan Kıvamussaltana, hükümette değişiklik yaparak Komünist Tudeh Partisi'nin üç üyesini Bakanlar Kuruluna aldı. Çünkü Tudeh, o dönemde İran'da oldukça etkindi ve Sovyetler Birliği bile yapılacak ilk seçimlerde Tudeh Partisi'nin mecliste oldukça fazla sayıda temsil edileceğine, bunun da petrol anlaşmasını kolaylaştıracağına inanıyordu.

Kıvamussaltana, bir yanda kabinesine komünist parti temsilcilerini alırken, diğer yanda 20 Mayıs'ta aşırı komünist önderlerden bazılarının tutuklanmasını emretti. Aynı sıralarda, İran'ın güneyindeki aşiretlerden Kaşkavi ve Bahtiyari hükümete karşı ayaklanma konusunda anlaşmışlardı. Hem İran yönetimine, hem de komünizme karşı olan bu iki aşiret, yaptıkları anlaşma uyarınca ayaklandılar. Ayaklanma ilk günlerde oldukça etki ve güç kazandı.

Bir yanda komünistlerin etkin olmaya çalıştığı, diğer yanda ise komünizme ve İran yönetimine karşı olan iki aşiretin başlattığı ayaklanma sürerken, İran Şahı Muhammed Rıza Pehlevi (*) Başbakan Kıvamussaltana'dan istifâ etmesini istedi.

Kıvamussaltana hemen bu siteğe uyarak istifa etti. Ancak, Şah tarafından tekrar hükümeti kurmakla görevlendirildi. Şah, bu görevi Kıvamussaltana'ya tekrar verirken, Tudeh Partisi üyesi üç kişinin kabine-

(*) 1919 doğumlu olan Pehlevi, SSCB'nin ve İngiltere'nin İran'ı işgal etmeleri üzerine 16 Eylül 1941'de tahta çıktı. 1953 Ağustos ayında Başbakan Musaddık'ı görevden uzaklaştırmayı başaramayınca İran'dan kaçtı. Ancak kısa bir süre sonra CIA destekli olarak Musaddık'ı devirdi ve tekrar İran'a döndü. 16 Ocak 1979'da yükselen muhalefet karşısında ülkeyi terkedene kadar da Şahlığını sürdürdü. Humeyni yönetiminin kurulmasını sürgünde bulunduğu ülkelerde izleyen Şah Pehlevi 27 Temmuz 1980'de Kahire'de öldü.

ye alınmaması ve Azerbaycan'ın yeniden İran egemenliği altına alınması isteklerinde bulundu.

Kıvamussaltana tarafından 19 Ekim'de yeniden oluşturulan hükümet, İran'ın güneyinde başlayan aşiret ayaklanmasını bastırma ve Azerbaycan'ın tekrar eski statüsüne kavuşturulması yolunda acil önlemler alınması yolunda çabalara giriştiler. Komünist Tudeh partisinin 100 kadar üyesi hemen tutuklanarak cezaevine konuldu. Güneye ve kuzeye askeri birlikler gönderildi. Güneydeki ayaklanma kısa sürede bastırılırken, Tahran-Tebriz yolunun ortalarına düşen ve Azerilerin denetiminde olan Zencan şehrine girdiler.

Kıvamussaltana'nın Azerbaycan ve Kürdistan'a asker göndermesi kararına Kürtler ve Azeriler karşı çıkarırken, Kadı Muhammed Kıvamussaltana'ya bir telgraf çekerek, bu karşı çıkışı resmileştiriyordu. Ancak Azerilerin ve Kürtlerin büyük destek bekledikleri Sovyetler Birliği'nden bir ses çıkmazken, ABD'nin İran Büyükelçisi George V. Allen, İran hükümetinin asker gönderme kararını yerinde ve doğru bulduklarını açıklıyordu. Böylece Azerbaycan ve Kürt cumhuriyetleri için sonun başlangı kendini ciddi bir biçimde hissettirmeye başlamıştı.

Savaş Konseyleri

Varlıklarının iyice tehlikeye girdiğini gören Azeriler ve Kürtler ayrı ayrı Savaş Konseyi toplayarak son durumu gözden geçirerek, ne yapılması gerektiği konusunda kararlar almak istediler.

Tebriz'de toplanan Savaş Konseyi'nde Genel Vali Selamullah Cavid ile Azerbaycan Bölgesel Meclis Başkanı Şabesteri, İran'a teslim olunması gerektiği yolunda görüş bildirirlerken, askeri birliklerin komutanı Danişyan ile Eğitim Bakanı Muhammed Beriya her şeye rağmen direnmek gerektiğini belirttiler. Başbakan Cafer Peşvari ise iki görüşün ortasında bir başka yol bulunabileceği görüşündeydi.

Kadı Muhammed'de 5 Aralık 1947'de Savaş Konseyi'ni toplandı. 10 kişiden oluşan bu konseyde İran güçlerine karşı direnilmesi kararı alındı. Savaş Konseyi'nin bu kararı, bir sonraki gün Kürdistan Demokrat Partisi ve aşiret liderlerinin bulunduğu ve bu kararı beklediği Abbas Ağa Camiine götürüldü ve Sadri Kadı Konsey'in kararını burada bekleyenlere açıkladı. Ancak bu toplantıda, Savaş Konseyi'nde alınan karara itiraz edenler oldu. Direnme için zamanın geçtiği ve Azerbaycan'da meydana gelecek gelişmelerle, büyük devletlerin desteklerinin, Kürtlerin geleceğini belirleyeceği görüşleri toplantının havasına egemen oldu. Böylece Savaş Konseyi'nin direnme kararı temel dayanaktan yoksun kalmış olurken, toplantı başkaca bir karar alınmadan dağıldı.

Azerbaycan'da Hazin Son

İran birliklerinin Tebriz'e doğru gelmekte olduklarının haber alınması üzerine 11 Aralık 1946'da yayınlanan bir bildiri ile halkın direnişe geçmesi istendi. Ancak beklenen direniş gerçekleşmezken, aynı gün Genel Vali Selamullah Cavid, Tahran'a bir telgraf çekerek "bağlılıklarını" bildirdi. Bekledikleri direnişin gerçekleşmediğini gören Azerbaycan Demokrat Partisi'nin üst düzey yöneticileri ile bazı devlet memurları Sovyetler Birliği sınırlarına doğru kaçmaya başladılar.

12 Aralık günü ise Tebriz'de adeta bir "solcu avı" yaşandı. Bir çok insan öldürülürken, Eğitim eski bakanlarından ve Çöpçüler Sendikası Başkanı Muhammed Beriya Tebriz'deki Sovyet hastanesine sığındı. Ancak, hastaneyi basan bir grup "çapulcu" Beriya'yı hastaneden dışarıya çıkarıp bir araca bağladıktan sonra sürükleyerek öldürdüler. İran ordu birliklerinin Tebriz'e doğru başlattıkları hareketin sürdüğü sıralarda öldürülenlerin sayısı 500'ü çoktan geçmişti.

General Gulam Yahya Danişyan komutasındaki Azerbaycan Savunma Hattı'nın Meyane'de çökmesi üzerine İran birlikleri 12 Aralık akşamına doğru Meyane'ye girdiler.

İran birliklerinin başlattığı bu hareketi protesto etmek isteyen Sovyetler Birliği'nin Tahran Büyükelçisi, Şah Rıza Pehlevi'den 13 Aralık günü için bir randevu istedi. Büyükelçi, Şah'la yaptığı görüşmede, Sovyetlerin, sınırlarının hemen yakınlarında cereyan eden bu olaylara ve gelişmelere seyirci kalamayacağını söyleyince, Şah Rıza Pehlevi Genel Vali Selamullah Cavid'in telgrafını gösterdi. Bunun üzerine söyleyecek söz bulamayan Sovyet Büyükelçisi toplantıyı terketmek durumunda kaldı.

13 Aralık 1946'da Bölge Valisi Cavid teslim olurken, 15 Aralık 1946'da da İran birlikleri Tebriz'e girdiler ve böylece Azerbaycan Cumhuriyeti sona ermiş oldu. Bu aşamadan sonra yoğun bir tutuklama kampanyası başlatıldı.

11 Aylık Kürt Cumhuriyeti'nin Sonu

Sovyetler Birliği'nin komünist bir yönetime sahip Azerbaycan Cumhuriyeti'ni bile desteklemediğini gören ve bu cumhuriyetin beklenmedik şekilde yıkılmasına tanık olan Kürtler oldukça şaşırmışlardı. Bu gelişme kendi sonlarının da çok yakın olduğunu önceden gösteren çok anlamlı bir örnekti.

Rızaiye gölünün Batı tarafında yaşayan ve savaş konusunda Kadı Muhammed'in emirlerini bekleyen Herki ve Şıkakan aşiretleri, İran

yönetiminin duruma hakim olmaya başladığını sezince, 11 Aralık gününü mevzilendikleri dağ tepelerinden aşağılara inerek, İran yönetimi yanında yer alarak Tebriz ve Rızaiye'ye doğru harekete geçmişlerdi.

Gelişmelerden umutsuzluğa kapılan bazı Kürtler Irak'a ya da Sovyetler Birliği'ne iltica etme konusunda girişimlerde bulunmaya başladılar. 14 Aralık günü Kadı Muhammed'in evine giderek, kendisinin de iltica etmesini istediler. Kadı Muhammed, gitmek isteyenlerin gidebileceğini, ancak kendisinin Mehabad'da kalacağını söyledi. Kadı Muhammed'in bu davranışı iltica etmek isteyenlerden bazılarının bu kararlarından vazgeçmelerine yol açtı.

Ancak, Mehabad'da kalmaya karar veriş, direnmek anlamına gelmiyordu. Sessiz ve sakin bir şekilde İran kuvvetlerinin Mehabad'a gelişini beklemeye başlamışlardı. 14 Aralık'ta bazı sivil memurlarla, aşiret liderlerinden bir kaçı teslim olmak ve İranlı General Fazlullah Hümayuni ile görüşmelerde bulunmak üzere Meyanduwab'a gittiler. General Fazlullah Hümayuni, Kürtleri affetmek gerektiği izlenimini verince, Meyanduwab'dan Mehabad'a dönen bazı Kürtler, bu gelişmenin olumlu olduğunu ve çarenin İran'a bağlılık bildirmek olduğu görüşünü yaymaya başladılar.

Mehabad Kürt Cumhuriyeti'nin tamamen ortadan kalktığını gören son Sovyet temsilcisi Esedof da Mehabad'ı terkederek Rızaiye'ye gitti. Esedof, yola çıkmadan önce, Kürdistan Demokrat Partisi'nin adının tekrar Komel'e dönüştürülmesi durumunda kendilerine yine yardım edebileceklerini belirtti.

Kürt Cumhuriyeti'nin önde gelen isimleri, Kadı Muhammed, Seyfi Kadı, Hacı Baba Şeyh teslim olmak için Meyanduwab'a gittiler. Kadı Muhammed bu davranışıyla bir katliamın önüne geçmeyi amaçlıyordu. Cumhuriyetin önderi Kadı Muhammed teslim olmaya giderken, Barzaniler de Bükan'dan Mehabad'a gelerek, savunma hazırlıkları yapmaya başladılar. Kadı Muhammed, bu durum hakkında General Hümayuni'ye bilgi verdi ve daha sonra hep birlikte Bükan'a gittiler.

Kadı Muhammed ve Hacı Baba Şeyh 16 Aralık sabahına doğru General Hümayuni'yi uyandırarak, derhal Mehabad'a gidilmesini istediler. Yolların karla kaplı olması nedeniyle, Meyanduwab'a geçtiler ve burada Kadı Muhammed Mehabad'la bir telefon görüşmesi yaptı. Kadı Muhammed telefon görüşmesinde Barzanilerin kontrolü ele geçirdiklerini, şehri kuşattıklarını ve savunma için hazırlık yaptıklarını öğrendi. Bunun üzerine General Hümayuni, Kadı Muhammed'in Mehabad'a gitmesini ve İran ordusunun Mehabad'a rahatça girmesi için gerekli önlemleri almasını istedi.

Kadı Muhammed, Mehabad'a gelir gelmez Barzani'yle görüşerek, hayatının tehlikede olduğunu ve şehri terketmesini istedi. Barzani, Kadı Muhammed'i Mehabad'ı terkederek Irak sınırına doğru çekilmeye ikna etmeye çalıştıysa da bunu başaramadı. Bunun üzerine Molla Mustafa Barzani Mehabad'ı terketti. Barzani'nin adamları da Mehabad'dan ayrılarak şehrin dışında bir yere karargah kurdular. Bu sıralarda bir grup Barzani de Nexede yakınlarında karargah kurmuştu. Barzaniler Mehabad'dan ayrılırken, üç bin tüfek, 1200 makineli tüfek, iki sahra topu, bol miktarda el bombası ve cephaneyi de yanlarında götürmüşlerdi.

Kadı Muhammed ve bazı Kürt ileri gelenleri Mehabad yakınındaki Köytepe mevkiine çıkarak, İran ordusunu karşılamaya hazırlandılar. İran ordusu olaysız bir şekilde Mehabad'a girdi. Böylece 22 Ocak 1946'da kurulan Mehabad Kürt Cumhuriyeti, kuruluşundan yaklaşık 11 ay sonra 16 Aralık günü egemenliğini kaybetmiş ve yeniden İran yönetimi altına girmiş oldu.

Barzani'nin Irak'a Dönme Girişimleri

Bu sıralarda Barzani General Hümayuni'ye, görüşme isteğini içeren bir mektup gönderdi. Bölgedeki aşiretlerin silah bırakmalarını ve sorun çıkmamasını isteyen General Hümayuni Barzani'nin bu isteğini kabul etti. Barzani'nin Mehabad'a geliş ve gidişlerinde güvenliği sağlanacaktı. Görüşme günü ise 20 Aralık olarak belirlenmişti.

Barzani'nin Mehabad'a gelişi sırasında Kadı Muhammed'le görüşmesinin engellenmesi için Kadı Muhammed evinde göz hapsine alındı ve evin etrafına İran askerleri yığıldı. Görüşmede General Hümayuni Barzani'ye Iraklı bir aşiretin İran'da ne işi olduğunu sorarken, Barzani güvenlik içinde tekrar Irak'a dönmek istediklerini ve bu arada da İran ordusuna bir dostluk mesajı yazacağını söyledi.

Bu mesajını Arapça olarak yazan Barzani, General'e verdi. General Hümayuni ise Barzanilerin Irak'a dönebilmeleri için İngiliz Büyükelçiliği aracılığıyla Irak hükümetinden gerekli garantilerin alınabilmesi amacıyla Barzani, Mir Hac, İzzet Abdülaziz ve Nuri Ahmed'in, İranlı Albay Gaffari ile birlikte Tahran'a gitmelerini önerdi. Bu öneriyi benimseyen Barzani, yanındaki adamlarıyla birlikte 21 Aralık sabahı Tahran'a doğru hareket etti.

Kadı Muhammed Tutuklanıyor

Molla Mustafa Barzani'nin Tahran'a doğru yol aldığı sıralarda, General Hümayuni, Kadı Muhammed, Hacı Baba Şeyh ve Seyfi Ka-

di'yi çağırarak, aşiretlerin silahlarını bırakmalarını ve toplanan bu silahların İran ordusuna teslim edilmesini istedi. Bu kişiler, Sovyetler Birliği'nden beş bin tüfek aldıklarını, bu silahların Kürdistan Demokrat Partisi Merkez Komitesi üyeleri aracılığıyla dağıtıldığını ve bilgilerin de bu kişilerde bulunduğunu söylediler.

General Hümayuni, Merkez Komite üyeleriyle diğer parti önderlerinin de çağrılmalarını istedi. Kısa bir süre sonra 45 kadar Kürt önderi belediye binasına gelmişti. Bu toplantıda da general istediği bilgileri elde edemedi. Çünkü, İran birliklerinin Mehabad'a doğru ilerlediği sıralarda, bütün parti kayıtları ve evraklar, bir hamama götürülerek yakılmıştı. Bu nedenle de resmi hiç bir kayıt elde mevcut değildi. Bunun üzerine Kadı Muhammed bütün sorumluluğu üzerine aldığını açıkladı.

Toplantı bir sonuç alınmadan dağıldı ancak, belediye binasından dışarıya adımını atan herkes anında tutuklandı.

Barzani Tahran'da

Molla Mustafa Barzani ve beraberindekiler gerekli görüşmelerin tamamlanabilmesi için bir ay kadar Tahran'da kaldılar ve bu süre içerisinde Orduevinde misafir edildiler. Bu sırada İngiliz Büyükelçiliği yetkilileri ile yapılan görüşmelerde, Irak'a dönmeleri halinde güvenliklerinin garanti altına alınması konusunda kayda değer bir sonuç elde edilemedi.

Barzani, bu sırada ABD Büyükelçisi George V. Allen'le de bir görüşme yaptı. Bu görüşme General Razmara'nın isteği üzerine gerçekleşirken, Barzani ve Büyükelçi Allen, ABD Askeri Ateşesi Albay Sexton'un Tahran dışındaki evinde gerçekleşti. İki taraf da görüşmenin gizli kalması konusunda görüşbirliğine varmıştı. Sexton'un evine önce Barzani ve çevirmenlik yapacak İran'lı, daha sonra da ABD Büyükelçisi Allen geldi.

Üzerindeki peşmerge elbisesi ve belindeki sedef kakmalı hançeriyle Büyükelçiyi bir hayli etkilemeyi başaran Barzani, aynı etkiyi görüşmenin sonucunda sağlayamadı. Barzani, söze Kürtlere kendi hayatlarını yaşama hakkının tanınmasını, Kürtlerin sakin, hayvancılıkla uğraşan ve barışsever insanlar olduğunu anlatarak başladı.

Büyükelçi Allen ise İran'dan 4.000 mil uzakta olan bir ülkenin, bu konuda kendilerine fazlaca bir yardımı dokunamayacağını söyledi. Barzani, bir ara Kürtler için en iyi çözümün İran'ı terketmek ve başka bir yerde yaşamak olduğunu vurgulayınca, Büyükelçi Allen, Barzani'ye nereye gitmek istediklerini sordu. Barzani bunun üzerine ABD'ye gitmek istediklerini söyledi. Barzani'nin bu sözleri karşısında

bir an şaşırın Büyükelçi Allen, Barzani'ye bütün Kürdleri mi kastettiğini sordu. Barzani "evet" anlamında başını sallayınca, Allen, bunun kolay bir şey olmayacağını, Amerika'ya ulaşılsa bile Kürdlerin yaşamaya alıştığı koşullara uygun yerler bulmanın çok zor olacağını anlatmaya başladı.

Görüşme, başladığı gibi sonuçsuz biterken, Barzani, ABD'nin kendilerine destek olabilecekleri yolunda hiç bir izlenim edinmemişti.

Görüşmeleri izleyen İranlılar, Barzani'ye Hemedan yakınlarındaki Elvend dağı bölgesine yerleşmeyi kabul etmeleri durumunda, kendilerini buraya kadar taşımayı ve bu sırada ortaya çıkacak masrafları üstlenmeyi önerdiler. Üstelik, buraya taşınma işlemlerinin tamamlanmasından sonraki ilk altı ayda da Barzanilerin geçimlerini sağlamayı taahhüt ettiklerini söylediler.

Barzani, İranlıların önerdiği bu planı kabul etti ve 29 Ocak 1947'de Mehabad'a döndü. Barzani'nin yanında bir de İran maliyesinden görevli bir kişi bulunuyordu. Barzanilerin masraflarını karşılamak için yanında yüz bin Toman (18.000 Dolar) bulunan bu görevli, General Hümayuni'ye bir de mektup getirmişti. Mektupta, Barzanilerin en kısa sürede iskan edilmeleri için gerekli bütün çabanın gösterilmesi isteniyordu.

Barzani Mehabad'a döndükten sonra ağabeyi Şeyh Ahmed'le görüşmek istediğini ve Elvend dağına yerleşme konusunda onun da görüşünü almak istediğini İran yetkililerine ilettili. Önce karşı çıkılsa da sonunda Barzani'ye 24 saat süre tanınarak bu izin verildi.

Barzani'nin Nexede bulunan ağabeyi Şeyh Ahmed'i görmeye gittiği sıralarda, Barzanilerin bölgeyi terketmek istediği yolunda bir haber Mehabad'a ulaştı. Bu haber İranlıları tedirgin etti ve Albay Gaffari, Barzani ile görüşmek üzere apar topar Nexede'ye doğru yola çıktı. Gaffari görüşmede herhangi bir sonuç elde edemeyerek Mehabad'a döndü ve Barzanilerin bölgeden ayrılma taraftarı olmadığını, zorda kalmaları durumunda da çarpışmayı tercih edeceklerini söyledi.

General Hümayuni, yanına Albay Gaffari'yi de alarak bu kez de Şeyh Ahmed'le görüşmek üzere silahsız olarak Nexede'ye gitti. Şeyh Ahmed, İngilizlerin garantörlüğü olmasa bile karların erimesinden sonra ilkbahar aylarında Barzan bölgesine döneceklerini söyleyerek, ilkbahara kadar süre istedi. Ancak, General Hümayuni ikinci kez süre uzatımında bulunmayacaklarını söyleyerek, Şeyh Ahmed'e değişik öneriler sundu. İlk öneriye göre Barzaniler derhal İran'ı terkederek Irak'a geçeceklerdi. İkinci alternatif ise silahlarını teslim ederek İran yönetimini kabullenecekler ve diğer aşiretlere de aynı şeyi yapmalarını

nı önereceklerdi. Bu iki seçeneğin kabul edilmemesi durumunda ise geriye üçüncü seçenek olarak çarpışmak kalıyordu.

General Hümayuni ile Şeyh Ahmed arasında yapılan görüşmelerden bir sonuç alınamadı. Böylece, üçüncü seçenek ön plana geçiyor ve tarafların çarpışarak birbirlerine üstünlük sağlamasının dışında bir çare ufukta görünmüyordu.

Barzani, adamlarının ve onların ailelerinin kışı Irak-Türkiye sınırı boyunca uzanan ve kış şartlarında yaşamaya elverişli vadilerde geçirmeleri yolunda çaba harcıyordu. Bu amaçla Nexede'den ayrılarak yola çıkıldı. Memeş aşiretine bağlı Silva köyünden geçilirken, Barzaniler, bu aşiretin silahlarını kendilerine teslim etmelerini istediler. Böylece yol boyunca kendi güvenliklerini garanti altına almak istiyorlardı. Bu sırada Memeş aşiretinden birisinin elinin tabancasına doğru gittiğini gören Barzaninin adamlarından birisi otomatik silahını ateşleyerek, meydana toplanmış bulunanlardan 11 kişiyi öldürdü.

Bu olay, Barzanilerin bölgedeki itibarını ve güvenilirliğini zedeleyenken, bazı Kürt aşiretleri de Barzanilere düşman gözüyle bakmaya başlamıştı. Bu durum, geri çekilmekte olan bir aşiret için oldukça olumsuz bir gelişmeydi. Şubat ayının sonlarına doğru İran ordusuna bağlı birlikler işi sıkı tutmaya karar vererek, ciddi bir biçimde Barzanileri takibe başladılar. Bu amansız takip sırasında hemen her gün çatışma meydana geliyordu. Bu çatışmalarda Barzaniler askeri becerilerini ortaya koyuyor ve İran'lı askerlere oldukça fazla kayıp verdiriyordu. Üstelik epeyce İran'lı asker ile bazı subaylar da bu çarpışmalar sırasında esir alınmıştı.

Ancak, bir süre sonra çarpışmalara 12 İran uçağı katılmaya başlayınca işin rengi de değişmeye başladı. Uçakların yoğun bombardmanı kadın ve çocuklarla birlikte geri çekilmekte olan Barzanileri güç duruma sokuyordu. Üstelik, Irak'tan kaçışla başlayan ve 18 aydır süren göçerlik ve sürekli çarpışmalar artık herkesi sıkmaya başlamıştı. Mustafa Hoşnav, İzzet Abdülaziz, Muhammed Mahmut ve Hayrullah isimli subayların da aralarında bulunduğu bir grup, Molla Mustafa Barzani'ye giderek, bir an önce Irak'a dönülmesi ve İran ordusuyla yapılan bu anlamsız çatışmalara bir son verilmesini istediler.

Barzani, önce bu subayların isteklerine karşı çıktı. Ancak, aşiret mensuplarını hemen hepsinin bu istekte ısrarlı olmaları karşısında Barzani'nin fazlaca yapacak bir şeyi kalmamıştı. Üstelik, Barzani askeri önder konumundaydı. Dini ve resmi önder konumundaki Şeyh Ahmet, ellerinde bulunan İran'lı esirleri geri vererek, İranlıların Irak yetkililerine baskı yapmalarını sağlayabileceğini ve böylece Irak'a dönmelerinin de kolaylaşacağı inancını taşıyordu.

Şeyh Ahmet, İran'lı esirlerin teslim edilmesi işini Geylanlı Şeyh Abdullah Efendiye verdi. Bu gelişmeler sonucunda Şeyh Ahmet, Irak hükümetinden af konusunda yazılı bir taahhüt bile aldı. Böylece Barzaniler Geliye Şin geçidinden geçerek Irak topraklarına ulaştılar. Ancak, burada bekledikleri manzara ile karşılaştıkları manzara farklıydı. Sınırı geçen, Irak ordusunun eline düşüyordu. Bu şekilde 1600 civarında erkek, 1700 civarında kadın ve 1350 civarında da çocuk Irak'a geçti.

Molla Mustafa Barzani yanındaki 1450 adamı ile birlikte başka bir yol izleyerek ve sadece geceleri yol alarak Irak sınırını geçti ve Barzan bölgesinin sarp dağlarına sırtını verdi.

Böylece 13 Nisan 1947'de bütün Barzaniler İran topraklarını terk ederek, Irak'a geçmiş oldu.

Cumhuriyetin Önderleri Göstermelik Mahkeme Önünde

Barzanilerin, Irak'a geçmek için ölüm-kalım mücadelesi verdikleri sıralarda, 11 aylık bir ömür süren Kürt Cumhuriyeti'nin önderleri İran hükümetinin hismine uğruyorlardı. Teslim olma aşamasında Kürt liderlere ve önde gelen aşiret reislerine iyi davranmaya özen gösteren İran hükümeti, bölgeye askeri varlığını yerleştirir yerleştirmesiz tamamen ters bir tutum takınıyor ve tutukladığı Kürt liderleri Kadı Muhammed ve amcasının oğlu Seyfi Kadı için idam sehpaları hazırlıyordu.

Kürt liderleri Mehabad'a kurulan göstermelik bir askeri mahkemede yargılanmaya başladılar. Verilecek kararın önceden belli olduğu yargılamada mahkeme başkanı Albay Parsi Tebar, savcı ise Albay Fuyuzi'ydi. Yargılamaların başladığı sıralarda Kadı Muhammed'in kardeşi Sadri Kadı ise Tahran'da bir parlamenter olarak Başbakan Ahmet Kıvamussaltana ile görüşmeler yapmaktaydı. Savcı Fuyuzi, Sadri Kadı'nın tanık olarak dinlenmek üzere mahkemeye getirilmesini istedi. Tanık sıfatıyla Tahran'dan getirilen Sadri Kadı, parlamentoda Kürtler lehine yapmış olduğu konuşmalar ve 6 Aralık 1946'da Mehabad'da Abbas Ağa Camiinde yapmış olduğu konuşma nedeniyle tutuklanıyor ve tanık sandalyesi yerine sanık sandalyesine oturtuluyordu.

Mahkeme heyeti yargılamanın başlamasından önce sanıkların kendilerine avukat tutabileceklerini bildirdi. Kadı Muhammed, Tahran'da bulunan iki subayı avukat olarak seçtiğini mahkemeye bildirdiyse de bu istemi, yargılamanın avukatların Tahran'dan gelmesine kadar ertelenemeyeceği, "yargılamanın Tahran'dan gelecek avukatlar için ertelenmesi halinde, başka bir zaman da Londra'dan gelecek bir

avukatın getirilmek istenmesi durumunda ertelenmenin zorunlu hale geleceği" gerekçesiyle reddedildi.

Kadı Muhammed ise mahkemenin bu "ilginç" mazeretine karşılık olarak, "eğer ben, Londra'ya buradakinden daha yakın olsaydım, yargılanmam da söz konusu olmayacaktı" karşılığını verdi.

Sonuçta, mahkemenin istemi doğrultusunda Mehabad'da görev yapan Yüzbaşı Şerif, Kadı Muhammed'in avukatı oldu.

Kadı Muhammed ve diğer sanıkların yargılanmalarına 9 Ocak 1947'de Mehabad'da başlandı. Mahkemenin seyri konusunda yayın yasağı konuldu. Kadı Muhammed, sert ve ödün vermez bir tutum içerisinde savunmasına başladı. Savunmasının başında kendisinin sivil bir şahıs olduğunu ve askeri mahkemede yargılanamayacağını, ayrıca istediği avukatı tutmasına izin verilmediği konularında mahkemeye itirazlarda bulundu. Mahkeme Kadı Muhammed'in bu itirazlarını reddederken, savcı Albay Fuyuzi de 22 maddeden oluşan suçlamalarla ilgili uzun iddianamesini okumaya başladı.

İran Anayasasının ihlaline yönelik eylemler yapılması, Mehabad Kürt Cumhuriyeti'nin kurulması, askeri rütbeler verilmesi ve silah dağıtılması bu suçlamaların başlıcalarını oluşturmaktaydı.

Kadı Muhammed ise savunmasında, Sovyetler Birliği ve İngiltere'nin İran'ı işgal etmesiyle bölgede bir yönetim boşluğu doğduğunu, bu nedenle bir cumhuriyet kurmaktan başka seçeneklerinin kalmadığını söyledi.

Savcı, Kürtlerle İranlılar arasında meydana gelen çarpışmada bir çok İran askerinin öldüğünü, bu saldırıların emrinin Kadı Muhammed tarafından verildiğini belirterek suçlamalarda bulunuyordu. Kadı Muhammed'in avukatı ise bu çatışmaların hiç birisine katılmayan müvekkilinin, bu olaylardan sorumlu tutulamayacağını söyledi. Ancak Savcı Fuyuzi, Kadı Muhammed'in karısının avukat Şerif'e "oşini daha iyi ve içtenlikli savunması" amacıyla 14.000 Toman (2.800 Dolar) verdiğini ileri sürdü ve bu iddiasını da kanıtladı. Duruşmanın böylesi bir seyir içine girmesi, Kadı Muhammed'in işini iyice zorlaştırmış ve schpadan kurtuluş ümidini iyice azaltmıştı.

Avukat Şerif, kendisine verilen 14.000 Toman tutarındaki parayı mahkemeye verirken, ayrıca başka subaylara da benzeri amaçlarla 21.000 Toman para dağıtıldığı ortaya çıkarıldı. Bu paralar da mahkeme tarafından geri alındı. (*)

(*) Kadı Muhammed'in karısı tarafından verilen ve daha sonra mahkemece el konulan bu paralar, Kadı Muhammed'in idam edilmesinden sonra Tahran Hükümeti'nin emri üzerine Kadı Muhammed'in karısına geri verildi

Kadı Muhammed'e İdam

Göstermelik de olsa yapılan yargılama sonucunda mahkeme heyeti bir karar almak üzere 23 Ocak 1947'de gizli görüşmelere başladı. Üç gün süren bu görüşmelerin ardından Mahkeme heyeti kararını açıkladı. 18 gün süren yargılamaları sonucunda Kadı Muhammed, Muhammed Hüseyin Seyfi Kadı ve Sadri Kadı'nın idam edilmeleri hükmü verildi. Bu hüküm anında Başkent Tahran'a gönderildi ve buradaki yüksek mahkemede iki ayrı heyet tarafından yeniden incelendi. Her iki heyet de kararı onarken, infaz konusunda herhangi bir emir verilmiyordu.

Yargılamaların başından sonuna kadar bulunan General Hümayuni, infazların bir an önce gerçekleştirilmesini istiyor ve her geciken gün kaygısı daha da artıyordu. Sonuçta dayanamayarak, infazın gecikmesinin nedenlerini öğrenmesi için Savcı Albay Fuzuyi'yi bütün belgelerle birlikte Tahran'a gönderdi. Fuzuyi, burada cezaların kesinleştiğini, Başbakan Kıvamussaltana tarafından da onaylandığını, ancak bazı siyasi nedenlerle infazların yapılması konusunda tereddüt bulunduğunu öğrendi. Sovyetler Birliği'nin Kürt liderlerin cezalarının infazı karşısında takınacağı tavır kestiremeyen İran yöneticileri, petrol konularında yapılan görüşmeleri tamamlayabilmek için biraz da olsa zaman kazanma çabası içerisindeydi.

Siyasi konjonktürü kendisi açısından uygun olarak değerlendiren İran yönetimi 30 Mart 1947'de üç Kürt liderinin idam cezalarının infaz edilmesi için gerekli emri Azerbaycan'a gönderdi. General Hümayuni, bu emri, Barzanilere karşı yürüttüğü askeri hareket sırasında aldı ve bu emri telsizle Mehabad'a geçerek, infazların beklenmeden yerine getirilmesi emrini verdi.

General Hümayuni'nin bu telsiz emri, 31 Mart 1947 sabahı Mehabad'da, yerine getirildi. Cumhuriyet'in bu üç kurucusu Kadı Muhammed, Seyfi Kadı ve Sadri Kadı, cumhuriyeti kurdukları Çuvarçıra meydanında üç ayrı sehpa da asılarak idam edildiler.

Mehabad'da tutuklanmaktan kurtulan bazı Kürt önderleri ve aşiret reisleri, İran yönetiminin bu üç lideri idam edemeyeceği, idam edilmeleri halinde bir çok Kürt aşiretinin ayaklanacağı görüşünü taşıyorlardı. Ancak, infazlardan sonra ortaya çıkan tablo, ne kadar yanlış olduklarını ortaya çıkarmıştı.

İdamlar Durmuyor

Kadı Muhammed ve diğer iki önderin idam edilmelerinin hemen ardından, tutuklanan veya sonradan teslim olan 28 kişinin daha yargı-

lanmasına başlandı. Bu 28 kişiden üçüne müebbet hapis cezası verilmesine karşın cezaları 15 yıl hapse çevrildi. Diğer 25 sanık da 2 yıl ile 15 yıl arasında değişen hapis cezalarına çarptırıldılar.

Nisan ayı başında Kürt liderlerinden beş kişi daha yargılanarak idam cezasına çarptırıldılar. Bu beş kişiden birisi olan Binbaşı Alihan Şirzad kısa bir süre önce Bükan'da öldürülmüştü. Diğer dört kişi, Albay Emin Kesnizani, Ahmed Han Faruki ve iki kardeşi ise 7 Nisan sabahı idam edildiler.

Irak'ta İdamlar

İran ordusuyla çarpışa çarpışa geri çekilen ve kendi bölgelerine gelen Barzanilerin büyük bir kısmı Irak askeri yetkililerine teslim oldular. Molla Mustafa Barzani teslim olmazken, ağabeyi Şeyh Ahmed ile Irak Ordusundan kaçarak Barzanilerle birlikte hareket eden dört subay, Mustafa Hoşnav, Hayrullah Abdülkerim, Muhammed Mahmut Kudsi ve İzzet Abdülaziz de teslim olmayı seçti.

Teslim olanlar hakkında çeşitli davalar açıldı. Bu arada Irak Ordusundan ayrılarak barzanilerin yanında yer alan ve Mehabad Kürt Cumhuriyetinin kurulması sırasında faal görev alan dört subayın kurtarılması için yürütülen çabalar sonuçsuz kaldı. Bu dört subay, bütün uğraşlara karşın idam cezasından kurtarılamadılar.

Bu arada Barzani, Irak hükümetinin Kürtlerden büyük bir intikam almaya hazırlandığını anladığı için ne görüşmeye ne de teslim olmaya yanaşmıyordu. Bunun üzerine, Irak Hükümeti tarafından 14 Mayıs 1947'de bir bildiri yayımlanarak, Molla Mustafa Barzani ve adamları hakkında gerekli önlemlerin alınmasından başka çare kalmadığı duyuruldu. Bu bildirinın hemen ardından Rewanduz, Zibar ve İran sınırı boyunca uzanan bütün yerleşim birimlerinde sıkıyönetim ilan edildi. Buralardaki olaylara bakmak üzere bir sıkıyönetim mahkemesi kurularak, Barzani ve adamları gıyaplarında bu mahkemede yargılandı. Sonuçta Barzani ve 110 adamı hakkında gıyaplarında idam cezası verildi.

Barzani'nin Uzun Yürüyüşü

Irak hükümetinin bir biri peşisıra aldığı bu tehditkar önlemler karşısında ciddi bir karar arefesine gelen Barzani, Sovyetler Birliği'ne sığınmaya karar verdi. 200 mili aşkın bir uzaklıktaki bu ülkeye sığınabilmek için ise ufukta üç ülke topraklarından geçilmesini gerektiren uzun ve çetin bir yolculuk görünüyordu.

Barzani bu kararını açıklayınca, bir çok kişi kendisiyle birlikte gelmek istedi. Ancak Barzani aile sorumluluğu taşımayan ve yakınları kendisine muhtaç olmayanları yanına alabileceğini söyledi. Sonuçta yetişkin ve eli silah tutan 500 kadar Kürt peşmerge Barzani'nin etrafında toplandı.

Sonucu önceden kestirilemeyecek olan uzun yürüyüş 27 Mayıs 1947 sabahı başladı. Barzaniler, Türkiye- Irak sınırı boyunca İran'a doğru yürüyerek ilerlemeye başladılar. Aynı gün Barzanilerin öncü grubu Abani vadisi yakınlarında görülünce, bu durum, Şah Rıza Pehlevi'yi karşılamak üzere Hoy'da bulunan General Hümayuni'ye bildirildi. General, Barzanilerin karşılanması için gerekli önlemlerin alınması talimatını verdi.

Barzaniler kuzey istikametinde yürüyüşlerini sürdürürlerken, 29 Mayıs günü Tergever vadisini geçerek, Şıkakan aşiretine ait Somay bölgesine girdiler. Bu yürüyüşün Sovyetler Birliği'ne doğru olduğunu kestiren İran'lı askeri yetkililer, Barzanilerin yolunun Kotur vadisinde kesilmesi amacıyla gerekli hazırlıklara başladılar ve bu bölgeye Hoy'dan iki tabur asker sevkettiler.

Barzaniler ise dağlık arazide bir görünüp bir kaybolarak ilerliyordu. Türkiye-İrak sınırı boyunca ilerleyen Barzaniler, 31 Mayıs-2 Haziran günleri arasındaki yolculuklarını Şemdinli yakınlarında Türkiye'ye girerek sürdürdüler. Bu yürüyüşleri sırasında Türkiye'nin sınır boylarında yaşayan Kürt köylerinden yiyecek yardımı gören Barzaniler, sonuçta Türk askerlerinin de sınıra doğru hareketlenmeleri üzerine tekrar İran topraklarına girdiler. Bu sırada, İranlıların mevzilendikleri Kotur bölgesini dışarıdan dolaşmışlar ve bu geçişten İranlıların haberi dahi olmamıştı. Barzanilerin yürüyerek de olsa hızla ilerlediklerini duyan Şah Pehlevi yürüyüşün derhal sona erdirilmesi ve bölgeye savaş uçaklarının gönderilmesi için emir verdi.

Savaş uçakları sürekli olarak uçuş yapmalarına karşın gündüz hiç bir Barzaninin izine rastlayamıyordu. Ancak, 9 Haziran'da Hoy'un kuzeyinde Barzanilerle İranlılar arasında ciddi bir çarpışma meydana geldi. İranlılar oldukça fazla ölü verirken, Barzaniler sadece dört ölü verdiler. Çarpışmanın ertesi günü ise Barzaniler Aras ırmağı düzlüklerinde ilerleyerek Sovyet sınırına hakim durumdaki Ağdı (Ararat) Dağının güneydoğu eteklerine ulaştılar. Böylece Barzaniler yola çıktıkları 27 Mayıs gününden, 10 Haziran'a kadar geçen süre içerisinde çarpışa çarpışa ve yürüyerek 300 kilometrelik bir yolu katetmeyi başarmışlardı.

Zor koşullarda da olsa başarılan bu yürüyüşün ardından Araks yakınlarındaki Siraclu (Saraçlı) sınır karakolunun bulunduğu bölgeden

Sovyet topraklarına girmeye başladılar. Bu geçiş 18 Haziran'da tamamlandı.

İran askeri birlikleri ise Barzanilere ulaşmak için harekete geçmişler, ancak Barzanilerin sınırı getiğı bölgeye ulaştıklarında iki gün kadar geç kalmışlardı.

İKİNCİ BÖLÜM

DERSİM'DEN 12 EYLÜL'E TÜRKİYE'DE KÜRT HAREKETLENMELERİ

Jandarmanın Tenkil Taktikleri

Bir çok ayaklanmayı bastıran ve bunun yanısıra bir çok da "tedip ve tenkil" hareketi gerçekleştiren Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, Dersim Tedip ve Tenkil Harekati'ndan sonra derin bir nefes almıştı. 15 yaşına basan Cumhuriyet, Doğu ve Güneydoğu'da yaygın bir baskıya dayanan otoritesini kurmayı başarmıştı. Ancak, bölge "potansiyel" olarak her an ayaklanma ve başkaldırmaya hazır olarak görüldüğü için, gerekli önlemlerin alınması da ihmal edilmemişti.

Dersim Tedip ve Tenkil Harekati'nı da tamamlayan askeri birlikler ve jandarma, olası bir başka isyan ya da hareket sırasında nasıl tavır takınmalıydı? 15 yıllık bir takip, tenkil ve çatışma birikimi, daha sonra benzeri hareketi gerçekleştirebilecek komuta kademelerine aktarılmalıydı. Bu amaçla, Jandarma Genel Komutanlığı Başmüşaviri Tuğgeneral Osman Ozanalp, "Jandarmanın Takip, Tenkil Hareketleri ve Müsademe Tabiyesi (çatışma taktikleri)" isimli bir kitap yazdı.

Tuğgeneral Ozanalp'in 115 sayfadan oluşan ve 1939 yılında Jandarma Genel Komutanlığı Matbaası'nda basılan bu kitap, hemen bütün askeri ve jandarma birliklerine gönderildi. Kitapta, askeri birliklerin çatışma öncesi hazırlıkları, çatışma için birliklerinden ayrılacakları zaman ne yapacakları, yol boyunca yapılması ve dikkat edilmesi gerekli hususlar, çatışma anında alınacak önlemler, çatışma sonrası iz takibi gibi konuların yanısıra "eşkiya"nın özellikleri ve uyguladığı taktikler hakkında da ayrıntılı bilgiler yer alıyordu. Ayrıca, "takip ve tenkil ha-

reketlerinin gizli tutulmasının lüzum ve ehemmiyeti" ile "takip ve tenkil hareketlerinde ahaliden, koruculardan istifade etmek ve eşkiyayı birbirine kırdırmak usulleri" hakkında da ayrıntılı anlatımlar bulunuyordu.

Sınırdaki Katliam: 32 Kürt Kurşuna Diziliyor

Bir çok tedip ve tenkil hareketiyle Kürtleri sindiren Türkiye Cumhuriyeti, bu hareketlerden elde ettiği dersleri de bir kitap haline getirerek, daha sonra meydana gelebilecek benzeri olaylarda nasıl hareket edileceğini de ortaya koyuyordu.

Türkiye'nin İran ve Irak'la olan sınırlarının dağlık ve denetimden yoksun olması, bölge insanının karşılıklı olarak geliş gidişini kolaylaştırıyordu. Bu sırada meydana gelen bazı olaylarda ise jandarma yetersiz kalıyordu. Meydana gelen bu olaylar karşısında jandarmanın yetersizliğinin örtbas edilmesi amacıyla, 1943 yılının Haziran ayında sınırda meydana gelen bir hayvan kaçakçılığı olayı kullanılmak istendi.

Olaya temel teşkil eden gelişme, İran'da yaşayan ve Türkiye adına casusluk yapan Mehmedî Mısto'nun koyunlarının, İran'dan kaçırılarak sınırın bu tarafına geçirilmesi idi. Mehmedî Mısto, Türkiye Cumhuriyeti'ne yaptığı hizmetlerden güç alarak, Özalp Kaymakamlığı'na bir mektup göndermiş ve kaçırılan hayvanlarının kendisine verilmesini, aksi halde kendisinin de aynı yöntemle başvurarak hayvanlarını geri alacağını belirtmişti.

Özalp Kaymakamı Hilmi Tuncel, beraberinde jandarma komutanı ile karakol komutanları olduğu halde mektubu okumuş ve Mısto'nun bu sözlerine gülüp geçmişlerdi. Ancak, Mısto, 6 Temmuz 1943 tarihinde sınırı 1.5-2 kilometre geçerek, Özalp'lilerin 406 baş hayvanını kaldırarak sınırdan İran tarafına geçti.

Türk ajanı olarak çalışan ve belindeki fişeklikte "MKE" damgalı fişekler bulunan Mehmedî Mısto, hayvanlarına zarar gelince bunu telafi etmek için hizmet ettiği Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırlarını aşarak, hayvan çalmaktan geri durmuyordu.

Olay üzerine, üst makamlara karşı bir kılıf aranıyor ve Özalp yakınlarına kadar "Rus askerleri"nin geldiği yolunda haberler veriliyordu. Üst makamların uyarısı üzerine, Orgeneral Mustafa Muğlalı, olayı incelemekle görevlendirildi.

Bu sırada, Özalp'de arzuhalcilik yapmakta olan Rifat isimli bir kişi Özalp Kaymakamlığı'na başvuruda bulunarak Milanengiz köyünden 40 kişinin ismini vermiş ve bunların Mehmedî Mısto'ya yataklık

yaptıklarını söylemişti. Kaymakam, Vali Hamit Onat'ın da onayını aldıktan sonra bu 40 kişiyi gözaltına aldırdı. 40 kişi bir süre gözaltında tutulduktan sonra 21 Temmuz'da mahkemeye çıkarıldı. Bu 40 kişiden sadece beşi tutuklanırken, geriye kalan 35 kişi serbest bırakıldı. Bu 35 kişinin içinde askerden izinli ve raporlu gelen beş kişi de bulunmaktaydı ve bu beş kişiden ikisi olayın hemen ardından Özalp'ten ayrılarak birliklerine katılacaklardı.

Olayları incelemekle görevlendirilen Muğlalı, 24 Temmuz günü Van'a ulaştı ve aynı gece Vali Hamit Onat'ın evinde Tümgeneral Cevat Yalım ve Tuğgeneral Rasim Saltuk'un da katılımıyla bir toplantı yaparak gelişmeleri gözden geçirdi. Muğlalı, bu toplantıda gözaltına alındıktan sonra serbest bırakılan 35 kişinin öldürülmesi yolunda görüş bildirirken, Tümgeneral Cevat Yalım, "paşam, kanun yollarında yürümek daha uygun olur, elinizi eteşe sokmayınız" diyordu. Ancak, Muğlalı bölgedeki Kürtlere bir ders vermek niyetindeydi ve bunun için de Mehmedî Mısto'nun uzaktan-yakından akrabası olan 35 kişinin, hazır bahane de varken öldürülmesi gerektiği inancını kuvvetle taşıyordu.

Toplantının yapıldığı gecenin sabahı, Özalp kaymakamını arayan Vali Hamit Onat, serbest bırakılan 35 kişinin tekrar toplanarak gözaltına alınmalarını istedi. Kaymakam Hilmi Tuncel'in emri üzerine Jandarma Bölük Komutanı Vasfi Bayraktar bu 35 köylüyü toparlamaya başladı. Birliğine katılan iki kişinin dışında kalan ve biri kadın, biri de 11 yaşında çocuk olmak üzere 33 kişi gözaltına alınmıyordu. Ancak, bu 33 kişinin içinde bulunan tek kadın daha sonra serbest bırakılıyordu.

Muğlalı'nın bu kişilerin öldürülmesi yolunda gerekli alt yapıyı oluşturmaya çalıştığı sıralarda Van'a ve daha sonra da Özalp'e gelen Müfettiş Avni Doğan, bu kişilerin öldürüleceklerine ilişkin söylentileri duymuş ancak, bu kişilerin askeri suç işledikleri, Divan-ı Harbe verilecekleri ve bu nedenle de askeri makamlara teslim edilecekleri yolunda açıklamalar üzerine bir şey yapamadan geri dönmüştü.

3. Ordu Müfettişi Orgeneral Mustafa Muğlalı ise 26 Temmuz günü, Özalp'ten ayrıldıktan hemen sonra 7. Kolordu ve Van Mıntıka Komutanlıklarına bir emir gönderdi.

"Özü: İran hududu üzerindeki yollar ve aşiretler hakkında bilgi verecek 32 kişi

*Zata mahsustur:
VII. Kolordu Komutanlığına
Van Mıntıka Komutanlığına*

1. *Özalp muntikasındaki teftişlerimde, Özalp hudut muntikasını çok iyi tanıyan ve sık sık memleketimiz içlerinde çapulculuk yapan aşiretler hakkında çok iyi bilgi sahibi oldukları anlaşılan ilişik listede isimleri yazılı kişilerin çeşitli gruplar halinde, subay ve erlerin beraberliğinde hudut muntikasına götürülerek, kendilerinden esaslı bilgi alınmasını ve İran hududunun gizli ve çapulcuların görünmeden gelmesine elverişli yol ve patikaların öğrenilmesini çok faydalı buluyorum.*

2. *Bu adamların her ne kadar görev yerine getireceklerine söz vermelerine rağmen sözlerinden dönmeleri ve fırsat bulurlarsa kaçmaları her an olanaklı bulunduğundan, müfrezelerin çok uyanık bulunmaları gereğinin müfreze komutanlığına bildirilmesini, şayet bu hale cüret edenler ve erlerin silahlarını almak amacıyla üzerlerine saldıranlar bulunduğu takdirde derhal silah kullanılmasının hiç bir zaman unutulmamasını önemle rica ederim.*

3. *26.7.1943 ve gezi 53 sayı ile Van Muntika ve bilgi için VII. Kordulu Komutanlığına yazılmıştır."*

Muğlalı'nın bu emri çerçevesinde, askerler tarafından teslim alınan 32 kişi, 30 Temmuz 1943 tarihinde sınır bölgesine götürüldüler. Muğlalı'nın emrinin ikinci paragrafında belirtilen hususlara uygun olarak gerçekleştirilen hareket sonucunda, sınıra yaklaşıldığı bir sırada karşı taraftan yüz kadar silahlı kişinin askerlere aniden ateş açtığı, bu karışıklığı fırsat bilen 32 kişinin ise askerlerin at ve silahlarını alarak kaçmak istedikleri, jandarmanın uyanık davranması sonucunda iyi mevzilenildiği ve bu 32 kişinin iki ateş arasında kalarak öldüğü rapor ediliyordu.

Sınıra götürülerek öldürülen bu 32 kişinin künyesi ise kayıtlara şöyle geçiyordu:

"Harapsorik köyünden 15 kişi; Hasan oğlu Cellat Uzuntaş, Cellat Oğlu Ahmet Uzuntaş, Cellat oğlu Mustafa Uzuntaş, Memi oğlu Ahmet Uyanık, Mehmet oğlu Arap Ali Polat, Timur oğlu Serhenk Özkaplan, Hüseyin oğlu Haydar Akalın, Hüseyin oğlu Ömer Akalın, Timur oğlu Mehmet Özkaplan, Hızır oğlu İsmail Şen, Ali oğlu Tatar Gök, Ali oğlu Mısta Ertbaş, Mihi oğlu Beşir Deniz, Yusuf oğlu Aco Çelebi, Aco oğlu Süco Çelebi, Milanengiz köyünden 17 kişi; Ahmet oğlu Salih Taşçı, Sevinç oğlu Şükrü Taşçı, Hızır oğlu Ali, Ali oğlu Mehmet Taşçı, Kuro oğlu Sultan Özay, Osman oğlu İsa, İsmail oğlu Yusuf, Mehmet oğlu Haydar, Muhtar Ali, Ömer oğlu Seydi, Yusuf Oğlu Fındı, Ahmet oğlu Memi, İsa oğlu Paşo, Bekir oğlu Kazım, Bekir oğlu Ahmi, Ahmet oğlu Hızır Kon, Kuro oğlu İbrahim Özay."

Kurşuna dizilen bu 32 kişiden Kuro Oğlu İbrahim Özay, büyük bir tesadüf sonucu, aldığı kurşun yaralarıyla ölmezken, öldürülen diğer insanların en altında kaldığı için daha sonra yapılan silahlı taramalardan da etkilenmeyerek, yaralı olarak ve sürüne sürüne sınırı geçerek Mehmedi Mısto'ya sığınmayı başarıyordu. Burada tedavi edilen İbrahim Özay, kendisiyle birlikte gözaltına alınan ve tutuklandığı için ölümden kurtulan ağabeyi İsmail Özay'a bir mektup yazarak sağ olduğunu, diğerlerinin hepsinin ise öldüğünü bildirdi. İsmail Özay, bu durum üzerine TBMM Dilekçe Komisyonu'na durumu anlatan bir dilekçe gönderirken, suçsuz olan ve ölümden kurtulan kardeşinin ise affedilerek Türkiye'ye dönüşüne izin verilmesini istedi. Ancak, ne bu dilekçeye bir yanıt veriliyordu ne de İbrahim Özay'ın geri dönüşüne izin veriliyordu. İbrahim Özay da aldığı yaraların etkisiyle, diğer arkadaşlarından ancak 7 ay daha fazla yaşamayı başarabilecekti.

Ölümden de Vahim

32 Kürt köylüsünün Tek Parti ve Milli Şef döneminin anlayışına ve "Jandarmanın Takip, Tenkil Hareketleri ve Müsademe Tabiyesi"ne uydurulmuş bir şekilde öldürülmesi olayı örtbas edildi. Meclis Dilekçe Komisyonu'na yazılan dilekçeler, çekilen telgraflar sonuçsuz kalırken, bunlara yanıt verilmesi gereği bile duyulmadı.

1946 yılında Tek Parti döneminden, çok partili sisteme geçilmesi ve Demokrat Parti'nin Cumhuriyet Halk Partisi'ne karşı yürüttüğü muhalefeti yükseltmek istemesi üzerine, bu 32 Kürt köylüsünün öldürülmesi olayı eşelenmeye başlandı. Ancak, bu 32 Kürt köylüsünün durumları bütün yazışma ve tartışmalarda, ne gariptir ki, "32 masum Türk köylüsü" olarak geçti.

Demokrat Parti'nin bu konuda yaptığı muhalefeti yükseltmesi üzerine, Milli Savunma Bakanı Hüsnü Çakır'ın talimatıyla Orgeneral Mustafa Muğlalı ile olaya karışanların 28 Haziran 1948 tarihinde ifadelerinin alınmasına başlandı. Olay, üzerinden tam beş yıl geçtikten sonra ancak kovuşturulmaya başlanıyordu. Bunda da yine 32 Kürt köylüsünün durumu değil, bu olaydan siyasi bir amaç için yararlanma kaygısı ön plana çıkıyordu. Çünkü, 1948 yılında olayla ilgili başlatılan soruşturmalar ve meclis araştırmaları çok uzun bir zamana yayılarak, dönem dönem yeniden alevlendirilerek 1956 yılına kadar sürdürülecek ve bu dönem içerisinde hep siyaset aracı olarak kullanılacaktı.

Mustafa Muğlalı ve olayda sorumluluğu bulunan diğer kişilerin yargılanmasına devam edildi. Orgeneral Muğlalı yapılan yargılama sonucunda suçlu bulunarak Genelkurmay Askeri Mahkemesi'nin 20

Mart 1950 tarih ve 950-13 Esas ve 950-8 sayılı kararı ile önce idama mahkum edildi ve bu cezası daha sonra 20 yıl hapis cezasına çevrildi.

Muğlalı bu birada hasta olduğu gerekçesiyle hastaneye kaldırıldı. Genelkurmay Askeri Mahkemesi'nin 20 yıl hapis öngören kararı bu arada Askeri Yargıtay'ca bozuldu. Ancak, Askeri Yargıtay tarafından bozulan bu karar Genelkurmay Askeri Mahkemesi'nde yeniden görülemedi. Orgeneral Mustafa Muğlalı 11 Aralık 1951 tarihinde ölünce, dosyası da kapanmış oldu. Davada sanık olarak yargılanan diğer kişiler ise çeşitli hapis cezalarına çarptırıldı.

Olayın görüldüğü dava mahkemece sonuçlandırılmasına karşın, siyasi arenada bir türlü sonuçlandırılmadı. 1948 yılında olayı alevlendiren Demokrat Partililer, iktidara geldikten sonra konuyla ilgili dosyayı rafa kaldırdılar. Ta ki, CHP muhalefetinin giderek dozunu artırmasına ve 6-7 Eylül 1955'de İstanbul'da Rumlara karşı yapılan saldırılar ve bu kişilere ait işyerleri ve dükkanların yıkılıp yağmalanması olayının da CHP tarafından DP'ye karşı bir koz olarak kullanılmasına kadar. DP işte böylesi bir ortamda 32 Kürdün öldürülmesi olayını tozlu raflar arasından indirerek, tekrar gündeme getirdi ve böylece CHP'nin muhalefetini kırmaya çalıştı

İktidar-muhalefet çatışmaları sonucunda 32 Kürdün öldürülmesi olayı geç de olsa incelenerek aydınlığa kavuşturuldu. TBMM'nin 15 Ağustos 1956 tarihli birleşiminde konu üzerinde geniş tartışmalar yapıldı ve sonuçta bir tahkikat komisyonu kurulması kararlaştırıldı. Kurulan Tahkikat Komisyonu, Tek Parti döneminde meydana gelen ve 32 Kürdün sorgusuz sualsiz ve çatışma süsü verilerek öldürülmesiyle ilgili olayı incelemeye başladı.

Tahkikat Komisyonu yaklaşık iki yıl sonra olayla ilgili raporunu açıkladı. 30 Nisan 1958 tarihinde açıklanan bu rapordan sonra Mayıs ayı başında Komisyon raporu Mecliste görüşüldü. Ancak, olaya adı karışan bir çok kişi hakkında geçmiş dönemde çıkarılan af yasaları nedeniyle hiç bir yasal işlem yapılmadı.

32 Kürdün kurşuna dizilmeleriyle ilgili olaylar, onların kurşuna dizilmelerinden tam 15 yıl sonra ancak ayrıntılı olarak kamuoyu önüne çıkarılabildi. (*)

(*) İsmail Beşikçi'nin "Orgeneral Muğlalı Olayı - Otuzüç Kurşun" isimli kitabında 32 Kürdün kurşuna dizilmeleri olayına ilişkin TBMM görüşmeleri ve olayın tanıklarının anlatımları geniş olarak yer almaktadır.

49'lar Tevkifatı

1958 yılında Demokrat Parti milletvekilleri Mecliste, 32 Kürdün öldürülmesine ilişkin hazırlanan raporu tartışırken, diğer yanda bazı Kürt aydınları bir araya gelerek yeni bir Kürt hareketi canlandırmaya çalışıyorlardı. (*) Bu düşünceden hareketle Ziya Şerefhanoğlu, Şıwan lakabıyla bilinen Doktor Sait Kırmızıtoprak, Avukat Musa Anter ve İleri Yurt Gazetesinin sahibi Abdurrahman Efhem Dolak ve diğer bazı Kürt aydın ve gençleri çeşitli zamanlarda bir araya gelerek Kürt hareketinin nasıl toparlanabileceği konusunda fikir üretiyor ve çeşitli tartışmalar yapıyorlardı. Bu arada, Irak'ta yeniden canlanan Barzani hareketine duyulan sempati de tartışma ve konuşmaların baş konusu oluyordu.

Ancak, İçişleri Bakanlığı Kürtlerin yeniden toparlanma çabalarına girmelerine hiç de iyi gözle bakmıyordu. Üstelik, ABD'den yardım alabilmek amacıyla, Kürtlerin Doğu ve Güneydoğu'da Sovyetler yanlısı bir devlet kurma çabalarına giriştikleri, bunun önlenmesi için de parasal desteğe ihtiyaç olduğu şeklinde bilgiler veriliyordu.

İçişleri Bakanı Namık Gedik'in talimatıyla bazı Kürtler yakın takibe alınıyordu. Sonuçta 22 Eylül 1959 tarihinde İstanbul'da bir toplantı yapılacağını ve bu toplantıya Ziya Şerefhanoğlu'nun da katılacağını öğrenen polis, toplantının yapıldığı yeri basarak burada bulunanları gözaltına alıyordu. 22 Eylül'de başlatılan gözaltına almalar Aralık ayına kadar sürüyor ve İstanbul Harbiye Merkez Komutanlığı'nın zemin katında bulunan hücre sayısı kadar kişi, yani 49 kişi gözaltına alınıyordu.(**)

32 Kürdün kurşuna dizilmesi olayını politik bir malzeme olarak kullanan DP iktidarı, benzeri duyarlılığı örgütlenme çalışmalarını içerisine giren 49 Kürt aydını için göstermekten kaçınıyordu. Bu 49 kişi hakkında verilen tutuklama kararının ardından bir türlü yargılamalara geçilemedi. Bu sıralarda DP iktidarı topluma uyguladığı baskıyı artırıyor ve bir çok ilerici ve aydın Türkü de gözaltına alıyor ve tutukluyordu.

(*) Bu sıralarda Irak'ta General Kasım darbe yapmış ve Barzani 11 yıl aradan sonra Irak'a dönerek Kürdistan Demokrat Partisi'nin faaliyetlerini yeniden başlatmıştı. Bu gelişmeler Türkiye'de yaşayan Kürtleri de heyecanlandırmış ve onlar da yeni arayışlar içerisine girmişlerdi. Barzani'nin Irak'a dönüşü ve daha sonraki gelişmeler kitabın diğer bölümlerinde ele alınacaktır.

(**) Aslında gözaltına alınanların sayısı 50'dir. Fakat, gözaltına alınan Hukuk Fakültesi öğrencisi Emin Batu'nun dayaağa ve hücredeki rutubete dayanamayarak zatürreeden ölmesi üzerine sanıkların sayısı 49'a inmiştir. Emin Batu'nun ölmesi üzerine diğer 49 kişi buldukları hücrelerde isyan başlatmışlar ve bu isyanın sonucunda ahırdan bozma da olsa bir koğuşa taşınabilmişlerdir.

DP'nin uyguladığı bu baskı politikasının ardından 27 Mayıs 1960 tarihinde Silahlı Kuvvetler yönetime el koymuş ve Milli Birlik Komitesi hemen bir af çıkararak tutuklu bulunan ilerici ve aydınları serbest bırakmıştı. Ancak, bu aşamada da çifte standart kendisini gösteriyor ve tutuklu bulunan 49 Kürt aydını için af uygulanmamıştı.

Aftan yararlandırılmayan 49 Kürt aydınının (*)yargılanmalarına 8 Ocak 1961 tarihinde Ankara'da Genelkurmay Askeri Mahkemesi'nde başlandı. 49 sanığın Genelkurmay Askeri Mahkemesi'nde yargılanmasının nedeni ise sanıklar arasında Levazım Binbaşı Şevket Turan'ın da bulunmasıydı.

Bir kısmı tutuksuz, bir kısmı ise tutuklu olarak yargılanan sanıklar hakkında Genelkurmay Askeri Mahkemesince Türk Ceza Kanunu'nun 125. maddesi gereğince "idam" istemiyle dava açıldı. Dava dosyasında, sanıkların bir "Kürt İstiklal Partisi" kurmayı amaçladıkları, bu partinin kurulması için çeşitli zamanlarda Ankara ve İstanbul'da

(*) 49'lar Olayının sanıkları olanların isimleri ve o zamanki iş durumları ve mesleki dağılımları şöyleydi: Şevket Turan (Levazım Binbaşı), Ziya Şerefhanoglu (Avukat, Daha sonra Yeni Türkiye Partisi'nden Bitlis Senatörü olarak parlamentoya girdi ancak bir süre sonra önce Beyrut'a, ardından da Amerika'ya kaçtı), Koço Elbistan (Doktor), Sıtkı Elbistan (Hukuk Fakültesi öğrencisi), Necdet Özankara (Hukuk Fakültesi öğrencisi), Şahabetin Septioğlu (Ziraat mühendisi, Daha sonraları MHP'li oldu. DYP Elazığ Milletvekili Ali Rıza Septioğlu'nun amcası), Hasan Akkuş (Tüccar), Naci Kutlay (Doktor), Yusuf Kaçar (İnşaat teknikeri), Necati Siyahkan (Tıp Fakültesi öğrencisi), İsaî Cemiloğlu (Ziraat mühendisi), Yavuz Çamlıbel (Subay), Mehmet Ali Dinler (Hukuk Fakültesi öğrencisi), Durdu Akkoyunlu (Tüccar), Sait Elçi (Serbest muhasebeci), Selim Kılıçoğlu (Öğretmen), Ali Karahan (Avukat), Sait Bingöl (İktisat öğrencisi, 1987 seçimlerinde SİP'den Bingöl milletvekili adayı oldu), Yaşar Kaya (İktisat öğrencisi), Sait Kırmızıtoprak (Doktor, Lakabı Şıwan), Haydar Aksu (Avukat), Faik Savaş (Tıp Fakültesi öğrencisi), Fadıl Budak (Hukuk Fakültesi öğrencisi), Mustafa Direkçigil (Doktor), Fevzi Kartal (Avukat, Van'ın önde gelen isimlerinden ve uzun yıllar milletvekilliği yapmış olan Kinyas Kartal'ın yeğeni. Kendisi de daha sonraki yıllarda AP Van Senatörü olarak parlamentoya girdi), Fevzi Avşar (Doktor), Hasan Ulus (Müteahhit), Halil Demirel (Subay), Hüseyin Çok (Tıp Fakültesi öğrencisi), Musa Anter (Avukat, gazeteci), Muhsin Şavata (Tüccar), Nazmi Balkaş (Ziraat Fakültesi öğrencisi, Daha sonraki yıllarda Lice Belediye Başkanlığı yaptı), Ziya Acar (Hukuk Fakültesi öğrencisi), Ferit Bilen (Tüccar), Mehmet Çiğdem (Dekoratör), Mehmet Eydemir (Tıp Fakültesi öğrencisi), Abdurrahman Efhem Dolak (Gazeteci), Canip Yıldırım (Avukat), Ermin Kotan (Elektrikçi), Ökkeş Karadağ (Çiftçi), Turgut Akın (Hukuk Fakültesi öğrencisi), Mustafa Ramanlı (Hukuk Fakültesi öğrencisi, 26 Mart 1989 yerel seçimlerinde Refah partisi'nden belediye başkanı adayı oldu ancak seçilemedi), Mehmet Özer (Tıp Fakültesi öğrencisi), Feyzullah Demirtaş (Hukuk Fakültesi öğrencisi, Daha sonraki yıllarda savcılık yaptı), Samet Balkaş (Tıp Fakültesi öğrencisi), Cezmi Balkaş (Ziraat Fakültesi öğrencisi), Halis Yokuş (Mühendislik öğrencisi), Nurettin Yılmaz (Hukuk Fakültesi öğrencisi, 12 Eylül'den önce CHP ve Bağımsız milletvekili olarak parlamentoda bulundu. Halen ANAP Mardin milletvekili), Medet Serhad (Hukuk Fakültesi öğrencisi).

toplantılar yaptıkları ve son olarak ise parti tüzüğünü görüşerek kabul ettikleri iddia ediliyordu.

Sanıklar bu iddiayı reddederken, Sait Elçi ve Sait Kırmızıtoprak mahkemede yaptıkları savunmalarında ilk kez Kürtlük şuuru hakkında görüşler ileri sürüyorlardı.

Genelkurmay Askeri Mahkemesi davanın görülmesinin ardından bazı sanıklar için beraat kararı verirken, bazı sanıklar için de TCK'nun 142. maddesine dayanarak çeşitli sürelerde hapis cezalarına mahkum etti. Askeri Yargıtay yaptığı incelemede, Askeri Mahkemenin verdiği beraat kararının bazı sanıklar için yerinde olmadığına karar vererek, bunlar hakkında da cezai işlem yapılmasını istedi. Ancak, dosyanın incelenmesi ve davanın görülmesi aşamalarında geçen zaman sonucunda dava müruruzamana (zamanaşımı) uğrayarak düştü. Böylece, dönemin hükümet yetkilileri ve İçişleri Bakanının başlattığı tutuklanma kampanyasının sonucunda gözaltına alınan ve daha sonra tutuklanan 49 kişi hücrede yatuklarıyla kalıyorlardı.

27 Mayıs İhtilali ve Sürgünler

27 Mayıs'ın askeri liderleri çıkardıkları aftan 49 Kürt aydınını yararlandırmamalarının yanısıra, etkinliği ile bilinen ve tanınan diğer bazı Kürt aydınları ile bazı aşiret liderlerini gözaltına almaya başladı. Gözaltına alınan toplam 485 kişi 1 Haziran 1960'da Sivas'ta bir kamp- ta toplandı. 4 ay kadar Sivas'ta tutulan bu 485 Kürtten 55 aşiret ileri geleni ve ağası çıkarılan sürgün yasası ile 19 Ekim 1960'da çeşitli Batı illerine sürgüne gönderildi. Geriye kalan 430 kişi ise Sivas'ta serbest bırakıldı. Sürgüne gönderilen bu 55 kişi ancak iki yıl sonra tekrar evlerine dönebildiler.

Türkiye Kürdistanı Demokrat Partisi'ne İlk Adım

Kürtler üzerinde böylesine yoğun baskıların sürdürülmesine karşın, yine de gizli gizli örgütlenme çalışmaları sürdürülüyor ve Irak Kürdistan Demokrat Partisi'nin bir benzerinin de Türkiye'de kurulması düşünüülüyordu. Bu çerçevede 1961 yılında Silopi'de Abdülkadir Ökten, Faik Bucak, Ömer Turan, Sait Elçi ve bir grup Kürt ileri geleni "Kürdistan Demokrat Partisi Mesullüğü" adı altında gizli bir siyasi birim oluşturdular. Bu birim, Türkiye dışındaki başta Barzani'nin önderliğindeki Irak Kürdistan Demokrat Partisi olmak üzere diğer Kürt örgüt ve gruplarıyla yakın temas içerisine girerken; bir kaç yıl sonra kurulacak olan partinin de ilk adımı oluyordu.

Tüm baskılara karşın, 1961 Anayasasıyla birlikte Türkiye'ye gelen özgürlük havası ve tartışma ortamından Kürtler de yararlanıyorlar, 1961 yılının sonlarına doğru ve 1962 yılında bir çok Kürt dergisi ve gazetesi yayın hayatına giriyordu.

Türkiye Kürt Talebe Cemiyeti

İstanbul'da çeşitli fakülte ve yüksekokulda okuyan Irak ve İran kökenli Kürt öğrencileri, Kemal Fuad başkanlığındaki Avrupa Kürt Talebe Cemiyeti'nin bir kolunu Türkiye'de kurmaya karar verdiler. 1959 yılında başlatılan bu çalışmaların ardından bir süre sonra "gizli" olarak faaliyet gösterecek olan cemiyet İstanbul'da kuruldu. Kurucularının tamamına yakını İstanbul'da okuyan yabancı kökenli Kürtlerin oluşturduğu bu cemiyetin başkanlığına İbrahim Mamhıdır, İdare heyetine ise Hasan Şetevi ve Cemal Alemdar seçildi. Bir süre sonra İbrahim Mamhıdır'ın başkanlıktan ayrılmak istemesi üzerine, cemiyetin kurucuları yeniden seçim yaparak, başkanlığa Cemal Alemdar'ı, idare heyetine ise Hasan Şetevi ve Nejat Remzi'yi getirdiler.

İstanbul ağırlıklı olmak üzere faaliyette bulunan bu cemiyetin faaliyetleri ise Milli Emniyet Teşkilatı elemanlarınca oldukça yakından izleniyordu. 1963 yılı 4 Haziranında bu kişilerin yakalanarak gözaltına alınmaları doğrultusunda emniyet birimlerine İçişleri Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata tarafından verilen emir üzerine yoğun bir arama ve yakalama faaliyeti başlatıldı. İlk etapta aralarında Türkiyeli Kürtlerin de bulunduğu 13 kişi gözaltına alındı.

Bu 13 kişinin yakalanmasına ilişkin olarak İçişleri Bakanı Bekata 28 Haziranda bir basın toplantısı düzenledi. Bu basın toplantısına ilişkin haber, 29 Haziran tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde "Topraklarımızda bir Kürt devleti kurmak isteyen 13 kişi yakalandı" manşetiyle yer alırken, aynı haber Hürriyet Gazetesinde "12 Kürtçü tevkif edildi" manşetiyle duyuruldu.

Cevdet Sunay'ın Hazırladığı İddianame

İçişleri Bakanlığı'nın direktifleri doğrultusunda sürdürülen soruşturma sonucunda, tutuklananların sayısı 23'e yükseldi

Abdülsettar Hamavendi, Doğan Kılıç Şeyhhasanlı, Hasan Buluş, İbrahim Mamhıdır, Gazi Dızaıy, Nejat Remzi, Fuat Derviş, Talat Şerif Muhtar, Sait Abdurrahman, Cemal Alemdar, Firuz Falahat, Musa Anter, Ziya Şerefhanoglu, Enver AYTEKİN, Said Elçi, Edip Karahan, Medet Serhad, Yaşar Kaya, Ergun Kuyumcu, Ali Anagür, Kemal Bin-

göllü, Mehmet Bilgin ve Fettullah Kakiöğlu isimli bu sanıklar Genelkurmay Askeri Mahkemesince yargılandılar. Bu 23 sanık hakkındaki iddianame ise Genelkurmay Başkanlığı Adli Amiri Orgeneral Cevdet Sunay(*) tarafından hazırlandı ve bütün sanıklar hakkında TCK'nun 125. maddesi gereğince idam cezası verilmesi istendi.

Daha sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin beşinci Cumhurbaşkanlığına seçilecek olan Cevdet Sunay tarafından hazırlanan ve ayrıntılı anlamlara yer verilen bu iddianame aynen şöyle:(**)

7 Ekim 1963 gün ve

T.C. GENELKURMAY BAŞKANLIğI
ADLI AMİRLİğI

Sayı: 963/668

Esas: 963/138

Sayıli İDDİANAME

SUÇ : Devletin istiklalini tenkise, birliğini
Bozacak, hakimiyeti altında bulunan topraklardan
bir kısmını devlet idaresinden ayırmağa matuf
füili işlemek.

GİRİŞ

Yüksek Mahkemenize sevk edilen iş bu davanın esasına geçmeden evvel, yabancı devletlerin ve memleket içi ve memleket dışı bazı gizli teşekküllerin tahrik, teşvik ve müzaheretleri neticesi zaman zaman ortaya çıkan devletimizin birliğini, milletimizin huzur ve sükununu bozan bir kaç maceraperest kimsenin şahsi, siyasi emellerine alet ettiği Kürtçülük mevzuunda kısaca malümat vermekte fayda görüyoruz.

Osmanlı İmparatorluğunun asli unsurlarını teşkil eden Türk, Kürt, Arnavut, Lazlar milli birlik ve şuur içinde senelerce bir arada kardeşçe geçinip hayat sürmüşlerdir. Bu devirde siyasi manada Kürtçülük faaliyetine rastlamak mümkün değildir. Ancak bir milliyet davasından ziyade şahsi ihtiraslar neticesi o devirlerde de bazı karışıklık-

(*) Cevdet Sunay, 28 Mart 1966'da Cumhurbaşkanlığı'na seçildi ve bu görevi 28 Mart 1973'e kadar sürdürdü.

(**) Bu iddianameye kitapla aynen yer vermekteki amaç devletin bu tür olaylara ve gelişmelere bakış açısını ayrıntılı bir şekilde ortaya koymaktır. Çünkü, bu tür iddianame-lerde, olayın tarihi ve etnik kökenlerine kadar inilerek göstermelik suç dayanak teşkil edecek maddi temel yaratılmaya çalışılmaktadır. Bu nedenle Orgeneral Cevdet Sunay tarafından hazırlanan bu iddianame ilginç bir örnek oluşturmaktadır. Ayrıca iddianamedeki bütün sözcük ve imla yanlışları da düzeltilmeden aynen verilmiştir.

lar, ayaklanmalar ortaya çıkmış ise de, yine aynı asli unsurlardan mürekkep ordular tarafından süratle bastırılmıştır.

Osmanlı imparatorluğunun son zamanlarında doğu aşiret Kürtlerinin hükümete karşı isyanı şöyle dursun, bilakis bunların teşkil ettikleri aşiret alaylarının Ruslara ve Ermenilere karşı savaştığını görüyoruz.

Osmanlı imparatorluğunun mağlubiyeti üzerine, topraklarımızı parçalamakta fayda gören düşmanlar; Sevr muahedesindeki müstakil Kürdistan hakkında hükümler koymuşlar ve taviz vermişlerdir. İstiklal savaşımızın başarı ile kazanılmasını müteakip imzalanan Lozan antlaşmasında, memleketimizin parçalanması kabul edilmemiş, Kürtler, Türkler gibi asli unsur sayılmıştır.

Cumhuriyet devrimizde; Batı ve Doğu bloku arasında en kritik mevki işgal eden Türkiye'mizde, bazı devletler çeşitli düşünceler altında Doğu Anadolumuzda karışıklık çıkarmak yolunu tutmuşlardır.

Nitekim; Şeyh Sait, Ağrı ve Dersim isyanları muayyen aşiretlerin dışarıdan körüklenen inkılap aleyhtarı irticai tesirlerin neticesidir. Bu ayaklanmalar sırasında aynı asıldan gelen komşu aşiretler, yalnızca cumhuriyet hükümetine sadık kalmamış, asilerin tenkilinde kuvvetlerimize yardımcı olmuşlardır.

Bugün Türkiye'mizde ihdas edilmek istenen, milli birlik ve huzurumuzu bozucu Kürtçülük davası, tamamen beynelminel komünizmin bir tahrik ve eseridir.

Türkiye, Irak, İran ve Suriye'deki Kürtleri bir bayrak altında toplamak ve müstakil Kürdistan Devleti kurmak geyesiyle faaliyet gösteren Avrupa'daki bir çok teşekküller üzerinde beynelminel komünizmin bu tahrik ve tesirini görmemek imkansızdır.

Dışarıdan gelen tahriklerin mahiyeti, tahriklere alet olanların şahsiyeti eskisi gibi değildir. Evvelce dış tahrikler Orta Doğu'da menfaatleri olan emperyalist devletlerden gelirken ve milliyet maskesi altında gizlenirken, bu defa komünizm faaliyeti halinde belirmektedir. Buna alet olanlar ise; eskiden şeyhler ve aşiret reisleri iken, şimdi mahdut münevver zümreyi teşkil etmektedir.

Bütün bunlardan çıkarılacak tek netice; Kürtçülük davasının hiç bir zaman doğu bölgemiz halkının çoğunluğu tarafından tasvip görmediğidir.

Huzurunuzda getirilen bu davanın yazılı delilleri meyanında açıklanacak bir çok deliller fikrimizi teyit eder mahiyettedir. Fakat yeri gelmişken bu vesikalardan bir kaç tanesini arz etmek istiyoruz.

Reya Rast isimli Kürtçe-Türkçe derginin reklamını muhtevi yazı üzerine gelen mektuplarda:

Horasanlı Rıza Şimşek (sizin gayeniz memleketi refah ve saadete kavuşturmak değil, bilakis parçalamak ve bizi birbirimize düşürmektir. Bizler Kürt değiliz.)

Erzurumlu Avni Pülürlü, (ben türküm, ana dilim Türkçedir. Kürtçe diye bir dil bilmediğim gibi, türkiye'de Türklerin yaşadığına kaniyim. Mecmuanıza müzahir olamayacağım. Siz eğer varsa, kendiniz gibi düşünenleri çağırınız) demektedir.

Bir din adamı olduğu anlaşılan Nizam Akyüz ise; milli beraberlik ve bütünlüğün bu cereyanlar yüzünden bozulduğunu, endişelendiğini bildirmekte, ortaya bir Kürtçülük-Türçülük meselesi çıkardıkları için Ziya Şerefhanoglu ile arkadaşlarına esef etmekte, İslamiyet ve insaniyet namına milli huzuru bozucu heveslerden kaçınılması tavsiyesinde bulunmaktadır.

Bu hal Türkiye hudutları içinde yaşayan Kürtler arasında olduğu gibi İran, Irak ve Suriye'deki Kürtler hakkında da yanıdır. Onların da, kahir ekseriyeti(ezici çoğunluğu) devlete sadakat göstermekte ve menfaatlerinin yabancı tesirlere alet olmamakta bulunduğunu belirtmektedirler.

İnkılap, Türkiye'mizde her türlü hak ve hürriyetlerimiz, demokratik nizam ile modern anayasamızın teminatı altındadır. Melleketimizde Şark, Garp, Türk vatandaşları arasında Kürt, Türk, Ermeni, Rum tefriki yapılamaz. Bunlar milli birlik ve bütünlüğümüzü bozmak isteyen kötü niyetli kimselerin kasten ortaya attıkları hususlardır.

Türk vatanında yaşayan insanlar menşeleri ne olursa olsun Türk vatandaşı olmak şartıyla bir arada kardeşçe huzur ve sükun içinde hayat süreceklerdir.

MÜSTAKİL BİR KÜRDİSTAN DEVLETİ KURULMASI YOLUNDAKİ FAALİYETLER

Müstakil bir Kürdistan Devleti kurulması yolundaki faaliyetleri, iş bu davaya münhasır olmak üzere, üç grupta toplamak mümkündür.

BİRİNCİ GRUP:

Iraklı Kürt asıllı Abdülsettar Hamavendi, Türk uyruklu Doğan Kılıç Seydişihhasananlı, Hasan buluş'un; Asi Kürt lideri Molla Mustafa Barzani'ye silah, cephane yardımı ile Türkiye'deki Kürtler arasında gizli bir teşkilat kurulması yolundaki faaliyetleri.

İKİNCİ GRUP:

Irak uyruklu İbrahim Mamhûd, Gazi Dizey, Necat Remzi, Fuat

Derviş, Talat Şerif Muhtar, Sait Abdurrahman, Celal Alemular ve İran uyruklu Riruz Felahat'ın Avrupa Kürt Talebe Cemiyeti'nin İstanbul şubesini kurmaları ve çeşitli temasları.

ÜÇÜNCÜ GRUP:

Yüksek mahkemenizin 1963/129 esas numarasında kayıtlı davada isimleri geçen ve haklarında TCK'nun 125. maddesinin tatbiki istenen Ziya Şerefhanoglu, Musa Anter, Sait Elçi, Medet Serhat, Yaşar Kaya ile bunlara katılan Enver Aytekin, Edip Karahan, Ergun Kuyumcu, Ali Anagür, Kemal Bingöllü ve daha önceleri haklarında muvakkat tatil kararı verilen Mehmet Bilgin, Fetullah Kakioglu'nun geyelerinin tahakkuku için giriştikleri çeşitli gayretleri.

Bu grupların durumları mevcut deliller muvacehesinde ayrı ayrı tahlil edilecek ve bilahere aralarındaki irtibat açıklanacaktır.

BİRİNCİ GRUBUN ASI KÜRT LİDERİ MOLLA MUSTAFA BARZANİYE SİLAH-CEPHANE YARDIMI VE TÜRKİYE'DEKİ KÜRTLERİ GİZLİ TEŞKİLAT HALİNDE BİRLEŞTİRME FAALİYETLERİ

Dersim isyanına bilfiil iştirak eden ve bu isyanın bastırılmasını müteakip yurdumuzdan kaçan, Halep'e yerleşen Veteriner Doktor Mehmet Nuri Dersimi orada faaliyetlerine devam etmiş ve Türkiye, İran, Irak ve Suriye'deki Kürtlerin bir bayrak altında müstakil Kürt devleti kurmaları yolunda çalışmıştır.

Nitekim Mehmet Nuri Dersimi neşrettiği Dersim hakkındaki eserinde gayesini, mücadelelerini nakletmiş ve Doğan Kılıç'a yazdığı 16 Ekim 1962 tarihli mektubunda (zulüm payidar olamaz ve olmayacaktır. Şehitlerimizin ruhunu yadedeceğimize emin olmalısınız. Milyonlarca kardeşlerimizin sinesinde şeref ateşi volkanlaşmıştır. İşte ben de, bu gurbet ellerinde o şeref için yaşıyorum) demek suretiyle niyetini göstermiştir. İşte, bizce gayesi, maksadı ve faaliyetleri bilinen Mehmet Nuri Dersimi ile temas sağlayan, Irak Hür Gençlik teşkilatı'nda çalışan, bir çok kirlî işlere girip çıkan, Irak hükümetince kara listeye dahil edilen maznun Abdülsettar Hamavendi aldığı direktif üzerine, Doğan Kılıç'la Musa Anter'in adreslerini hamil olduğu halde 15 Mayıs 1963 günü İslahiye hudut kapısından yurdumuza girmiş ve 16 Mayıs 1963 tarihinde İstanbul'a gelerek yerleşmiştir.

Mehmet Nuri Dersimi'nin kartvizitte yazılı Doğan Kılıç ve Musa Anter'in adreslerini sormuş, Musa Anter'in Anadolu yakasında Suadiye semtinde oturduğunu bu semtin uzak olduğunu öğrenmiş, Doğan Kılıç'ın Cağaloğlu Nuri Osmanîye caddesi Emek işhanı no:5'teki yazı-

hanesini bulmuştur. Burada karşısına çıkan Hasan Buluş'a elindeki kartviziti göstererek Doğan Kılıç'la konuşmak istediğini söylemiştir. Doğan kılıç Arapça bilmediği için, Hasan Buluş kendisini tanıştırmıştır. Hazmun Doğan Kılıç, Abdülsettar hamavendi'nin devamlı muhaberede bulunduğu çeşitli büroşür, beyanname, kitap yardımı sağladığı Mehmet Nuri dersimi tarafından gönderildiğini öğrenince, fazla alaka duymaya başlamıştır. Abdülsettar hamavendi cebinde kendi eseri olan (Musul Katliamı) isimli kitabı çıkarmış ve bu kitapta yer alan Molla Mustafa Barzani ile, Irak'lı Kürt bakanlardan Fuat Arif'le birlikte çekilmiş fotoğraflarını göstermiştir. O sırada Roja Newe yazıhanesi olan bu mahalle bir çok kimsenin girip çıkması karşısında Abdülsettar Hamavendi bu şahısların hepsinin kürt olup olmadıklarını sormuş, bir kısmının Türk olduğunu öğrenmesi neticesi müteyakkız (uyanık, tetikte) davranmaya başlamıştır. Esasen Doğan kılıç da Abdülsettar Hamavendi'yi bir taraftan akşam yemeğine davet etmiş, diğer taraftan bu şahsın hakikaten Mehmet Nuri Dersimi tarafından gönderilip gönderilmediğini tetkike koyulmuştur. Halep'teki Mehmet Nuri Dersimi'ye telefon etmiş, Mehmet Nuri Dersimi'nin Abdülsettar Hamavendi'ye güvenmesini ve hatta metin olmak gerektiği yolundaki sözlerinden sonra Doğan Kılıç Abdülsettar Hamavendi ile münasebetlerini ciddileştirmiştir. Konuşmaları sırasında Abdülsettar hamavendi Türkiye'deki Kürtlerin miktarını, bir teşkilata sahip olup olmadıklarını sormuştur. Maznun Doğan Kılıç ve Hasan Buluş Türkiye'de 20 milyona yakın Kürt bulunduğunu, kafi derecede elemanları olduğunu fakat bu Kürtlerin bir teşkilata bağlanmadıklarını, paraya ihtiyaçları olduğunu söylemiştir.

Abdülsettar Hamavendi, Doğan kılıç ve hasan buluş ile konuşmalarında (Ben Irak Hür Gençlik teşkilatı siyasi büro başkanyım. İstanbul'da da bir Kürt teşkilatı kurup Irak'taki Barzani hareketine yardımcı olmak üzere Kürt gençlerini yetiştirip göndermek istiyorum) demiş, böylece Türkiye'ye geliş gayesini saraheten (açıkça) açıklamıştır.

Masnun Doğan kılıç yabancı bir devletin istihbarat teşkilatına mensup iki kişinin kendisine geldiklerini ve onlara Türkiye'deki Kürtlük durumuna dair rapor verdiğini, Türkiye'deki Kürtlerin Barzani hareketinin neticesine intizar ettiklerini, bu hareketin muvaffakiyeti ile neticelenmesinden sonra, Türkiye'de teşebbüse geçeceğini söylemiştir.

Abdülsettar Hamavendi, mehmet Nuri Dersimi'nin tavsiyesi üzerine Musa Anter ile de görüşmek istediğini bildirmiş, Doğan Kılıç, Musa Anter Komünisttir, müstakil bir Kürdistan kurulmasını istemez demiş ve Abdülsettar Hamavendi'nin Musa Anter ile konuşmasına mani olmuştur.

Abdülsettar Hamavendi İstanbul'da kurulacak gizli Kürt teşkilatı için lüzumlu para miktarını sormuş, Doğan Kılıç, idari teşkilata 30 bin. gizli neşriyata iki adet teksir makinası ve kaliteli gazete çıkarmak için 10 bin liraya ihtiyaç duyduğunu söylemiştir. Müteakip konuşma ve buluşmalarda Abdülsettar Hamavendi, Doğan Kılıç ve Hasan Buluş ile gizli Kürt teşkilatı üzerinde çalışmışlardır.

Bir gün sabahleyin Abdülsettar Hamavendi Doğan Kılıç'ın yazıhanesine gelmiş, kapıyı kapattırılmış ve kağıt çıkarmalarını Doğan Kılıç ve Hasan Buluş'a söylemiştir. Çıkarılan kağıtlar üzerine kurulacak gizli kürt teşkilatının şemasını kendi el yazısı ile çizmiştir. Bunları Arapça yazdığı için, Doğan kılıç'a Hasan Buluş tarafından tercüme edilmiştir. O gün akşama kadar Abdülsettar Hamavendi şemalarda gösterdiği teşkilatın nasıl çalışacağını uzun uzun izah etmiştir. Doğan Kılıç şemaların izahını ve tercümesini ihtiva eden yazıları Hasan buluş'tan alarak cebine yerleştirmiştir.

Ertesi gün yine Doğan Kılıç'ın yazıhanesine gelen Abdülsettar Hamavendi cebinden küçük bir Kur'an'ı çıkararak Doğan Kılıç'a Kur'an üzerine el bastırılmış (Kürt milletine, dinine, teşkilatına, Arap Gençlik teşkilatına sadık kalacağıma ve hiç bir surette istismar etmeyeceğime yemin ederim) sözlerini tekrarlamıştır. Ve bundan sonra teşkilata alınacak kimselere de aynı şekilde yemin ettirileceğini söylemiştir. Abdülsettar Hamavendi devamla teşkilatın Beyrut'a bağlı olacağını ve ihtiyaç duyulan paranın yirmi güne kadar geleceğini ilave etmiştir.

Abdülsettar Hamavendi'nin çizdiği gizli Kürt teşkilatı şemalarının ve Hasan Buluş'un bunlara ait tercüme ve izahatını, Doğan Kılıç yazıhanesindeki tablonun mukavvasını çıkararak altına gizlemiş, arama sırasında bunlar ele geçirilmiştir.

Abdülsettar Hamavendi, ayrıca Doğan kılıç'a gizli muhabere usülleri hakkında bilgi vermiştir. Teşkilat şemaları meyanında (bu adam kimdir, bu adam nerededir, bu adamın gizli teşkilata mensup olduğunu söylüyorsun, hangi gizli teşkilata), (teyzem hastadır, filan gün ameliyat olacak, doktor teyzemi muayene etti, herhangi bir hastalığı olmadığını öne sürdü), (birinci tarih mevzuu, ikinci alınmış birinci bar) cümlesini taşıyan şifreli, kotlu vesikalar da bulunmuştur.

Böylece, Abdülsettar Hamavendi, Doğan Kılıç ve Hasan Buluş Türkiye'deki mevcut Kürtlerin gizli teşkilat halinde birleşmelerini, teşkilatın bünye ve çalışma şeklini, üyelerin yemin metninin, mali yardımın nereden sağlanacağını, gizli muhaberatın nasıl yapılacağını kararlaştırmışlardır.

Artık sıra, bütün maznunların davalarının tahakkuku yolunda li-

der saydıkları, fotoğrafını milli kahraman gibi taşıdıkları, müstakil bir Kürdistan devleti kurmak fikir ve propagandasını fiiliyata döken, senelerce silahlı toplulukları sevk ve idare eden Molla Mustafa Barzani'ye silah, cephane, vasıta yardımı yapabilme yollarını aramaya koyulmuşlardır.

Duruşma sırasında açıklayacağımız bir yabancı devletten ümit ettikleri yardımı sağlayabileceklerini düşünmüşlerdir. İşin bu safhasında Doğan Kılıç, Hasan Buluş'a pek itimat etmediği çihetle yalnız Abdülsettar Hamavendi ile birlikte temas temin etmeyi uygun görmüştür.

Doğan Kılıç, İstanbul'daki yabancı devletin temsilcisinden randevu talep etmiş ve Abdülsettar Hamavendi'den de bahsederek konuşmak istediklerini söylemiştir. 31 Mayıs 1963 günü buluşma kararlaştırılmıştır. Bu ilk buluşmada Abdülsettar Hamavendi ve Doğan Kılıç durumu anlamışlar ve Hür Irak Gençlik Teşkilatının gayesi, faaliyetleri, üyeleri hakkında bilgi vermişler, yabancı devlete mensup şahıs Abdülsettar Hamavendi'ye biyografisini de ihtiva edecek bir muhtıra hazırlayıp vermesini bildirmiştir. Bu meyanda, Abdülsettar Hamavendi'nin hakikaten itimada şayan olup olmadığını tespit gayesiyle pasaportunu ve diğer vesaiki tetkik için talep etmiştir.

Bilahere Doğan Kılıç, yabancı devlet temsilcisinin 2 Haziran 1963 pazar günü Maçka'daki Şark kahvesinde ikinci buluşmaya geleceğini, Abdülsettar Hamavendi'ye duyurmuştur. Belli gün ve mahalde üç şahıs toplanmışlardır.

Yabancı devlet temsilcisi, temsil ettiği devletin Barzani'yi desteklemek istediğini, yapılan yardım teklifini kabul ettiklerini, barzani kuvvetlerine yardımın nasıl ulaştırılabileceğini, gizli teşkilatın Barzani ile teması imkanı olup olmadığını sormuş ve malûmat istemiştir.

Abdülsettar Hamavendi ve Doğan Kılıç teşkilatlarının Barzani ile teması bulunduğunu, yapılacak her türlü yardımın Türkiye'nin cunup hududundaki kaçakçılar vasıtasıyla veya Suriye'den Lazkiye yolu üzerinden Irak'a sevkinin ve Barzani kuvvetlerine tesliminin mümkün olabileceğini söylemiştir.

Yabancı devlet temsilcisi, kendi devleti adına, faydalı bilgiler alabileceğini ümit ettiği Abdülsettar Hamavendi'ye daha bir çok sorular sormuş, aldığı cevapları not etmiştir. Ayrılacağı esnada gelecek randevuda cevaplandırılmak şartıyla ne gibi yardım talep ediyorsunuz, gizli kuruluşun yöneticileri, gayesi, faaliyetleri, gizli teşkilata mensup olup da temasa taraflar görünmeyenlerin isimleri nelerdir, Arap memleketlerindeki huzursuzluğun idamesi uğrunda ne gibi işbirliğine taraftarsınız diye sormuş ve üçüncü toplanma tarihini 4 Hazi-

ran 1963 olarak belirlemiştir.

Abdülsettar Hamavendi kendi el yazısı ile, yabancı devlet temsilcisinin sordukları hususlara cevap hazırlamış ve Barzani'ye yardım olmak üzere iki bin adet sten tabanca ve cephanesi, 5 otomobil, 2200 tabanca, verebildikleri kadar telsiz ve radyo cihazları, cephane nakliyatinde kullanılması için bir yat, takdir edilecek miktarda para ve benzeri şeyler istediklerini yazmıştır.

Abdülsettar hamavendi, hazırlamış olduğu bu muhtıra ve ihtiyaç listelerini Doğan Kılıç'a göstermiş ve tetkik ettirmiştir. Doğan Kılıç listeye ayrıca bir matbaa makinası ilave ettirmiştir.

Belirli gün, saat ve mahalde yine üç şahıs buluşmuşlar, Abdülsettar Hamavendi, Doğan Kılıç hazırladıkları muhtırayı ve ihtiyaç listesini vermişlerdir.

Yabancı devlet temsilcisi, muhtıra ve ihtiyaç listesini süratle tercüme ettirip selahiyetli makamlara intikal ettirileceğini ve vaadedilen yardımın sağlanacağını, ancak çok müteyakkız davranılmasını hatırlatmıştır.

7 Haziran 1963 tarihinde dördüncü ve son buluşmaya Doğan Kılıç bu arada tevkif edildiğinden, Abdülsettar Hamavendi yalnız gitmiştir.

Abdülsettar hamavendi'ye yabancı devlet temsilcisi yeni yeni mevzularda sorular sormuş ve aldığı bilgileri defterine kaydetmiştir. Ayrıca Abdülsettar Hamavendi'nin kendi isteği ile yabancı devlet lehine çalışmayı kabul ettiğine dair elinden bir belge almıştır.

Yazılı deliller meyanında Abdülsettar Hamavendi'nin yabancı devlet temsilcisine kendi el yazısı ile yazıp verdiği, Molla Mustafa Barzani'ye yardım talebini de muhtevî vesikanın fotokopisi açıklanacaktır.

Yukarıda telhisen (özette) arz edilen faaliyet ve gayretler tamamen maznunların itiraftıyla elde edilen delillerle müstenittir.

Emniyet teşkilatımızın takdirle karşıladığımız çalışmalarını sonunda maznunların faaliyetleri tam tehlikeli bir safhaya girmeden meydana çıkarılmıştır.

Aksi halde; Türkiye'de kurulan gizli teşkilat, milli birlik ve bütünlüğümüzü zedeleyecek, asi lider Molla Mustafa Barzani'ye silah, cephane ve her türlü harp malzemesi ulaşacak, ağılebi ihtimal (güçlü bir olasılık) bu isyanın memleketimizde de zararlı akisleri görülecek idi.

Şimdi de Abdülsettar Hamavendi, Doğan Kılıç ve hasan buluş'un şahsi durumları, müdafalarında ileri sürdükleri hususlar ayrı ayrı tahlil edilecektir.

ABDÜLSETTAR HAMAVENDİ:

Anne ve baba tarafından menşe itibarıyla kürt olan, Irak'ta kral-
lık devrinde ve Abdülkerim kasım zamanında çok çeşitli kirli işlere ve
maceralara karışan, senelerce gizli Irak Hür Gençlik Teşkilatında faa-
liyet gösteren, Irak'tan kaçarak Ürdün uyruğuna giren, muhtelif dev-
letlerin nam ve hesabına casusluk ettiği tahmin edilen, (Musul Katlia-
mı) isimli eserinde açıkça asi Kürt lideri Molla Mustafa Barzani'yi
desteklediğini belirten ve eserinde Molla Mustafa Barzani, kürt ba-
kanlardan Fuat Arif ile çekilen fotoğraflarına yer veren Abdülsettar
hamavendi, Dersim isyanına bilfiil katılan, yurdumuz firarilerinden
emelleri bilinen Veterined Doktor Mehmet Nuri Dersimi'den diraktif
ve talimat alarak Türkiye'deki Kürtleri bir teşkilat halinde birleştiri-
mek, Barzani kuvvetlerine her türlü silah ve cephane sağlamak gaye-
siyle 15 Mayıs 1963 günü Türkiye'ye gelip İstanbul'a yerleşen, müsta-
kil bir Kürt devleti kurmak yolunda faaliyet gösteren Doğan Kılıç,
Musa Anter'in Mehmet Nuri Dersimi tarafından verilen adreslerini
aramıştır.

Doğan Kılıç ile tanıştıktan sonra Türkiye'ye geliş gayesini ve bu-
radan İran'a geçeceğini söylemiştir.

Hasan Buluş'un tercümanlığı ile Doğan Kılıç'tan Türkiye'deki
Kürtlerin miktarı, faaliyetleri hakkında bilgi toplamış ve Türkiye'deki
Kürtleri bir teşkilat altında toplamak için kurulacak gizli teşkilatın şe-
masını, çalışma şeklini, yemin metnini, gizli muhabere usüllerini kendi
el yazısı ile çözmüş ve yazmıştır.

Ayrıca Doğan Kılıç ile birlikte yabancı bir devletin İstanbul kon-
solosluğu nezdinde Molla Mustafa Barzani'ye her türlü silah, cephane
yardımı talebinde bulunmuş, ihtiyaçlarını bildirmiş, Barzani kuvvetle-
rine yapılacak yardımın ne şekilde ulaştırılacağını açıklamıştır.

Her ne kadar maznun müdafaaasında, kendisinin bir gazetesi ol-
duğunu, Türkiye'ye sırf gezmek için geldiğini, bir kaç gün İstanbul'da
kaldıktan sonra İran'a geçmek niyetinde bulunduğunu, tesadüfen Ha-
lep'te tanışıp karşılaştığı Mehmet Nuri Dersimi'nin kendisine Doğan
Kılıç ve Musa Anter'in adreslerini verdiğini, Doğan Kılıç ile tanıştı-
ktan sonra bu şahsın Türkiye'deki Kürtler arasında bir teşkilat kurmak
çabasında olduğunu gördüğünü, Doğan Kılıç'ın Hür Irak Gençlik Teş-
kilatının şemasını, faaliyet tarzlarını, gizli muhabere usüllerini öğren-
mek istediğini söylediğini, bunun üzerine şema çizip izahat verdiğini,
yabancı bir devletin kötü niyetlerini tesbit edip Irak hükümetine akset-
tirmek gayesi ile temas sağladığını ileri sürmüş ise de;

Bu iddiaların hiç birisi samimi ve kabule şayan görülmemiştir.

Şöyleki:

a) *Istanbul'a sırf gezmek için gelmiş ve bir kaç gün kaldıktan sonra İran'a geçmek niyetinde olsa idi, 15 Mayıs 1963'den tevkif edildiği 10.6.1963 tarihine kadar kalmaması, yabancı bir devlet temsilcisi ile Barzani kuvvetlerine yardım mevzuunda temas sağlamaması gerekirdi.*

b) *Kendi ifadesinde bir çok yabancı devletler lehine faaliyet gösterdiğini söylemiş ve hatta Ürdün hükümetinden para yardımıyla bulunulduğunu belirtmiş ve ne sebeple yardım yapıldığını açıklamamıştır.*

c) *Musul Katliamı isimli eserinde, asi Kürt lideri molla Mustafa Barzani'yi desteklediğini ve müstakil Kürdistan devleti kurulması yolundaki faaliyetleri teşvik ettiği, gizli Irak Hür Gençlik Teşkilatında çalıştığı cihetle Türkiye'ye ne maksatla geldiği bellidir.*

Mehmet Nuri Dersimi ile Halep'te tesadüfen tanışmış olsa idi, Mehmet Nuri Dersimi'nin Doğan Kılıç'a, telefonla Abdülsettar Hamavendi'ye güvenilir, metin ve cesur olmak gerekir diye söz sarfetmemesi uygun olurdu.

e) *Yabancı bir devletin İstanbul temsilcisi ile kötü niyetlerini öğrenmek ve Irak hükümetine bildirmek gayesi ile temas sağlamış olsa idi, bu düşüncesini Doğan Kılıç'a açıklamaması icap ederdi. Kaldı ki, yabancı devletin temsilcisi yardım vaadinde bulunmuş, ihtiyaç listesini almış olduğuna göre, maznunun durumu Irak yetkili makamlarına intikal ettirdiğine dair bir teşebbüse rastlanmamıştır.*

DOĞAN KILIÇ SEYDİŞİHHASANLI: (*)

Kendi ifadesine göre: Dersim hareketinde babasını, amcasını ve dedesini kayıb eden Doğan Kılıç Seydişihhasanlı bütün aile efradı ile birlikte Burdur'a iskan edilmiş, küçük yaşta iken Amerika'ya gidip, Amerikan ordusunda askerliğini yapmış, 1956 senesinde Türkiye'ye dönerek İstanbul Belediyesi Enformasyon Dairesinde çalışmaya başlamıştır.

1958 senesinden itibaren Kürtçülük faaliyetine katılmış, diğer guruptaki maznunlarla temas sağlamış, Kürtçülük davasının mevcudiyetini bütün dünya efkarına kabul ettirmek için dış kaynaklarla muha-

(*) Bu kişinin soyadı iddianamenin değişik bölümlerinde farklı farklı verilmektedir. Bazen Seydişihhasanlı, bazen Şeyhhasenanlı, bazen de Seydi Şihhasenanlı diye yazılmıştır.

bere yapmış, bu meyanda Dersim isyanına iştirak eden ve gayesi Türkiye, Irak, İran ve Suriye'deki Kürtleri bir bayrak altında toplamak olan Mehmet Nuri Dersimi ile mektuplaşmış, zaman zaman bu şahsa Türkiye'den bilgiler ulaştırmış, son olarak Mehmet Nuri Dersimi'nin gönderdiği Abdülsettar Hamavendi vasıtasıyla, Türkiye'deki Kürtleri bir teşkilat altında birleştirmesine, müstakil Kürdistan devleti kurmak için isyan eden Molla Mustafa Barzani'ye her türlü silah, cephane yardımı sağlanmasına gayret etmiştir. Maznunun sahibi bulunduğu Roja Newe isimli Kürtçe-Türkçe dergide yayınlanan yazılar, arama esnasında ele geçen Mehmet Nuri Dersimi'nin mektupları ve başlıksız ve imzasız altı sahifelik yazı, ehli vukuf heyetince tetkik ettirilmiş, ehli vukuf heyeti dozyada mevcut 29.8.1963 tarihli raporunda mevcut vesikalarda müstakil bir Kürdistan devletinin kurulması, ümit ve temennisinin yer aldığını açıklamıştır.

Maznun sorgu müdafaasında: Kürtlerin Türkler gibi asli unsur olduğunu, bu itibarla Kürtçe neşriyat ve tedrisatın yapılmasına kanuni bir maninin bulunmadığını, müstakil bir Kürt devleti kurulması yolunda çalışmadığını, yabancı bir gazeteci sıfatıyla İstanbul'a gelen Abdülsettar Hamavendi'ye insani yardımda bulunduğunu, Abdülsettar Hamavendi'nin çizdiği şemanın Türkiye'de kurulacak gizli kürt teşkilatı ile alakası olmadığını, Abdülsettar Hamavendi'ye Barzani'ye karşı sempati taşıması ve böyle bir yardımın yapılmasını arzu etmesi sebebiyle tavassutta mahzur görmediğini, Mehmet Nuri Dersimi ile akrabalığı sebebiyle mektuplaştığını ileri sürmüş ise de;

Bu iddialardan hiç birisi kabule şayan görülmemiştir.

Zira:

a) Abdülsettar hamavendi ve Hasan Buluş'un kesin ve sarih beyanlarına göre, Maznun Doğan kılıç müstakil bir Kürdistanın kurulması yolunda faaliyet göstermiş ve türkiye'deki Kürtlerin teşkilatlanarak çalışmalarını arzulamış, bu teşkilatın çalışma şeklini, gizli muhabere usüllerini Abdülsettar hamavendi'ye sormuş, Abdülsettar hamavendi'nin çizdiği şemaları, izahatı yazıhanesindeki bir tablonun mukavvasını çıkararak altına saklamıştır.

b) Sorgu zabutundaki (Barzani'ye karşı bir sempatiyim vardır, ona yardım yapılmasını arzu ederim. Abdülsettar Hamavendi'ye ve tavassutunda Barzani'ye yardım yapılması hususundaki inanışım amil olmuştur) sözleri, kendisinin gayesini pekala belirtmektedir.

c) Mehmet Nuri Dersimi'nin maznuna yazdığı 16 Ekim 1963 tarihli mektuptaki (...zulüm payidar olamaz ve olmayacaktır, şehitlerimizin ruhunu yadedeceğimize emin olmalısınız. Milyonlarca kardeşimizin sinesinde şeref ateşi volkanlaşmıştır. İşte ben de bu gurbet

ellerinde o şeref için yaşıyorum) sözleri, maznun Doğan Kılıç'ın da aynı düşünce ve emelde olduğunu göstermektedir.

d) Maznun Doğan Kılıç, Kürtçülük faaliyetinde bulunan Ziya Şerifhanoglu, Musa Anter, Ali Anagür, Sait Elçi, Sait Kırmızıtoprak, Hasan Buluş ve diğer birçok şahıslarla teması olduğunu ve Kürtçülük mevzuunda konuştuklarını itiraf etmiştir.

HASAN BULUŞ:

Maznun Doğan Kılıç tarafından çıkarılan Roja Newe dergisinin umumi neşriyat müdürlüğünü yapan maznun Hasan Buluş, Doğan Kılıç'la birlikte Kürtçülük davası ile ilgili faaliyetlerde bulunmuştur.

Nitekim, Abdülsettar Hamavendi'nin (ben İstanbul'a Keldiğimde Doğan Kılıç ile Hasan Buluş'un Kürtçülük mevzuunda çalıştıklarını ve Türkiye'deki Kürtleri bir teşkilat içinde birleştirmeyi arzu ettiklerini gördüm) sözleri iddiamızı teyit eder mahiyettedir.

Maznun Hasan Buluş aynı zamanda Abdülsettar Hamavendi'nin Türkiye'deki Kürtlerin birleşmesi için kurulması lazım gelen gizli teşkilatın şemasını çizdiği, faaliyet tarzlarını izah ettiği, gizli muhaberatın ve yemin metninin nasıl olacağı hususlarını yazdığı sırada, bizzat hazır bulunmuş ve bunları tercüme ederek Doğan Kılıç'a vermek suretiyle onların gayelerinin tahakkukuna yardım etmiştir.

Duruşma sırasında açıklayacağımız diğer deliller maznun Hasan Buluş'un da bütün Kürtlerin müstakil bir devlet kurmalarını arzu ettiğini ve bu hususta çalıştığını belirtecektir.

Maznunun her ne kadar müdafaaasında kendisinin hiç bir şekilde Kürtçülük davasını gütmeyeceğini beyan etmiş ise de, arzedilen durum ve Abdülsettar Hamavendi'nin sözleri karşısında kabule şayan bulunmamıştır.

İKİNCİ GURUBUN AVRUPA KÜRT TALEBE CEMİYETİ'NİN İSTANBUL ŞUBESİNİ KURMALARI VE ÇEŞİTLİ TEMASLAR

Türkiye, Irak, İran ve Suriye'de yaşayan Kürtleri bir bayrak altında toplamak ve müstakil Kürdistan devleti kurmak yolunda direkt veya endirekt faaliyet gösteren Avrupa'da kurulmuş bir çok teşekkül ve cemiyetler mevcuttur. İşte bunlardan birisi de Avrupa Kürt Talebe Cemiyeti'dir. İlk nazarda Avrupa Kürt Talebe Cemiyeti'nin talebeler arasındaki sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı temin maksadı ile kurulduğu zannedilmekte ise de, cemiyetin gayesini belirten ikinci maddesindeki;

a) Kürt milli kültürünü geliştirmek ve Kürt halkı ile milli davası lehine çalışmak,

b) Kürt halkının kültürü, memleketi ve hayat şartları ile milli da-

vası hakkında dünyayı aydınlatmak,

c) Kürt talebeleri ile diğer memleketlerin talebeleri arasında işbirliği ve dostluk rolünü kuvvetlendirmek, talebelere ait olan veya olmayan milli ve milletlerarası teşekküllerle temaslar kurmak, karşılıklı hedefler ve menfaatler bakımından bunlarla işbirliği yapmak,

d) Kürt halkı da dahil olmak üzere bütün halkları milli kurtuluş ve self determination mücadelesinde desteklemek,

hükümleri cemiyetin esas kuruluş gayesini göstermektedir.

İsmi ile taban tabana zıt siyasi gaye peşinde koşan Avrupa Kürt Talebe Cemiyeti mensupları her sene yaptıkları kongreler sonunda çeşitli kararlar almakta ve bu kararları devlet reislerine, Birleşmiş Milletler Teşkilatına, bütün Kürt halkına yaymaktadır.

Bugüne kadar Avrupa Kürt Talebe Cemiyetinin akdettiği 8 kongresinde aldığı kararlarda devamızla ilgili kısımları zikretmekte fayda mülahaza ediyoruz.

BİRİNCİ KONGRE KARARI:

a) Kürtçülük meselesi için Birleşmiş Milletler nezdinde yeniden teşebbüse geçmek,

b) Türkiye'deki Kürtilerin çok tazyike maruz kaldığını bütün dünyaya belirtmek,

c) Kürtilerin vatanı, dili, tarihi, milli kültürü ve iktisadi bağları ile tek bir millet olduklarını, Orta-Doğudaki tabii Kürdistanın tam bir coğrafi birlik teşkil ettiklerini, Kürt milli hareketinin sömürgecilik aleyhtarı bir kuruluş hareketi olduğunu, kürt milleti demokrasisi için mücadele eden Türk, Fars ve Arap milletlerinin menfaat birliği bulunduğu, her Kürt aydınının Kürt davasına inandığını bütün dünyaya duyurmak.

İKİNCİ KONGRE KARARI:

a) Kürt milletinin kurtuluşu için çalışmak,

b) Ecnebilerin Kürtler hakkında bilgi edinebilmeleri için her türlü çareye başvurmak,

c) Kürdistan isimli mecmuayı bütün Kürtlere ulaştırmak,

d) Kürdistan cemiyetine her kürdün dahil olması için çareler aramak.

ÜÇÜNCÜ KONGRE KARARI:

a) Orta-Doğu'da emperyalistlerin nüfusunun muhafazasının istihdaf ve bu muntıkadaki milletlerin hürriyetlerini yok eden Bağdat Paktı, Kürt milletinin hakiki menfaatleri aleyhine bir teşekkül saymak,

b) Emperyalistlerin ve yardımcılarının nüfuzları altında bulunan bütün milletlerin muhtariyetini kabul ettirmek, İran ve Türkiye'nin işgal tahakkümü altında bulunan Kürt milleti için de bu hakkın tanınmasını talep etmek.

DÖRDÜNCÜ KONGRE KARARI:

23 maddeden ibaret olan bu kongre kararını şu şekilde hülasa etmek mümkündür.

- a) Bağdat Paktini itham,
- b) Irak Komünist Partisi'ni desteklemek,
- c) Irak'ı meskut geçerek İran, Türkiye ve Suriye'deki Kürtleri birleşerek istiklale teşvik etmek,
- d) Sovyet Rusya ve Irak'ı Kürt davasını desteklediklerinden ve bu memleketlerdeki sözde ileri demokrasilerinden dolayı övmek.

BEŞİNCİ KONGRE KARARI:

a) Türk hükümetinden Kürt siyasi mahkumlarının tahliyesini(*), Türkiye Kürdistanında yaşayan Kürt halkına milli ve kültürel hakların, evrensel insan hakları beyannamesine uygun olarak tanınmasını ve bunların anayasa ile müessir bir şekilde teminat altına alınmasını, Kürt halkının menfaatine uygun şekilde Kürt mektepleri ve Kürt radyo istasyonlarının açılmasını talep etmek, -

b) Türk halkı ile birlikte, Kürt halkının, talebeler de dahil olmak üzere Türkiye Kürdistanında girişmiş oldukları haklı mücadeleyi tasvip etmek, kürt milli hareketinin militanlarına ve bilhassa mahkum olanlara Kürdistanın her yerinde halkımızın selam ve desteğini bildirmek,

c) Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in Türkiye'de bir kürt halkının mevcudiyetini inkar eden onların milyonlarca nüfusunu bilmemezlikten gelen ve tarihi etnolojik, coğrafi vakaları ortadan kaldıran beyanatını şiddetle takbih etmek,

d) Türk hükümeti tarafından tatbik edilen Türkleştirme politikası ile, Kürt halkımızın yerlerinin zorla değiştirilmesini (**) dünya efkarının dikkatine sunmak, bütün milletler arası demokratik teşkilattan ve bilhassa Birleşmiş Milletlerden dünyada mevcut hüsnüniyet sahibi herkesten, bu politikayı reddetmesini ve halkımızın meşru hakları için

(*) 49'lar tevkiyatıyla tutuklanan kişiler.

(**) 27 Mayıs ihtilalinden sonra 485 Kürdün Sivas'ta bir kampta toplanmaları ve ardından da 55'inin çeşitli Batı illerine sürgüne gönderilmesi kastediliyor.

giriştiği mücadelesini desteklemelerini talep etmek,

e) İran ve Suriye hükümetleri nezdinde de yukarıda belirtilen mevzularda taleplerde bulunmak.

ALTINCI KONGRE KARARI:

a) Türkiye ve İran Kürdistanındaki Kürt halkının meşru kültürel ve milli haklarından mahrum olduklarını, Irak Kürdistanındaki Kürt halkının ilk mekteplerde kendi dilleriyle okumalarına müsaade edilmesi dolayısıyla kültürel haklarının bir kısmını kazanmış olduklarını kabul etmek,

b) İran ve Türkiye Kürdistanındaki Kürt halkının kendi milli ve kültürel haklarına sahip olmak üzere yaptıkları haklı taleplerini desteklemek.

YEDİNCİ KONGRE KARARI:

Bu kongre esnasında İsmet Şerif Vanlı Türkiye'deki Kürtçülük faaliyetlerini, gizli teşekkülleri hakkında konuşmasında:

(Birinci ve İkinci Dünya Savaşı arasındaki Kürt hareketinin bastırılmasını müteakip, Türkiye'li idareciler Kürt meselesinin halloldüğünü iddia ettiler ve Türkiye'de Kürt yoktur dediler. Türkiye'de Kürtlere en büyük darbeyi İsmet İnönü indirmiştir. Amma bugün Türk basını Kürt meselesini konuşur olmuştur. Kürtlerin aslında Türk olduğunu iddia etmek saçmadır. Türkiye'de 6 milyon Kürt vardır. İsmet İnönü Lozan Konferansında, Türkiye'nin Türk ve Kürt olmak üzere iki milletten müteşekkil olduğunu ilan etmişti. Bu, Musul'un Türkler tarafından kazanılması bahında çevrilen bir manevradan başka bir şey değildir. Lozan imza edildiğinde Sevr muahedesi'nin 62, 63, 64'üncü maddeleri yok oldu. Bu muahede kürdistanı tanıyordu. İsmet İnönü'nün asimilasyona başlamasını müteakip, Şeyh Sait, Ararat, Dersim hareketleri oldu. Bunlar Kürdün kalbinde Kürtçülük şuurunu daima uyanık tuttu.

Bugün devir değişmiştir. Bütün dünya gibi Türk halkı da Kürtlerin hakkını teslim etmektedir. Kürt hareketlerinin başarısızlığa uğramasının sebepleri vardır. Kürt halkı izole edilmiş durumda idi. Beynelmilel alanda siyasi destekten mahrumdu. İyi silahlanmamıştı, iyi teşkilatlanmamıştı. Buna rağmen faşist gayeleri başarısızlığa uğratmağa muvaffak oldu. Menderes zamanında 50 Kürt aydını tevkif edildi. İhtilalden sonra bütün siyasi mahkumlar serbest bırakıldığı halde, bunlar bırakılmadı. Bunlardan biri polisin dayacağına dayanamayarak öldü. Gürsel, geri kalan 49 kişiyi askeri mahkemeye gönderdi. Savcı bunlardan 26'sı için idam cezası istedi.

105 sayılı Kanun gereğince 55 Kürt vatandaşı batı Türkiye'ye

nakledildi. Halbuki bunlardan yalnız üçü büyük arazi sahibi idiler. Hepsinin de kabahatı Kürt olmaktan ibaretti. 55'ler şimdi Kürdistana dönmek müsaadesi kazanmışlardır.

Bu iki olayda da Kürtlere takınılan tavır, bir yumuşama alameti olarak vasıflandırılabilir. Buna basının Kürtlerden bahis etmesini de katarsak, bazı alanlarda ilerisi için ümit var olunabilir. 1937 sayımında Kürtçe'nin yüzde 9.16 konuşulduğu ilan edilmişti, bugün ise 1 700 000 Kürtten bahsedilmektedir ki bu abestir.

Türkiye'nin Kürt isyanına karşı olan tavrını sabırsızlıkla takip etmeliyiz. Türk hariciyesinde Kasım ile Türkiye'nin çatışmasını destekleyenler vardır.

1962 Ocak ayında Türkiye, İran ve Irak Dışişleri bakanları arasında bir toplantı yapılarak Barzani Harekatının durdurulması ve Barzani'nin tevkif edilmesi görüşüldü. Eğer bu politika muvaffak olursa, Kürt hareketi bu kere de bastırılabilir. Bunda en çok CENTO rol oynayacaktır. CENTO Kürt hareketini bastırmak için kurulmuş emperyalist bir organdır. Türkiye tarafından ilk belirtiler başlamıştır. İnönü'nün 3. Ordu merkezini ziyaretten sonra, Türkiye Dahiliye Vekaleti 13-14 Temmuz'da yayınladığı bir bildirimde, Doğuda bir takım silahlı hareketler olduğu, Türk ordusunun bu eşkiyaları temizlemekle görevlendirildiği bildirilmiştir. Doğuda Kürt halkının sınır boylarından boşaltılmasına başlanmıştır. 25 km'lik hudut boyu boşaltılmış bulunmaktadır. İnönü, bir basın toplantısında bunları teyit etmiştir. Türk jandarmaları Koçero'yu tevkif etmiştir. Bunlar, Irak'taki Kürt birliklerine yiyecek götürmekte idiler.

Türkiye'de progresif eğilimli bir teşekkülümüz var, bunlar bir komünist teşkilatı gibi hücreler halinde bir araya gelmektedirler. Hücre mensupları seksiyon mensuplarını tanıyamazlar. Talebe teşekkülümüz iyi teşkilatlanmıştır. Ankara'da en kuvvetli talebe teşekkülleri içinde kuvvetle yerleşmiş durumdayız. Herhangi bir talebe teşekkülünü ele geçirdiğimiz gün, beynelmilel hadise yapacağız. Şimdi Erzurum Üniversitesinde de çalışmaya başlıyoruz. Moskova'daki Lumumba Üniversitesinde Türkiye Kürtleri için 10 burs temin ettik. Leningrat ve Humbolt üniversiteleri de 10 burs vermeyi vaadettiler. Bundan böyle Türkiye'den talebe nakledeceğiz. Yön dergisi kürtler tarafından beğenilmektedir, okunması tavsiye olunur...) demiştir.

Görülüyor ki bu sözleriyle İsmet Şerif Vanlı Türkiye'deki Kürtçülük faaliyetlerini adım adım takip ettiklerini, barzani hareketinin bastırılmasından endişe duyduğunu, Türkiye'de progresif eğilimli bir teşekkülleri ile talebe teşekkülleri bulunduğunu, bunların komünist teşkilatları gibi hücre halinde çalışıklarını belirtmiştir.

SEKİZİNCİ KONGRE KARARI:

a) Irak Kürtlerinin General Barzani'nin rehberliği altında Baas rejimine karşı mücadelesini, gayesini ve Kürt muhtariyetinin elde edilmesi yolundaki çalışmalarını desteklemek,

b) Türkiye'de Kürt dilinde bazı gazete ve mecmuaların çıkmaya başladığını sağlamak ve fakat bunların kısa bir müddet sonra kapatılması ve çıkarıcılarının tevkif edilmesi karşısında eseflerini bildirmek,

Bütün kongre kararları Kürtçülük davasının tahakkuku için çalışan teşekküllere ve hatta her Kürt ferdine dağıtılması, onların okuması, suurlarında müstakil bir Kürdistan devleti kurmak fikrinin doğmasına çalışmaktır.

Kongre kararlarından ayrı olarak Avrupa Kürt Talebeler Cemiyeti yetkilileri her fırsatta beynelmînel teşekküllere, Birleşmiş Milletler teşkilatına ve bütün devlet başkanlarına yazılar yazmakta Kürtlerin taleplerini tekrarlamaktadırlar.

İşte en son İsmet Şerif Vanlı'nın Avrupa Kürt talebeler Cemiyeti idare komitesi adına Sayın Devlet Reisimiz Cemal Gürsel'e ve beynelmînel teşekküllere, birleşmiş Milletler Teşkilatına, bütün devlet başkanlarına, Türkiye Milli Türk Talebe Birliğine çektiği telgrafın taleplerini ihtiva eden kısmı.

- 1- 49 Kürt şefinin muhakemesinin açık yapılması,
- 2- Bütün Kürt siyasi mahkumların serbest bırakılması,
- 3- Ekseriyeti Kürt olan Doğu bölgesi vilayetlerinde resmi dil olarak öğretimin Kürtçe yapılacağını ilan edilmesi,
- 4- Kürt basınına ve yayınlarına müsaade edilmesi,
- 5- Tekmil Türkiye'ye ait bir plan çerçevesi dahilinde Kürdistan halkının maddi ve kültürel hayat seviyesinin yükseltilmesi,
- 6- Kürdistan vilayetlerinin ve bölgesinin bir tek ülke halinde birleştirilmesi, kendisine Cumhuriyet çerçevesi dahilinde muhtariyet statüsü tanınması.

Buraya kadar Avrupa Kürt Talebe Cemiyetinin sosyal dayanışma gayesi ile kurulmadığını, bilakis Türkiye, Irak, İran ve Suriye'de yaşayan Kürtleri bir bayrak altında toplamak, müstakil bir Kürdistan devleti kurmak, bu gaye için savaşan Molla Mustafa Barzani'yi desteklemek ve ona her türlü yardımı yapmak düşüncesi ile faaliyet gösterdiğini belirtmeye çalıştık.

AVRUPA KÜRT TALEBE CEMİYETİNİN İSTANBUL ŞUBESİNİN KURULMASI

İstanbul'daki muhtelif fakültelerde okuyan Irak ve İran'lı öğrenciler zaman zaman kendi aralarında toplanmışlar, Türk basınında Kürtlerle ilgili olarak yayınlanan yazıları, Avrupa Kürt Talebe Cemiyetinin

kongre kararlarını okumuşlar ve aralarında münakaşa yaparak fikir teatisinde bulunmuşlar, maznun Musa Anter ve arkadaşları ile temas sağlamışlar, Avrupa Kürt Talebe Cemiyetinin İstanbul'da bir şubesinin açılması için teşebbüste bulunulmasını kararlaştırmışlardır.

Bu cümleden olarak halen Almanya'da olduğu anlaşılan Ümran Yahya Feyli Avrupa Kürt Talebeler kongresine iştirak ile Türkiye'de bir şube açılmasını teklif etmiştir. Her nedense kongre bu teklifi tasvip etmemiştir.

1962 senesi içinde İbrahim Mamhıdır, Hasan Şetevi, Nejat remzi, Şirko Arif Ciyavok, Muhammet Sait, Simko Arif Ciyavok ve Ümran yahya Feyli toplanmışlar, Avrupa Kürt Talebe Cemiyetinin İstanbul'da bir şubesinin açılması için yeniden teşebbüse geçmeyi kararlaştırmışlardı. Yine bu teklifi Ümran Yahya Feyli vasıtası ile Avrupa Kürt Talebeler Cemiyeti kongresine intikal ettirmişlerdir. Kongre yeniden teklifin reddini uygun görmüştür.

1962 senesi Eylül ayında Muhsin Dizey'in (*) Cihangir'deki evinde, Irak'tan gelen Ömer Dizey'in de iştiraki ile Nejat Remzi, Fuat deriş, İbrahim Mamhıdır, Muhammet Sait, Şirko Arif Ciyavok, talat Şerif, Muhsin Dizey, Gazi Dizey toplanmışlar ve tekrar Avrupa Kürt Talebe Cemiyeti nezdinde teşebbüste bulunulmasına ve aralarında topladıkları 550 liranın Ömer Dizey vasıtası ile ulaştırılmasına karar vermişlerdir. Bu toplantıya Sait Abdurrahman, Hasan Şetevi, Cemal Alemdar da katılmıştır.

Ömer Dizey 550 lirayı Almanya'daki kardeşi Sait Dizey vasıtası ile Avrupa Kürt Talebe Cemiyetine teslim ettirmiştir. Tahminen 3-4 ay sonra 1962 Kasım ayı içinde Sait Dizey, İbrahim Mamhıdır'a yazdığı mektupta Avrupa kürt Talebe Cemiyetine kabul edildiklerini, İstanbul şubesinin tesisi için seçim yapılmasını, yakında Rendileri ile temas etmek maksadı ile bir şahsın gönderileceğini bildirmiştir.

İbrahim Mamhıdır, karagümruk Uzunyol Sokağı No: 10'deki evine arkadaşlarını çağırmuş Nejat Remzi, Sait Abdurrahman, Muhsin Dizey, Muhammet Sait, Hasan Şetevi, Gazi Dizey, Talaf Şerif Muhtar, Fuat Derviş, Firuz Falahat, Cemal Alemdar gelmişlerdir.

(*) 1990 yılı sonlarında ve 1991 yılı içerisinde Mesut Barzani'nin temsilcisi olarak bir kaç kez Türkiye'ye gelerek Dışişleri Bakanlığı yetkilileri ve Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü Büyükelçi Kaya Toperi ile görüşmeler yapan Muhsin Dızai. 1962 yılında Kürtçülük faaliyetlerinde bulunduğu, Cevdet Sunay tarafından hazırlanan iddianameye konu olan Dızai, yıllar sonra Türkiye'ye resmi sıfatla geliyor ve Cumhurbaşkanlığı yetkilileriyle temaslar yürütüyordu.

Ibrahim Mamhıdır, Sait Dizey'den aldığı mektubu okumuş ve gizli reyle seçimlere geçilmiştir. Neticede Ibrahim Mamhıdır başkanlığa, Hasan Şetevi ve Cemal Alemdar idare heyetine seçilmişlerdir. Ve Hasan Şetevi muhasebe işlerini yürütmeye vazifelendirilmiştir.

Bu toplantıda:

a) Avrupa Kürt Talebe Cemiyetinin tüzüğü kabul edilip bu cemiyete bağlı bir şube gibi çalışmak,

b) Avrupa Kürt Talebe Birliği tüzüğü gereğince her azadan senede bir İngiliz lirası vermesi mecburiyetini ayda 10 lira vermek suretiyle karşılamak,

c) İdare heyetinin her ayın ilk haftasında toplanmasına ve idare heyetinin göreceği lüzum üzerine cemiyet üyelerini toplantıya çağırmasına karar verilmiştir.

İstanbul'da Avrupa Kürt talebe Cemiyeti'nin şubesi kurulduktan sonra maznunlar daha önceki faaliyetlerini artırmışlardır. Sık sık toplanarak Kürtçülük mevzuunda faaliyetler mevzuunda konuşmuşlardır. Yukarıda kısmen mahiyeti açıklanan kongre kararlarını okumuşlar, faaliyetlerine yön vermek için yeni kararlar almışlardır.

1963 senesi Nisan ayında Ibrahim Mamhıdır bazı mazeretler ile sürerek başkanlıktan ayrılmak istemiş ve bu arzusu yapılan toplantıda cemiyet azaları tarafından uygun görülerek gizli reyle Cemal Alemdar başkanlığa, Nejat Remzi ve Hasan Şetevi de idare heyetine seçilmişlerdir. Yeni idare heyeti bir mektupla Avrupa Kürt Talebeler Cemiyeti idare heyetine duyurulmuştur.

Avrupa kürt Talebe Cemiyetinin direktifi ile Bulgaristan'daki şubeden Zeki Hamit ve Sabir Hoşnav İstanbul'a gelmişlerdir ve İstanbul kürt Talebe Cemiyeti mensuplarına gizli bilgiler ve direktifler getirmişlerdir.

Avrupa Kürt talebeler Cemiyetinin İstanbul şubesi mensupları Türkiye'de Kürtçülük faaliyetlerinde bulunan Musa Anter, Medet Serhat, Sait Kırmızıtoprak, Yaşar Kaya, Sait Elçi vasıtasıyla temaslar sağlamışlardır.

Nitekim, Fuat Derviş'in ifadesinden öğrenildiğine göre cemiyet azaları Ibrahim Mamhıdır'ı Musa Anter ile görüşmeye vazifelendirmişlerdir. Görüşmelerin mahiyeti Avrupa Kürt Talebeler Cemiyetinden gelen beyanname, broşür vesairenin Musa Anter'e intikal ettirilmesi ve Musa Anter'in de Avrupa Kürt Talebeler Cemiyeti için toplamış olduğu paraları Ibrahim Mamhıdır'a vermesidir.

Bu guruba dahil olan maznunların da Irak Kürt lideri molla Mustafa Barzaniyle alakaları ve temasları olduğu muhakkaktır. Zira maznun Cemal Alemdar vasıtasıyla İngiliz gazetecisi David Adamson,

Molla Mustafa Barzani ile röportaj imkanı sağlamıştır. İbrahim Mamhidır ve Gazi Dizey'in eşyaları arasında ele geçen bazı kitap ve mektup ve belgeler görüşümüzü desteklemektedir. Yazılı delillerin okunması sırasında bütün bunlar teker teker açıklanacaktır.

Maznunlar her ne kadar müdafalarında: Avrupa Kürt Talebeler Cemiyetinin İstanbul şubesini surf sosyal yardım sağlamak düşüncesi ile kurduklarını ileri sürmekte iseler de, yukarıda açıklanan Avrupa Kürt Talebeler Cemiyetinin tüzüğünde belirtilen gayesi, kongrelerde aldığı kararlar, muhtelif milletlerarası teşekküllere yaptıkları müracaatlar açısından müdafaları kabule şayan görülmüş, İsmet Şerif Vanlı'nın 7. kongrede açıkladığı üzere müstakil bir Kürdistan devleti kurulması yolunda faaliyette buldukları neticesine varılmıştır.

ÜÇÜNCÜ GURUBUN TÜRKİYE, IRAK, İRAN, SÜRİYE KÜRTLERİNİ BİR BAYRAK ALTINDA TOPLAMAK VE MÜSTAKİL KÜRDİSTAN KURMAK YOLUNDAKİ FAALİYETLERİ

Halen yüksek mahkemenizde rüyet edilen 1963/129 esas sayılı dosyada isimleri geçen maznunlardan Ziya Şerefhanoglu, Musa Anter, Sait Elçi, Medet Serhat, Yaşar Kaya ile bilahere bunlara katılan Ali Anagür, Kemal Bingöllü, Enver Aytekin, Edip Karahan, Ergun Kuyumcu müstakil bir Kürdistan kurulması yolunda faaliyetlerinden eskisinden daha ileri bir derecede devam etmişlerdir.

Bu guruba dahil maznunların faaliyetleri ekseri kollektif, bazen de ferdi mahiyette göze çarpmaktadır.

Her maznun gurubu mevcut delayire göre ayrı ayrı tahlil edilecektir.

MAZNUN MUSA ANTER:

Maznun Musa Anter 1959 senesinden itibaren halk şuurunda müstakil bir Kürdistan kurulması fikrinin uyanması maksadıyla Diyarbakır'da münteşir İleri Yurt gazetesinde muhtelif fıkra ve yazılar yazmış, bunlardan ötürü takibata maruz kalmıştır.

Bu faaliyetlerinden ötürü tevkif edilen maznun mahkemenin kendisini tahliye etmesinden sonra gayesinin tahakkuku yolunda çalışmalarını daha da ileri dereceye götürmüş, böylece mahkeme heyetinin tahliye hususundaki kararı kendisi üzerinde kamçılıyıcı tesir yaratmıştır.

Kürtleri bir teşkilat altında toplamak ve müstakil bir Kürdistan kurmak için savaşan Molla Mustafa Barzani'ye silah ve cephaneye yardım sağlamak maksadıyla Türkiye'ye gelen birinci gurup meyanında faaliyetleri zikredilen Abdülsettar hamavendi, Halep'te Türkiye, Irak, Suriye, İran'daki Kürtleri aynı bayrak altında toplanması ve müstakil bir Kürdistan devleti kurulması için çalışan yurdumuz firarilerinden

Mehmet Nuri dersimi'nin direktifi altında Musa Anter ve Doğan Kılıç'ın adreslerini almıştır. Bu şahıslardan Doğan Kılıç ile temas sağlanmış, Doğan Kılıç'ın Musa Anter komünisttir, müstakil bir Kürdistan kurulmasını istemez sözü üzerine Musa Anter ile konuşmamıştır. bununla beraber Musa Anter'in gayesi ve çalışması malum olup, Mehmet Nuri Dersimi ile muhaberede olduğu, ondan bilgi aldığı gibi bilgi ulaştırdığı muhakkaktır. O halde maznun Musa Anter'in fiilen olmasa bile esasında birinci gurubun faaliyetleri hakkında malûmatı vardır.

Maznun Musa Anter, Avrupa kürt talebeler Cemiyeti'nin İstanbul şubesi mensupları ile de temas halindedir. Onlarla teşrik mesai etmiştir. Nitekim bu cemiyet mensupları sorgularında: Türkiye'de Kürtcülük faaliyetinde bulunan Musa Anter'i tanıyoruz. Kendisi ile temasımız vardır. Avrupa kürt Talebeleri Cemiyeti Kongre kararları veya faaliyetlerimizle ilgili her türlü yazı ve malûmatları kendisine verir, ondan da Türkiye'deki Kürtlerin faaliyetlerini öğrenirdik; demişler, ayrıca Musa Anter'in Avrupa kürt Talebeler Cemiyetine gönderilmek üzere topladığı paraları kendileri vasıtasıyla mahalline ulaştırdığını açıklamışlardır.

Maznun Musa Anter'in, Irak'ta mukim Mehmet Nuri Dersimi ile muhabere etmesi, Avrupa kürt Talebeleri Cemiyetinin İstanbul şubesi ile teşriki mesaisi kendisinin yurt içi faaliyetlerinden ayrı olarak yurt dışı gayretleri de, desteklediğini ve yardımcı olduğunu gösterir.

Maznunun bizzat kaleme aldığı şahsi deliller dosyasının 7. sıra nodaki SILO başlıklı yazıdaki cümleleri ve (güçlüyüz, kararlıyız. Kardeşlik için, beraberlik için Halkların elele verip mulu yarınlara yönelmesi için çalışacağız. Art niyet arıyanların iddialarını samimi gayretlerimizle çürüteceğiz. haksız da tedbir alınır, baskı ile karşılaşsak haklı davamızda sonuna kadar direteceğiz. İnan buna.) sözleri kendisinin ne derece davasına inandığını göstermesi bakımından mühimdir.

Maznunun (Barış Dünyası) isimli mecmuada neşrettirmek maksadıyla kaleme aldığı (Kürt) başlıklı yazıdaki fikirler kendisinin Türkiye, Irak, İran, Suriye'deki Kürtlerin bir devlet halinde toplanmalarını istediğini belirtmektedir. Nitekim Barış dünyası sahibi Ahmet hamdi Başer şahsi deliller dosyasının 11 sıra numarasındaki 9.8.1962 tarihli mektubunda maznuna (makalede, Kürtlerin imhasından, Haymana'dan Bağdat'a ve Erivan'a kadar yerlerin Kürtlere meskun olduğundan, bütün bu sahaları kendi yurtları olarak gördüklerinden bahsetmek bir takım kimseleri aleyhimizde tahriklere ve hatta iftiralara sürükleyebilir. Bundan davamız bakımından zararımız açıktır. Biz, Türkiye'deki kendi vatandaşlarımız olan kürtlerle meşgulüz. Onlarla Türkler arasında her türlü ayrılık, nifak ve şikakın ortadan kalkması-

na çalışıyoruz. Amma, bu işe İran'da, Irak'ta yaşayan bütün Kürtlerin davası haline gelince bunda ben de yokum. Kendi hududumuz dışındaki Türklerle ne kadar alakalı isem, Kürtlerle de ancak o kadar alakalı olabilirim. İş böyle olmazsa ve dava Türkiye, Irak ve İran'daki Kürtlerin müşterek davası ise o zaman bizim şöven türkçülere karşı olduğum kadar bu düşünceye de aleyhtar olurum.) demek suretiyle bu hususu teyit eylemektedir.

Istanbul toplu Basın Asliye Ceza Mahkemesi tarafından görevlendirilen 963/68 esas sayılı dosyada belirtildiği üzere; Maznun MUSA ANTER, DENG (doğunun sesi) isimli mecmuada Kürtçülük şuurunu destekleyen milli birliğimizi bozan yazılar yazmıştır.

MAZNUN ZIYA ŞEREFHANOĞLU:

Maznun Ziya Şerefhanoglu, müstakil bir Kürdistan devleti kurulması yolunda faaliyet gösteren şahısların ileri gelenlerindedir. Yüksek mahkemenin 1963/129 esas sayılı dosyasında fiilleri müdellel şekilde belirtilen bu maznunun da, tahliyesini müteakip çalışmasına hummalı ve azimli bir şekilde devam etmiştir.

Avrupada tahsilde olduğu anlaşılan oğlu Düjvar Şerefhanoglu'nun mektuplarından, babasının kendisine müstakil bir Kürdistan devleti kurulması fikrini aşıladığı görülmektedir.

Maznun şahsi deliller dosyasındaki oğlu Düjvar Şerefhanoglu'nun mektuplarından bazı pasajların zikredilmesinde fayda görüyoruz:

18. sıra numarasındaki 15 Haziran 1963 tarihli mektupta aynen, (Irak'taki durumu herhalde takip ediyorsunuz. burada gazetelere çok az konu oluyor. Perşembe günü Fransız radyosu Celal Talabani ile bir mülakat yaptı. Mevsim müsait olsaydı, yani imtihan zamanı olmasaydı, burada Irak sefareti önünde bir protesto gösterisi yapmak mümkündü. Türkiye sefareti de aynı sokakta, herhalde Ankara'da da böyle bir hareket fena olmazdı. Bilmem ne düşünüyorsunuz?)

Barzani'nin dediğine göre Türkiye ve İran oldukça bitaraf bir tutum göstermekteymiş, bunun için memnuniyetini belli ediyor; fakat Irak'a İngiltere'nin silah göndermesine temas ederek yabancı devletlerin işe karışmamasını telin ediyor.

Hakiki bir harp durumu olan bu vaziyetten istifade ile meseleyi Birleşmiş Milletlerin aktif olarak ele almasını temenni ederim.

Şu Arapların ne namussuz bir millet olduğunu bir kere daha anladım. Nasır, Kahire radyosu vasıtasıyla Kürtleri Barzani'ye uymamaya teşvik ediyormuş.

Vaziyetin böyle olacağı az çok belli idi. Bu işin barış yolu ile hal-

ledileceği pek yok. Vaktiyle elinde fırsat varken Barzani durumdan istifade etmeliydi. Irak uçakları daha ziyade kadın ve çocuk bulunan köyleri bombardıman ediyormuş. Şu bizim gazeteyi çıkarmanın ve iyi bir yaygaraya başlamanın tam sırası.

İsrail ve Ürdün'ün ve hatta Türkiye ve İran'ın Kürtleri desteklemelerini beklerim, ama pek de öyle değil. Gittikçe kuvvetlenen bir Arap birliğine karşı Orta Doğuda denge kurmak için yegane çare Kürt davasını Türkiye ve saydığım diğer devletlerin yardımı ile halledilmesidir diye düşünüyorum. Bilmem senin fikrin ne.)

16. sıra numarasındaki 17.8.1963 tarihli mektubunda aynen: (Herhalde siyasi durumu yakından takip ediyorsunuzdur. Burada 14 Mart tarihli bir gazetenin yazdığına göre Irak'ta Kürtlerin muhtariyeti katılmış, bu hususta yapılan görüşmelerden sonra Kürdistan sınırı kararlaştırılmış filan. Gazetenin eklediğine göre bir martta

Kürtler bu davayı kazandılar fakat bu anlaşma her şeyi halletmiyor. Irak'ta durum sakinleşebilir şüphesiz ama İran, Türkiye, Suriye'deki Kürtlerin ne reaksiyon göstereceği meselesi var şimdi. Onlar da Irak'taki kardeşleri gibi bir statü elde etmeye çalışmayacaklar mı? Ve bu durumda müstakil bir Kürdistan devleti kurulması ümidi doğmayacak mı?)

15. sıra numarasındaki tarihsiz mektubunda aynen: (Burada mümkün merteye gazete ve mecmuaları takip ediyorum. Son Irak ihtilalinden bu yana epey yazı ve röportaj neşredildi. Hemen bütün yazılar yeni bir Kürt devletinin kurulmasının yakın olduğu fikrindedir. İmkan bulduğum takdirde bazı yazıları tercüme edip göndereceğim.)

Demekte, ayrıca mektubunda Kürtlerle ilgili olarak yabancı gazete ve mecmualarda yayınlanan yazılardan bahsetmektedir.

Maznun Ziya Şerefhanoglu'nun oğlu tarafından yazılan muktaplarda kendilerinin gayeleri açık olarak görülmektedir.

Maznunun eşyaları arasında ele geçen ve şahsi deliller dosyasının 3. sıra numarasındaki (Kürd-ü azadi) isimli broşür de üzerinde durulmaya değer. Bu broşürde Kürtler methedilmekte, Kürt istiklali yolunda ölenler yadedilmekte, devamla; çok yazık ki, bu önderler maksat ve gayelerine vasıl olamadılar ve Kürdistanın demokrasi hürriyetini görmediler. Hiç bir zaman hatırıma gelmemelidir ki, bunların kanı faydasız olarak dökülmüş ve 12 milyon Kürdün kökü kesilmiştir.

Buraya kadar maznunların ve mensup oldukları gurupların faaliyetleri anlatılmıştır.

Şimdi de; bu guruplar ile 1963-129 esas sayılı dosyada ismi geçen maznunlar arasındaki iştirak ve irtibat arasında durulacaktır.

ÜÇ GRUP İLE 1963/129 ESAS SAYILI DOSYADA İSMİ GEÇEN ŞAHISLAR ARASINDAKİ İŞTİRAK VE İRTİBAT

Genel olarak iştirak ve irtibat:

Avrupa Kürt Talebeler Cemiyetinin 7. Kongresinde konuşan İsmet Şerif Vanlı'nın açıkladığı veçhile; Türkiye'de Kürtçülük davasının tahakkuku maksadıyla kurulan gizli teşkilat ve teşekküller, komünist prensiplere göre faaliyet icra etmektedirler.

Bu itibarla: Bu guruba dahil şahsın diğer gurup mensuplarını tamamıyla münasebet ve irtibatını tesbite imkan bulunamamış, bunun guruplardan bir veya birkaç kişi tarafından sağlandığı görülmüştür.

Nitekim;

Türkiye'deki Kürtleri bir teşkilat altında toplamak ve Molla Mustafa Barzani'ye silah, cephane, her türlü harp malzemesi sağlamak gayesini güden Abdülsettar Hamavendi, Doğan Kılıç, Hasan Buluş'un teşkil ettikleri 1. gurubun diğer guruplarla irtibatını Doğan Kılıç sağlamıştır. Abdülsettar Hamavendi Türkiye'ye gelirken, Halep'te mukim, Mehmet Nuri Dersimi'den talimat ve Musa Anter'in de adresini almış, onlarla da teşriki mesai yapmak istemiştir. Fakat Doğan Kılıç'ın Musa Anter komünisttir, müstakil bir Kürdistan devletinin kurulmasını istemez, sözü karşısında fiilen irtibat sağlayamamış ise de, Musa Anter, Doğan Kılıç gibi devamlı Mehmet Nuri Dersimi ile mektuplaştığı cihetle hakikatte gurupların işbirliği yaptıkları muhakkaktır.

İstanbul Kürt Talebe Cemiyetinin başkanı İbrahim Mamhür ve arkadaşlarının teşkil ettiği ikinci gurubun da, 1963/129 esas numaralı dava dosyasında ismi geçen mahkemece tahliyelerini müteakip daha aşırı derecede faaliyet gösteren Ziya Şerefhanoğlu, Musa Anter, Yaşar Kaya, Medet Serhat, Sait Elçi ve bunlara katılan diğer maznunlar da iştirak ve irtibat halleri ortaya çıkarılmıştır. Avrupa Kürt talebeler Cemiyeti İstanbul Şubesi mensupları Musa Anter ile sıkı temasları bulunduğunu, kendisine her türlü malumatı, kongre kararlarını ulaştırdıklarını ve ondan da almış oldukları bilgi, para yardımını teşkilatlarına ulaştırdıklarını itiraf etmişler, üçüncü gurubu teşkil eden maznunların çoğunu da tanıdıklarını bildirmişlerdir.

Gaye Birliği:

İşbu davada bahsi geçen üç grup mensupları ile 1963/129 esas sayılı dosyadaki maznunların: Türkiye, Irak, İran ve Suriye'de yaşayan Kürtleri aynı bayrak altında toplamak ve Molla Mustafa Barzani'nin liderliğinde müstakil bir Kürdistan kurmak biricik gaye ve emelleridir.

Şüphesiz; Bu gayenin tahakkuk edebilmesi için evvel emürde, mezkur fikrin halk şuurunda yaratılması ve masum insan kitlelerinin kandırılması, bilfiil gayenin tahakkuku için savaştan Molla Mustafa Barzani'nin lider olarak tanınması ona her türlü maddi ve manevi yardımını sağlamayı gerektirmektedir.

Fikri Saha:

Halk şuurunda müstakil bir Kürdistan devleti kurulması fikrinin yaratılması diyebileceğimiz fikri sahanın tahakkuku için maznunlar; (Deng-Doğunun Sesi), (Roja Newe-Yeni Gün), (Dicle-Fırat), (İleri Yurt), (Barış Dünyası) gibi gazete ve mecmualarda, milli duyguları yok edecek, halk arasında ikilik yaratacak mahiyette yazılar ve şiirler yayınlamışlar, bunlarda; Kürtçe tedrisat yapan okulların açılması, kürtçe matbuatın neşrine müsaade edilmesi, devlet radyosunda Kürtçe yayın yapılması düşüncelerini ileri sürmüşlerdir. Molla Mustafa Barzani'nin lider olarak tanınmasını, her türlü maddi ve manevi yardımın sağlanmasını müdafaa etmişlerdir.

Bahsi geçen mecmualardaki yazı ve şiirler ile maznunların eşyaları arasında ele geçen her türlü evrakı tetkik eden ehli-vukuf heyetleri onların müstakil bir Kürdistan devleti kurulması fikrini taşıdıkları neticesine varmışlardır.

Yurt dışında faaliyet gösteren Türk vatandaşı Kürtlerden ayrı olarak yurt dışı bazı teşekküller de fikri sahanın tahakkukuna yardımcı olmuşlardır.

Bunlardan en mühimi Avrupa Kürt Talebeler Cemiyetinin faaliyetleridir.

Bu cemiyet kongrelerinde alınan ve müstakil Kürdistan devleti kurulması ile ilgili olan kararlar ve bütün devlet başkanlarına, milletler arası teşekküllere, Birleşmiş Milletler Teşkilatına yapılan müracaatlar, her türlü röportajlar Türkiye'de Kürtçülük faaliyetinde gayret gösteren şahıslara ulaştırılmıştır. 1963/129 esas sayılı dava dosyasındaki maznunların hemen hemen hepsinin üzerinde veya evlerinde bunların suretleri ele geçmiştir.

1963 senesinde Avrupa Kürt Talebeler Cemiyeti'nin İstanbul'da bir şubesini açan İran ve Irak uyruklu talebeler de, Avrupa Kürt Talebeler Cemiyeti'nden aldıkları bilgileri Musa Anter ve arkadaşlarına vermişler, onlar da temin ettikleri dökümanları da teşkilatlarına iletmışlerdir.

İcrai Safha:

Bir taraftan halk şuurunda fikri sahanın tahakkukuna çalışılırken, diğer taraftan bu gayenin gerçekleşmesi için savaştan ve bütün Kürtler tarafından lider olarak kabul edilen Molla Mustafa Barzani'ye

silah, cephane, her türlü harp malzemesi, insan ve para yardımı teminine gayret edilmiştir.

1963/129 esas sayılı dosyada bahsedildiği üzere, maznunlardan bir kısmı Irak'a geçip Molla Mustafa Barzani ile temas teminine teşebbüs etmişlerdir.

Davamızda birinci gurubu teşkil eden şahıslardan Abdülsettar Hamavendi, Doğan Kılıç Türkiye'deki Kürtleri gizli bir teşkilat altında toplamaya, yabancı bir devletin İstanbul konsoloslugu nezdinde Molla Mustafa Barzani'ye silah, cephane, her türlü harp malzemesi ve para yardımı sağlamaya teşebbüs etmişler ve hatta bu hususta vaad da almışlardır. Eğer hadise meydana çıkarılmamış olsaydı, bu yardımın sağlanması, mahalline ulaştırılması mümkün olacak ağılebi ihimal Türkiyemizde de kötü neticeleri görülecekti.

NETİCEİ TALEP

Devletin istiklalini tenkize, birliğini bozmaya, hakimiyeti altında bulunan topraklardan bir kısmını devlet idaresinden ayırmaya matuf fiili işledikleri sübuta eren maznunların, T.C.K.'nun 125. maddesine göre tecziyeleri, mevkufiyet hallerinin devamı, 1963/129 esas sayılı dava dosyasındaki maznunlarla şahsi ve fiili irtibat bulunduğu cihetle iş bu davanın As.M.U.K.'nun 160. maddesi mucibince mezkur dava ile birleştirilerek cümlesinin muhakemesinin Genel Kurmay Askeri Mahkemesinde icrası talep ve iddia olunur. "

Orgeneral Cevdet Sunay tarafından hazırlanan bu iddianame gereğince yapılan yargılamalardan sonra, 23 sanıktan yabancı uyruklu olanlar çeşitli hapis cezalarına çarpıtılırken, Türkiye Cumhuriyeti uyruklu diğer Kürt sanıklar hakkında ise "dava açılmasına mahal olmadığı" yolunda karar verildi.

Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi'nin Kurulması

Irak'ta Barzani hareketi iyice ivme kazanmış ve bunun etkileri Irak dışında yaşayan diğer Kürtler arasında da bir heyecanın doğmasına yol açmıştı. Öleden beri yanbaşılarında ne olduğunu bile öğrenmek ve bilmekten uzak Kürtler, Irak'taki Kürtler tarafından yapılan radyo yayınlarıyla neler olup bittiğini öğreniyorlardı. Hem de kendi dillerinde. Radyonun etkisiyle Türkiye'deki Kürtler arasında da Barzani'ye katılmak isteyenlerin, hemen yakınlarında çarpışmakta olan insanlara yardım etmek isteyenlerin sayısı iyice artmaya başlamıştı. Türkiye'de

yaşayan Kürtler arasında gelişme eğilimi gösteren ulus bilincinin etkisi kendisini örgütlenme alanında da göstermekte gecikmedi.

1961 yılında Silopi'de oluşturulan Kürdistan Demokrat Partisi Mesullüğü'nün bir parti haline dönüştürülmesi için Diyarbakır merkez alınarak bir takım çalışmalara başlandı. Öteden beri diğer çevre ülkelerdeki Kürt örgüt ve liderleriyle de bağlantıda olan bazı Kürt ileri gelenleri, artık Türkiye'de de Kürt hareketini yönlendirecek bir parti kurmanın zamanının geldiğine inanmışlardı.

1961 yılında Kürdistan Demokrat Partisi Mesullüğü'nü oluşturan kadro, geçen dört yılın getirdiği diğer Kürt örgütleriyle temas ve birikimin sonucunda bir araya gelerek, merkezi Diyarbakır'da olmak üzere Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi'ni kurdular. Milliyetçi özelliklere sahip Barzani hareketiyle yakın ilişkisi olan bu partinin genel sekreterliğine Faik Bucak getirildi. Partinin üst organlarında ise Sait Elçi, Sait Kırmızıtoprak (Doktor Şıwan), Hikmet Buluttekin (Çeko), Nazmi Balkaş (Soro), Hasan Yıkılmış (Brüsk) gibi öteden beri Kürt hareketinin içinde bulunmuş olan isimler yer aldı. Böylece, Kürtler 1938 Dersim Tedip ve Tenkil Harekatı'nın getirdiği çöküş ortamından sonra ilk kez bir siyasi hareket oluşturmuş oluyorlardı.

Parti program ve nizamnamesinde (tüzüğünde) milliyetçi ancak ayrılıkçı olmayan unsurlar ön plana çıkarılıyordu. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda, "Türk devleti, Kürt ve Türklerden teşekkül eder. Bu iki millet her hususta eşittir" ibaresinin yer alması hususuna, parti nizamnamesinin 3. maddesinde yer verilirken, parti programının 4. maddesinde ise partinin mücadelesinin, Türkiye'nin toprak bütünlüğü esprisi içinde yürütüleceği belirtiliyordu.

Parti teşkilatının nasıl oluşacağı, büyük kurultayın nasıl toplanacağı, büyük kurultayın görev ve yetkilerinin ne olacağı, genel kuruldan sonra partinin en yetkili organı olan "Parti Meclisi"nin görev ve yetkileri, parti meclisi üyelerinin sahip olması gereken vasıflar, beş kişiden oluşacak parti icra komitesinin görev ve yetkilerinin neler olduğu, mahalli teşkilatların oluşturulması, yardımcı komiteler kurulması, parti fikirlerini tabana yayacak olan "kardeş grubu"nun oluşturulması, sempatizan tabanının yaratılması, parti üyelerinin görevleri ve partiye girme şartları, partiden çıkarılma ya da atılmanın hangi hallerde olacağı konularının yer aldığı Kürdistan Demokrat Partisi Nizamnamesi'nin ilk yedi maddesinde de partinin sahip olması gereken vasıflar ve temel hedefler yer alıyordu.

Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi Nizamnamesi'nin ilk yedi maddesi şöyle:

"Madde 1- Partinin Adı: Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi'dir.

Madde 2- Partinin İstekleri: Parti, Türkiye Cumhuriyeti'nde, Kürtlerin siyasi, iktisadi ve kültürel haklarını tanıtın.

Madde 3- Bu şartların yerine getirilmesi için:

- a) Türk Anayasası'na şu kayıt konmalıdır: Türk Devleti, Kürt ve Türklerden teşekkül eder. Bu iki millet, her hususta eşittirler.*
- b) Türkiye Parlamentosu'nda; Kürtler nüfus nisbetine göre temsil edilmeli, vekiller heyetinde yer almalıdır.*
- c) Türkiye Kürdistan bölgelerinin hudutları belirtilmelidir. Kürdistan topraklarına muhacir yerleştirilmemelidir. Kürdistan vilayet ve köylerinin isimleri değiştirilmemeli, yahut değişmiş olan varsa eski isimlerine çevrilmelidir.*
- d) Türkiye Kürdistanı'nda resmi dil Kürtçe olmalıdır.*
- e) Kürdistan okullarında tahsil Kürtçe olmalıdır. Fakat Türkçe de öğretilmelidir. Kürdistan Üniversitesi kurulmalı, Kürtlerin tahsili devlet tarafından karşılanmalıdır.*
- f) Kürdistan'da Kürtçe Radyo ve televizyon kurulmalıdır.*
- g) Kürtçe kitap, mecmua ve gazeteler neşredilmelidir.*
- h) Dini ibadetler için, alim ve molla ile ibadethaneler devlet tarafından sağlanmalıdır.*

- Madde 4- Parti, Kürdistan'ın kalkınması için devletin Kürdistan'a öncelik tanımmasını istemektedir. Bunun yapılması için;*
- a) Köylülere ev, toprak, tohum ve kredi sağlanmalı, tütün ekim ve satışı serbest bırakılmalıdır.*
 - b) Sanatkarlara, çiftçilere ve işçilere iş sahası temin edilmelidir.*
 - c) Esnafa ve tüccarlara geniş kredi verilmelidir.*
 - d) Göçebeler yerleştirilmeli, hayvanlara yayla ve otlak sağlanmalıdır.*

Madde 5- Yol, set, baraj, fabrika ve ağır sanayi ile hastaneler yapılmalıdır.

Madde 6- Petrol ve madenler çıkarılmalı ve Kürdistan'da tasfiye edilmelidir (arıtılmalıdır).

Madde 7- Kürdistan'da çıkan petrol ve madenlerden temin edilen karın % 75'i Kürdistan'a sarfedilmelidir."

Parti nizamnamesinde parti üyelerinin "parti işlerinin ve idealinin fedailerini" olduğu belirtilirken, partiye girme şartları da şöyle sıralanıyordu:

- "a) Partinin nizamnamesini okumak, partinin ideal ve fikirlerini tamamen kabullenmek.*
- b) Parti gruplarında çalışmayı kabullenmek.*
- c) 17 yaşından aşağı olmamak.*
- d) Şerefli, namuslu, iyi ve doğru olmak.*
- e) Partinin fikir ve idealine aykırı görünmemek.*

- f) Kürt milletine karşı hıyanette bulunmamış olmak.
- g) Başka bir milletin fikrine sahip olmamak.
- h) Kuvvet ve işgücünden düşmemiş olmak.
- ı) Milliyetperver ve siyasi bilgi sahibi olmak."

Kürdistan Demokrat Partisi Nizamnamesi'nde partiye girebilmek için yemin edilmesi de bir koşul olarak yer alıyordu. Partiye girişte edilmesi gereken yemin ise şöyle belirleniyordu:

"Ben, biliyor ve inaniyorum ki, mensubu bulunduğum Kürt halkı, zorbalardan bütününsani, sosyal ve kültürel haklarından, zorla, hile ile, kabalıkla ve kalleşlikle mahrum edilmiştir.

Halkımızı özgürlüğe kavuşturmak, onurlu ve kutlu kılmak ve bunları koruyabilmek için, devrimci çalışma ve mücadeleye yapmak, özellikle milli bir teşkilat kurmak zaruridir.

Bu nedenle, ölüncüye kadar bu devrimci yolda yürüyeceğime, arkadaşlarımı koruyacağıma, Kürt halkının özlemi ve isteklerini gerçekleştirmek için tüm gücümü harcayacağıma ve partimizin saflarında çalışacağıma, namusum, şerefim, tüm fikri ve maddi mukaddesatım üzerine yemin ederim."

Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi'nin programında ise şu ana hedeflere yer veriliyordu:

- Madde 1- Partinin Adı: Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi.
- Madde 2- Partimiz, ilerici ve siyasi bir organizasyon olup, Türkiye'de kurulmuştur.
- Madde 3- Partimiz, Türkiye Kürdistanı'nda yaşayan Kürt halkının kendi kaderini bizzat kendisinin tayin etme hakkı bulunduğuna inanır. Bu amaca varmak için, Kürt milli varlığının resmen tanınmasını ve Kürt milli demokratik haklarının geri alınmasını temel koşul sayar.

Madde 4- Partimizin mücadelesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin toprak bütünlüğü esprisi içinde, Türk milli imtiyazları yerine, Türk ve Kürt halklarının tam eşitliğine dayanan gerçek kardeşliğini ve beraberliğini meydana getirmek esasına dayanır.

Madde 5- Türkiye hudutları dahilinde yaşayan Kürt halkının ana tabanı Kürdistan'ın geniş köylü kitleleridir. Bu nedenle partimiz, ana amaç ve hedeflerinin gerçekleştirilmesi uğrunda girişilecek eylemlerinde, Kürdistan köylüsüne dayanacaktır.

İşçiler ve partimizin programını benimseyen aydınlar, öğrenciler, memurlar, esnaf ve sanatkarlar gibi orta tabaka mensupları, Kürdistan köylüsünün tabii yardımcıları ve müttefikleridirler.

Madde 6- Kürt millet ve hareketinin ve dolayısıyla Kürdistan'ın geniş köylü kitlelerinin öncü ve organizatörü durumunda bulunan partimiz sosyal, siyasi eylemlerinin seyri boyunca şu temel görüşleri titizlikle göz önünde tutar:

a) Türkiye'de siyasi iktidarın gerçek kuvveti cunta (subay-aydın) gruplarıdır. Diğer benzeri bazı az gelişmiş ülkelerde olduğu gibi ekonomik bir temele sahip bulunmamakla beraber cuntalar siyasi iktidarı zorla (açık ya da kapalı) ellerinde tutmaktadır.

b) 1946'dan beri cuntaların açık ırkçı-faşist diktatoryası şeklen sona ermiş gibi gösterilmekte ise de, 27 Mayıs 1960 hükümet darbesi ve sonrasındaki olaylar cunta gruplarının perde arkasında, siyasi iktidarın iplerini ellerinde tuttuğunu ispat etmektedir.

Bu nedenle, Türkiye'de birden fazla siyasi

partinin ve seçim sisteminin varlığına rağmen, gerçek bir demokrasi ve fikir hürriyeti asla mevcut değildir ve biçimsel demokrasinin yaşaması dahi, her türlü garantiden mahrumdur.

- c) *Türkiye’de siyaseti ele geçiren cunta grupları Türkiye halklarının büyük bir dilimini teşkil eden Kürt halkının milli varlığını inkar ve temel milli demokratik haklarını gaspettikleri için, 1920-23 müşterek kurtuluş mücadelesinin ilerici, haklı muhtevasına ihanet etmişler ve bu nedenle de meşruiyetlerini yitirmişlerdir.*
- d) *Bu açıdan Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi, gerek iktidar, gerekse muhalefette bulunsunlar Türkiye’nin diğer siyasi kuruluşları ile ancak Kürt milli varlığının tanınması ve Kürt milli demokratik haklarının açıkça teslimi şartı ile fikir ve eylem birliğine girebilir.*
- e) *Bu temel ve ön şartı hesaba katmayan, yani Kürt milletinin milli varlığını inkar ve Kürt milli haklarının gaspını tasvip ya da görmemezlikten gelen tüm siyasi, gayri siyasi kuruluşları, Kürt halkını ezen ırkçı-faşist hükümetlerin ve baskı kuvvetlerinin suç ortağı sayar.*

Madde 7- T-KDP, emperyalizmi ve özellikle günümüzde ortaya çıkan bazı az gelişmiş ülkelerdeki dahili, milli sosyal çelişkileri bilimsel metodlarla analiz eder. Giriş bölümünde mahiyeti kısaca belirtilen dahili milli çelişki çözülemediği, yani Türkiye’deki Kürt halkının inkarı ve demokratik milli haklarının gaspı şeklinde ortaya çıkan dahili milli ezme tatbikatı sona ermediği müddetçe, Kürt halkının dahili milli muhalefet potansiyelini münhasıran (milletlerarası emperyalizme karşı savaş) alanına kanalize etmek isteyen tüm fikri ve

aksiyonel çabaları, kötü bir tuzak ya da fahiş bir yanılğı olarak telakki eder.

- Madde 8- Türkiye Kürdistanı adı tanınmalı ve bu hudutlar etnik, coğrafi ve tarihi gerçeklere uygun olarak belirtilmelidir.*
- Madde 9- Kürt dili, Türkiye Kürdistanı'nın resmi dili olarak kabul edilmelidir.*
- Madde 10- Kürt kültürü serbestçe gelişmeli ve Kürtlere kendi çocuklarını tahsilin her kademesinde, kendi ana dilleri ve öz kültürleri ile yetiştirme hakkı tanınmalıdır.*
- Madde 11- Türkiye Kürdistanı'nda sağlık, eğitim ve öğretim hizmetleri tamamen karşılıksız görülmeli ve Kürt çocukları için tahsilin her kademesi tamamen parasız olmalıdır.*
- Madde 12- Türkiye'nin tüm yeraltı ve yerüstü servetlerinden sağlanan gelirlerinden Kürdistan'ın hissesi, Türkiye genel nüfus oranına göre tesbit edilmelidir.*
- Madde 13- Ekonomik planlamada, günümüze kadar bir sömürge alanı içinde sömürülmüş ve talan edilmiş Kürdistan'ın kalkındırılmasına öncelikle ve ivedilikle yer verilmelidir. Kalkınma planları bu esaslara göre hazırlanmalıdır.*
- Madde 14- Sanayi kuruluşları, özellikle ağır sanayi tesislerinin dağıtımında günümüze kadar apaşık bir şekilde tatbik edilen sömürgeci tasarruflardan vazgeçilmeli ve Kürdistan'ın yeraltı servetleri mutlak olarak Kürdistan'da işletilmelidir.*
- Madde 15- Partimiz, emperyalizmin her türlüşüne karşı milli ve sosyal hak talebinde bulunan ya da*

kurtuluş mücadelesi veren tüm dünya halklarından yanadır."

Programını, nizamnamesini hazırlayan ve kuruluşunu tamamlayan Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi, hızla örgütlenme çalışmalarına başladı. Barzani hareketine duyulan sempatinin de etkisiyle, kısa sürede yoğun bir örgütlülük gerçekleşti.

Faik Bucak' n Aydınlanamayan Ölümü

T-KDP bir yıl gibi kısa bir sürede büyük bir atılım gösterirken, 1966 yılında beklenmeyen ve daha sonra da nedeni bir türlü açıklanamayan, açıklığa kavuşturulamayan bir olay meydana geldi. 1961 yılından beri bir Kürt hareketinin kurulması yolunda çalışan ve partinin kuruluşunda etkin rol oynayan, aynı zamanda partinin genel sekreterliğine getirilen Faik Bucak, Urfa şehir merkezine çok yakın bir yer olan Karaköprü kasabasında 4 Temmuz 1966 tarihinde silahlı bir saldırıya uğrayarak ağır yaralandı.

Faik Bucak, ağır yaralı olarak kaldırıldığı hastanede iki gün sonra ölürken; saldırının nedeni, kim ya da hangi grup tarafından yapıldığı gibi hususlar karanlıkta kaldı ve günümüze kadar da aydınlığa kavuşmadı.

Faik Bucak'ın "karanlık"ta kalan ölümünden sonra, partinin genel sekreterliğine Sait Elçi getirildi.

Doğu Mitingleri ve Kürt Milliyetçiliğinin Gelişmesi

Kürtler ilk kez kendi örgütlerini kurarken, diğer yanda 27 Mayıs'tan sonra kabul edilen yeni Anayasa çerçevesinde Türk solunda da yeni gelişmeler filizleniyordu. Bu ortamda 13 Şubat 1961'de kurulan Türkiye İşçi Partisi (TİP), "Doğu Sorunu" ile yakından ilgileniyordu.

Türkiye İşçi Partisi, doğu sorununu ele almak ve kendisine parti tabanı oluşturmak amacıyla, parti içinde yer alan bazı Kürt aydınlarının önerisi üzerine bir dizi "Doğu Mitingleri" düzenledi.

İlk miting 13 Ağustos 1967'de Diyarbakır'ın Silvan ilçesinde yapıldı. Bu mitingde, Türkiye İşçi Partisi yöneticilerinin yanısıra, TİP'e kayıtlı bulunmayan bazı Kürt ileri gelenleri de konuştular. Bu mitingde, Tarık Ziya Ekinci, Sait Elçi, Edip Karahan, Turgay Budak, İdris Arıkan, Mahmut Koçkaya, Nevzat Nas, Mehdi Bilici (Zana), Said Bektaş, Mustafa Karacadağ, Talat İnanç, Mehmet Can, Şemsettin Polat, Şerif Issı, Nihat Sargın, Fevzi Dağlı, Osman Aydın, Mehmet Ali

Aslan ve Mehmet Yağmur çeşitli konuşmalar yaptılar. (*)

İkinci miting, 3 Eylül'de Diyarbakır'da yapıldı. Bu mitingde, Silvan'da da konuşan Tarık Ziya Ekinci, Sait Elçi, Edip Karahan, Turgay Budak, İdris Arıkan, Nevzat Nas'ın yanısıra, Bahri Koçkaya, Kemal Burkay, İskan Azizoğlu, Adil Rastgeldi, Mustafa Düşünekli, Necip Başak, Nurettin Yılmaz, Tahir Öktem, Hüseyin Kiraz, Hasan Akkuzu, Yahya Bozkurt, Cahit Bulgen, Yunus Kavak, A. Kadir Yazıcıoğlu konuştu

24 Eylül 1967 tarihinde yapılan Siverek Mitinginde (**) ise bir çok konuşmacının yanısıra, Behice Boran da bir konuşma yaparken, mitingler gitgide genel kabul görmeye başlıyor ve Urfa, Silvan, Viranşehir, Diyarbakır, Lice, Hilvan, Mardin, Derik, Kızıltepe, Siirt, Batman, Tunceli, Bingöl, Genç, Bitlis ve Tatvan'dan da mitinge temsilciler gönderiliyordu.

İlk mitinglerin yarattığı ortam, 8 Ekim 1967'de Batman'da; 15 Ekim 1967'de Tunceli'de; 22 Ekim 1967'de Ağrı'da; 18 Kasım 1967'de de Ankara'da mitinglerin yapılması sonucunu doğuruyordu. Dört ay içerisinde yedi ayrı yerde yapılan mitingler, bölgede geniş bir heyecanın uyanmasına bir çok sorun ve konunun tartışılmasına yol açıyordu.

Bu mitinglerde, bölgenin sosyal ve ekonomik durumunu ortaya koyan pankart ve sloganlar kullanıldı:

"Doğulu, kanuni hakların için çalış-didin. Hak istemekle birlik bozulmaz.

Amacımız kardeşlik, eşitlik ve mutluluğu gerçekleştirmektir.

Faşizme ve emperyalizme karşı savaştan bütün halklar ve bütün yiğit savaşçılarla beraberiz.

Batıya medeniyet, Doğuya cehalet neden?

Jandarma değil, öğretmen istiyoruz.

(*) Silvan Mitinginde konuşma yapan Sait Elçi, bu sırada illegal olarak faaliyet gösteren Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi Genel Sekreteri'dir. Bu mitingde Türkler de Kürdler de konuşmalar yapmışlardır.

(**) Siverek Mitinginin yapıldığı tarihi, Doğu Devrimci Ocakları Sanıkları'nın 23 Ekim 1971'de Diyarbakır-Siirt İleri Askeri Mahkemesi'ne verdikleri "İddianemeye Cevap" yazısında 24 Eylül 1967 olarak verilirken, İsmail Beşikçi'nin "Doğu Anadolu'nun Düzeni" isimli kitabında yer alan bir dipnotta (s.119) 1 Ekim olarak belirtilmektedir.

Karakol değil, okul istiyoruz.

Doğu-Batı yoktur diye uyutulduk.

Doğunun kaderi açlık, işsizlik, horgörülme. Batı vatan, ya doğu ne?

Doğlu, insanlığını ve vatandaşlığını mutlaka kabul ettirecektir.

Batiya fabrika yol, doğuya komando, karakol.

*Milli gelir:Manisa 2350 TL, Ağrı 500 TL.
Aydın 2500 TL, Hakkari 250 TL*

Dipçik değil, uzman isteriz.

Yaşamak hürriyeti, insanlık hürriyeti, okumak hürriyeti istiyoruz.

Petrol bizim kanımızdır,

Doğu sürgünlerin yatağı değildir

Beş yıllık plan, hepsi yalan, doğulu uyan."

Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi'ne İlk Takibat

Bölgede yapılan mitingler, bu mitinglerin yarattığı ortam, yönetim üzerinde etkisin göstermiş ve bölgede "Kürçülük" faaliyeti gösterenler üzerindeki baskı ve araştırmalar yoğunlaştırılmıştı. Sonuçta, 28 Ocak 1968'de Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi yöneticileri hakkında bir tutuklama kampanyası başlatıldı. Başta partinin genel sekreteri Sait Elçi olmak üzere bazı parti yöneticileri yakalandı ve tutuklandı. Tutuklananlar hakkında "duruşmanın seyrini etkileyeceği" gerekçesiyle Diyarbakır'da dava açılmaktan vazgeçildi ve dava dosyası Antalya Ağır Ceza Mahkemesi'ne, sanıklar ise Isparta Cezaevine gönderildi.

Yapılan yargılama sonunda, parti yönetici ve üyeleri çeşitli cezalara çarptırıldılar. Sait Elçi, 1969 yılı Şubat ayında cezaevinden çıkarılmaz, parti kadrolarını korumak için bir dizi çalışma başlattı. İlk olarak, aralarında Sait Kırmızıtoprak'ın da bulunduğu bir grup parti

mensubu, Irak'taki Kürt bölgesine gönderildi.

Bu dönemde, parti içinde bir takım ayrılık eğilimleri de başgöstermeye başlamıştı. Sait Kırmızıtoprak, partinin öteden beri milliyetçi bir tavır izlediğini ve daha sol bir çizgi izlemesi gerektiğini savunuyordu.

Sait Kırmızıtoprak (Doktor Şıwan) Irak'a gittikten sonra, partiye daha sert eleştiriler getirmeye ve yönetim anlayışının değişmesi gerektiğini yüksek sesle söylemeye başladı. Bu görüş ayrılıklarının giderilememesi üzerine, Sait Kırmızıtoprak, "Türkiye'de Kürdistan Demokrat Partisi"ni kurdu. İki parti arasında, "de" farkından (*) oluşan bu ayrılık ileride, karanlıkta kalan ölüm olaylarıyla sonuçlanacaktı.

Devrimci Doğu Kültür Ocakları'nın Kurulması

Ankara ve İstanbul'da üniversitelerde okuyan Kürt gençleri, kurulduğundan bu yana Türkiye İşçi Partisi'ne destek veriyor ve parti faaliyetlerinde etkin görevler üstleniyorlardı. Ancak, zamanla, TİP'i yetersiz bulmaya başlayan Kürt gençliği, farklı arayışlar içerisine girmişti. Bu sırada TİP içerisinden ayrılmalar olmuş ve hemen bütün üniversitelerde öğrenci dernekleri oluşturulmaya başlanmıştı. Üniversiteli Kürt gençliği hemen yanıbaşında cereyan eden Dev-Genç hareketinin de içinde yer alıyordu. Ancak, Dev-Genç içerisinde yer almak, kendi derneklerinin kurulmasını engellemiyordu.

Ankara ve İstanbul'da okuyan Kürt gençleri, kendi aralarında yaptıkları toplantılar sonucunda, Kürtlük bilinç ve şuurunun yaygınlaşmasını sağlayacak bir dernek kurulması yolunda görüş birliğine vardılar. Bu fikir alışverişlerinin sonucunda 1969 yılı Mayıs ayı sonlarına doğru Ankara'da Devrimci Doğu Kültür Ocakları adıyla yasal bir dernek kuruldu. Bu derneğin kurulmasında Mümtaz Kotan, Halim Dünder, Yümnü Budak, İsa Geçit isimli öğrenciler etkin bir rol oynuyorlardı.

Ankara'da kurulan derneğin bir benzeri kısa bir süre sonra İstanbul'da da kuruldu. İsim ve tüzüğü aynı olan bu dernek, Ankara'dakinin bir şubesi olmak yerine ayrı bir dernek olarak kuruluşunu açıklıyor-

(*) Mehdi Zana, "Bekle Diyarbakır" isimli kitabında, parti yöneticileri arasında, öyle görüldüğü gibi büyük anlayış farkları bulunmadığını belirtmektedir: "Özünde her iki KDP'nin arasında bir görüş farklılığı yoktu. İşleri o kadar zıt uçlara götürmelerinin temelinde bilimsel bir neden bulunmuyordu. Dr. Şıwan'ların sol görünmeleri, sosyalizmden söz etmeleri de bu gerçeği değiştirecek nitelikte değildi. Üç aşağı, beş yukarı aynı görüşleri savunuyorlardı. Ancak, kişisel anlaşmazlık ve sürtüşmeler öne çıkarıldığından, ortak noktalar arka plana atılmış ve bir anlaşma sağlanamamıştır." (s.147)

du.(*). İstanbul'daki derneğin kuruluşu ise Necmettin Büyükkaya(**), Hikmet Bozçalı, Mehmet Tüysüz ve Ahmet Karlı isimli öğrencilerin çabalarıyla gerçekleştiriliyordu

Devrimci Doğu Kültür Ocakları'nın Ankara'da ve İstanbul'da kurulmasından sonra başta Diyarbakır olmak üzere başka bazı yerlerde de kurulması yolunda çalışmalar başlatıldı. Bu çalışmalar sonucunda Diyarbakır, Silvan, Ergani, Batman, Kozluk, Beşiri ve Kulp'ta da Devrimci Doğu Kültür Ocakları kuruldu.

Devrimci Doğu Kültür Ocakları Tüzüğü'nün ilk iki maddesinde derneğin nasıl kurulduğu ve hangi amaçlara yönelik faaliyetlerde bulunacağı ortaya konuyordu:

"Madde 1- ... Devrimci Doğu Kültür Ocağı, Cemiyetler Kanunu'na göre kurulmuş bir örgüttür. Örgüt siyasetle uğraşmaz.

Madde 2- Dernek, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve Anayasamızın başlangıç ilkeleri ile, 3. maddesinin ışığında, 12 ve 20. maddelerden esinlenerek:

İnsan hak ve hürriyetlerini savunmak, halkımızın bütünlüğünü devrimci çizgide geliştirip yaşatmak, demokratik özlem ve ihtiyaçlara cevap verebilecek kültürel ve sosyal faaliyetlerde bulunmak, ırkçı, şoven ve anti-demokratik akımlara karşı, insani değerlere dayalı, toplumsal muhtevalı bir Misak-ı Milli anlayışını hakim kılmak amacını güder."

Dokuz ayrı yerde kurulan bu dernek aracılığıyla, çeşitli mitingler, anma geceleri ve toplantılar yapıldı. 17 Temmuz 1969'da Suruç'ta, 27 Temmuz 1969'da Hilvan'da, 2 Ağustos 1969'da Varto ve Siverek'te, 24 Ağustos 1969'da da Lice'de "Doğu Mitingleri" gerçekleştirildi.

Türkiye'nin her tarafından yükselen gençlik hareketleri üzerine bir takım önlemler alınırken, Doğu ve Güneydoğu'da birbiri peşisıra kurulan dernek ve örgütler, bunların yaptıkları mitingler, toplantılar ve protesto yürüyüşleri sonrasında bu bölgelere de komando birlikleri gönderiliyor ve "tatbikat" adı altında köylere baskınlar düzenleniyordu. 1970 yılı Ocak ayında başlayan bu hareketler üzerine DDKO'lu gençler 12 Nisan'da Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a bir telgraf çekerek bölgede uygulanan "demokratik hukuk devleti ilkeleriyle bağdaşmayan, insanlık dışı baskı yöntemlerine son verilmesini" istediler.

(*) Bu yola, derneğin genel merkezinin kapatılması halinde, bütün şubelerinin de kapatılmaması için başvuruluyor, aynı isim ve tüzüğe sahip ayrı ayrı demekler kuruluyordu.

(**) Necmettin Büyükkaya, 12 Eylül'den sonra tutuklanarak Diyarbakır Cezaevine konuldu. Büyükkaya, 18 Temmuz 1984'de Diyarbakır Cezaevi'nde dövülerek öldürüldü.

DDKO'luların bu telgrafına Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Cihat Alpan 20 Nisan tarihinde verdiği yanıtta olayların incelenemesi için gerekli kaynak ve bilgilerin Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği'ne iletilmesini isteniyordu.

Cumhurbaşkanlığı makamının bu isteği üzerine çalışmalar başlatılan DDKO, 15 Mayıs 1970 tarihinde Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a bölgede meydana gelen olaylara ilişkin olarak bir rapor sundu. (*) DDKO tarafından Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a sunulan rapor şöyledir:

"Ocak ayı sonlarından beri Doğuda özel askeri birliklerce tatbik edilen toplu indirme hareketine özellikle Diyarbakır, Mardin, Siirt, Hakkari yörelerinde girilmiş ve halen eşkiya avı maskesi altında devam etmektedir

Bunlardan Silvan ve Batman olayları başına kısmen yansımıştır. Fakat özellikle köylerde girilen ve hiç bir yerde yansımayan bu

Her köy aynı saat ve aynı şekilde basılmakta, her köyde aynı işkence biçimleri uygulanmaktadır. Köyün etrafı motorlu araçlarla sarmakta, helikopterlerle köyün üzerinde uçuşlar yapılmakta, köylülere hiç bir şey sorulmadan, dövülerek evlerinden alınmakta, belli alanlarda kadın ve erkek ayrı ayrı toplanmaktadır. Bu özel kamp yerlerinde, onlara (silah getirin) denilmekte, köylü silah olmadığını söyleyince falakaya yatırılmakta, yerlerde süründürülüp, koşturulmakta, piramitler kurdurularak birbirlerine bindirilmekte, bunlarla da yetinilmeyerek köylüler çırılçıplak soyundurulmakta, kadınların mahrem yerlerine el atılıp, iğrenç muameleler yapılmaktadır. Bu işkencelerden ölenlerin sayısı fazladır. Çırılçıplak soyulan kadın ve erkeklerin üzerlerine su dökülerek, saatlerce kamçılanarak sehpalardan başasağı astırılmaktadır. (Bu işkenceler sonucunda intihara teşebbüs eden köylüler olmuştur.) Yer yer çıplak edilen erkeklerin tenasül uzuvlarına ip bağlanıp, kadınların eline verilerek, bütün köy gezdirilmektedir. Yine çırılçıplak edilen kadınların köy içinde bütün bir gün boyu dolaştırılmaları olayına sık sık raslanmaktadır. Yine bu baskınların bir çoğunda köylülerden kadın istenmiş ve bunun için kadınlarını vermeyen köy halkı işkenceye tabi tutulmuştur. En yetkili makamlara (Cumhurbaşkanı, general, devlet, anayasa, başbakan vs.) küfürler edilmiştir.

Olayları genel olarak belirlükten sonra arkadaşlarımızın elde ettikleri dokümanları size iletiyoruz. Bu izlenimler arkadaşlarımızın

(*) Doğuda Kürt köylerine karşı uygulanan baskılar hakkında rapor isteyen Cevdet Sunay, 7 yıl önce ise 23'er olayında hazırlanan iddianamenin altına imzasını atıyordu.

araştırma olanakları nisbetindedir. Aynı işkenceler, istisnasız olarak yukarıda isimlerini verdiğimiz illerin tüm köylerine yapılmıştır.

DIYARBAKIR

a) SILVAN İLÇESİNE YAPILAN BASKIN VE OLAYLAR

Silvan ilçe merkezi Jandarma İkinci Kumandanlığına bağlı altı helikopter, iki motorlu araç, donatılmış dört bine yakın jandarma ve komando, ayrıca topçu keşif uçaklarının da desteği ile kuşatılmıştır. Hiç bir arama yetkisi olmadan, kimseye hiç bir şey sorulmadan, sabah saat 04.00'den, akşam saat 19.00'a kadar tam 15 saat ilçedeki evler ve dükkanlar didik didik edilerek aranmış ve halk, üç özel kampta tutularak işkence edilmiştir.

Silvan'ın Feridun mahallesinde Molla Mehdi ve amcası dövülmüş, savcılığa başvuran Molla Mehdi savcı tarafından kovulmuş, jandarma ve polisler tarafından nezarete atılarak sabaha dek işkence edilmiştir. Bu vatandaş tüm bunlara rağmen bir daha korkusundan şikayet edememiştir.

Silvanlı bir vatandaş olan Abdülkerim Ceylan olayı şöyle anlattı. (8 Nisan 1970 tarihinde saat 03.00 sıralarında dörtbine yakın araç, altı helikopter ve keşif uçakları ile Silvan'ı sardılar. Halkı hiç bir şey sormadan evlerinden döverek çıkartıp, şehrin üç ayrı bölgesinde kamplara aldılar. Üç saatlik işkenceden sonra memur ve talebeleri bıraktılar. Geri kalan kadınlı erkekli vatandaşlara saat on dokuz kadar insanlık dışı işkenceler yapıldı. Ben, Nusret Bilici, Mahmut Okutucu adındaki vatandaşlarla Kaymakamlığa çıkararak, bu yapılanların yasa dışı olduğunu söyleyince, kaymakam, defolun karşımdan, sizin gibi namussuz bir millet kanundan anlamaz, gidin istediğiniz yere şikayet edin' dedi ve beni nezarete aldırdı.)

Ayrıca, edindiğimiz bilgilere göre bir çok eşkiyayı besleyen ve tonla silahu olan soyguncu AP'li ağaların evi ve akrabalarının evi aranmamıştır. Ayrıca Silvan'ın (ağaların köyleri dışında) bütün köyleri komando baskınına uğramış ve insanlık dışı muameleler edilmiştir.

Baskına uğrayan köylerde halka iptidai işkence şekilleri uygulanmıştır. Örneğin, soyulan halk kadınlı erkekli yerlerde süründürülmüş, yat-kalk talimleri yaptırılmış, falakaya yatırılmış, kadınların müstehcen yerlerine el atılmış, erkeklerin gözü önünde haysiyet kırıcı küfürler savurulmuştur.

b) BİSMİL İLÇESİNE BAĞLI KÖYLERE YAPILAN BASKIN VE İŞKENCE USÜLLERİ

Merkeze bağlı Çekildiz köyünden Şehmus Esen ve oğlu, dayısı Reşit ve oğlu, amcası Mehmet ve oğlu karşılıklı çırılçıplak soydurularak karıları ve gelinlerine teşhir edilmiş ve falakaya yatırılmışlardır. Bu muameleye dayanamayan Reşit adındaki vatandaş, boynuna ip atarak intihara teşebbüs etmiş, yarı ölü olarak kurtarılmıştır.

Yine merkeze bağlı eski Çöltepe köyünden Abdülkerim Kaplan ve kardeşine üç saat özel olarak işkence yapılmış ve komaya sokulmuşlardır. Yine Kembelu köyünden Rameden Ramazan, Nevzat Kaya, Hacı Yusuf ve isimlerini açıklamaktan çekinen diğer vatandaşlar, falakaya yatırıldıktan sonra ayaklarına su dökülerek dövülmüş ve bundan sonra zorla halay oynatılmıştır. Aynı köyden, Ramadan adındaki köylüye yerdeki insan pisliği zorla yedirilmek istenmiş, köylü bunu yapmayınca bayıltılınca kadar dövülmüş ve vatandaş bir hafta komada kalmıştır.

Kopekli köyünden Yusuf adlı vatandaşla iki çocuğu ve köy muhtarı yukarıda belirtilen işkencelere tabi tutulmuş, hatta köy muhtarı üç sefer çırılçıplak soyularak kamçılanmıştır.

Ayrıca Bismil'in diğer köylerinde de vatandaşlar, kendilerine işkence yapıldığı halde korkularından itiraf etmemişlerdir.

c- DİYARBAKIR MERKEZİNE BAĞLI KÖYLERDE YAPILAN BASKIN VE İŞKENCELER

Düvel köyünden Dursun Yanardağ oğluna yapılan işkenceye dayanamayarak, oğlunun üzerine kapanmış, bunun üzerine kendisi de dövülmüştür. Kafasına vurulan dipçiklerle komaya giren bu vatandaş Diyarbakır Tıp Fakültesi Hastanesine kaldırılmış, dört gün sonra da ölmüştür. Çocukları korkudan şikayet etmemişler ve köyü terk etmişlerdir.

d- MARDİN İLİ MAZIDAĞ İLÇESİNDEKİ KÖYLERE YAPILAN BASKIN VE İŞKENCELER

Küfrak köyüne tıpkı işgalci gibi girilmiş, köylülere yat-kalk talimleri yaptırılmış, kadınların yanında kendilerine ve kadınlara haysiyet kırıcı küfürler yapılmıştır. İkinci bir baskında köylüler korkularından köyü terketmişler ve bu kaçışta beş yaşındaki bir çocuk iki gün iki gece kirlarda kaybolmuştur. Köy imamının 45 lirası çalınmış ve diğer il

ve ilçelerin köylerinde yapıldığı gibi, burada da el fenerleri ve çakmaklar alınmıştır. Ayrıca Mazıdağ ilçesi Jandarma Kumandanı olan bir Üsteğmen her gece içki içerek köylere gidip kadın istemekte ve bir seferinde Küfrak köyünden bir köylüye kızını vermediği için işkence yapmış, bütün bunlara rağmen vermeyince kızarak bütün köylülere işkenceler yapmıştır. Vatandaş, bütün ısrarlarımıza rağmen bu hususta isim vermemiştir.

e) MARDİN İLİNİN DERİK İLÇESİNDEKİ KÖYLERE YAPILAN BASKIN VE İŞKENCELER

Sadan köyünde köylülere türlü işkencelerden sonra, (bundan böyle kadınlarınız bir hafta bizim olacaktır) demişlerdir.

Revşat köyünde tam dokuz sefer baskın yapılmış, her dokuz seferinde köylülere yat-kalk-sürün talimleri yaptırılmış, takla attırılmış, koca taşlar çektirilmiş, çırılçıplak soyundurulmuşlardır. Hatta çırılçıplak soyundurulmuş köy imamının tenasül uzvuna ip bağlanarak karısı tarafından köyün içinde zorla dolaştırılmıştır. Bu hadisenin üzüntüsünden köy imamı kayıplara karışmış, intihar ettiği tahmin edilmektedir. Cumhuriyetin, devletin, Reisi Cumhuriyetin bahtına düştük diyen köylülere, cumhuriyetin de, sizin de şeklinde küfürler savurulmuştur. Siz, Barzani usaklarıdır, sizi buradan kovuncaya kadar zulmedeceğiz. Kime giderseniz gidin, bizde sizleri öldürme emri var, kimse bize mani olamaz denilmiştir.

f- MARDİN İLİNİN MİDYAT İLÇESİNDEKİ KÖYLERE YAPILAN BASKIN VE İŞKENCELER

Komandolar tarafından ilçenin bütün köylerine zulmedilmiş, arkadaşlarımızın gidebildikleri köylerde olaylar şöyledir.

Arnas köyünde Hristiyan olan vatandaşlar zorla yerlere atılmış, zorla sünnet edilmek istenmiştir. Bütün herkes çırılçıplak soyundurulmuş ve dini liderlerine hakaretler edilmiştir.

Narlıdere (Helağ) köyünde Midyat AP İlçe Başkanı Şehmus Çelebi'nin teşvikiyle partisinden olmayan köylere yapıldığı gibi bu köye de özel olarak baskınlar yapılmış, köylülere defalarca işkence edilmiştir. Muhtar bir çok defa falakaya yatırılmış ve köylülerin 15 tane tavuğu zorla alınarak yenmiştir.

g- MARDİN İLİNİN SAVUR İLÇESİNDEKİ KÖYLERDE YAPILAN BASKIN VE İŞKENCE

Barman köyünde, firari Mehmet Çelik'in karısı ve kızı komandolar tarafından üç gün dağda dolaştırıldıktan sonra, çırılçıplak soyundurularak bir gün de köyde dolaştırılmışlardır.

Gundık köyünde halk beş saat bataklığın içinde tutulup, yat-kalk, sürün talimleri yaptırılmıştır.

Cizre köyü muhtarı Mehmet Kile'nin yumurtalıklarına taş bağlanıp 4 saat koşturulmuş ve yine aynı köyden Cafer Cin adlı şahsın 6 tane dişi kırılmıştır.

Cılın köyünde, köylülere sehpa kurdurularak kamçılanmış, kadınlarla beraber koşturulmuş ve bununla yetinilmeyerek kadın ve erkekler çırılçıplak soydurularak karşı karşıya bekletilmişlerdir. Valiye giden halk kovulmuştur.

Deriş köyünde yapılan işkenceden dolayı 250 hanelik köy halkı etraf köylere göç etmişlerdir.

Kavsar köyünde, yapılan işkenceden dolayı Mahmut Öztaş adındaki vatandaş ölmüştür.

Tizyan köyünde, dayaktan, hamile bir kadın çocuğunu düşürmüş ve iki gün sonra da kendisi ölmüştür. Halk, korkudan şikayetçi olamamaktadır.

Dara köyünde bir vatandaş gözleri önünde oğluna yapılan işkencelerin acısına dayanamayarak kalp krizi geçirmiş ve ölmüştür

h- SİİRT İLİ ERUH İLÇESİNE BAĞLI KÖYLERDE YAPILAN BASKIN VE İŞKENCE

Zıving köyünde, bütün köy halkı yerlerde süründürülmüş, taşlar taşıtılmış, bir çoğu çırılçıplak soyundurulmuştur. Köy imamının cinsiyet organına ip bağlanmış ve karısının eline verilerek bütün köy dolaştırılmıştır.

Sive köyünde, meydana köy halkına işkence yapılırken, kardeşine yapılan işkenceye dayanamayan gebe bir kadın kardeşinin üzerine kapanmış, bunun üzerine kadın da dövülmüştür. Kadın çocuğunu düşürmüş ve sonra da kendisi ölmüştür. Korkudan kimse şikayetçi olamamış ve bu köyden 100 hane dayanamayarak Türkiye sınırlarını terk etmiştir.

Ayrıca Idil-Cizre arasındaki göçebelerin kadınlarının altınları alınmış ve malları talan edilmiştir.

Sayın Cumhurbaşkanı,

Doğulu üniversiteli arkadaşlarımızın Güneydoğu Anadolu'da gezdikleri köyler ve kasabalar yukarıda tesbit ettiklerimizdir. Burarlarda tesbit edilen durumlar, köylülerin bizzat kendi ifadeleri banda alınarak yazılmıştır. Ayrıca jandarma ve komandonun köylüye yaptığı zulüm ve işkenceler resimlerle de tesbit edilmiştir. Bu deliller elimizdedir.

Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğusunda yaşayan halka yapılan bu baskı, zulüm, jenosit hareketi bize göre yasa dışı, insanlık dışı bir anlayışın sonucudur. Eşkiya arıyor gerekçesi ile yapılan bu hareketin anlamı nedir? Eğer Türkiye tarihi biraz incelenirse görülür ki, Türkiye'nin bu bölgesinde yaşayan halka tatbik edilen bu insanlık dışı baskı ne ilk, ne de sondur. Cumhuriyetten bu yana çeşitli zamanlarda ve çeşitli şekillerde bu baskı hareketleri yapılmaktadır. Ve bu hareketler her zaman çeşitli sebeplere dayandırılmıştır. Son olaylarda da eşkiya arıyor gerekçesi ileri sürülmüştür. Ama ne var ki, bütün bu yapılmalara rağmen eşkiyalar rahatça dolaşmakta, bölgenin nüfuzlu ağaları tarafından beslenmektedir.

Artık doğulu vatandaş can ve mal güvenliğini yitirmiştir. Bir gece eşkiya baskını, bir gece jandarma baskını. İşkenceler, zulümler, adam öldürmeler, kadın istemeler, evlerden haraç istemeler vb. 1961 Anayasası ayaklar altına alınmıştır. Halk dilinden, giyiminden, fizyonomisinden dolayı dövülmüş, özel kamplara alınmıştır.

İkinci defa soruyoruz;

Doğudaki bu hareketlerin anlamı nedir?

Nasıl bir politikanın sonucudur?

Yapılmak istenen nedir?

Jandarma subaylarına, bu yaptığınız anayasaya aykırıdır denildiğinde (anayasa bizi bağlamaz, biz yüksek yerden emir aldık) cevabını vermişlerdir. 1970 Türkiye'sinde Anayasadan üstün ne vardır?

Yıllardır;

Doğuya makina götüreceğiz,

Doğuya ışık götüreceğiz, Doğuya yol yapacağız,

Doğuya fabrika kuracağız,

Doğuya okul götüreceğiz,

Doğuya öğretmen göndereceğiz,

Sloganları atarak halkın oylarını çalan politika cambazları, iktidara geldiklerinde, doğuya ancak jandarma gönderebilmişlerdir. İktidarın bu yanlış ve yasa dışı eylemi halkla, devlet mefhumu arasında çelişkiler yaratmakta ve halk devlete karşı olan güvenini büyük ölçüde kaybetmektedir.

Devrimci Doğulu öğrenciler olarak bu yasa dışı hareketleri şid-

detle kınar, iktidarın bu yoldaki eylemlerine karşı bundan böyle her zaman bütün gücümüzle karşı koyacağımızı bildiririz.

Sayın Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın biz doğulu gençlerden istediği son olaylarla ilgili belgeleri sunuyoruz. Bütün Türkiye kamuoyu önünde, gerekli işlemlerin yapılmasını Sayın Cumhurbaşkanımızdan dileriz. Saygılarımızla."(*)

12 Mart; Tutuklamalar, Yargılamalar, Mahkumiyetler

Toplumsal muhalefetin iyice yükselmeye başladığı bir ortam içerisinde DDKO yöneticileri ve üyeleri hakkında 16 Ekim 1970 tarihinde bir dizi tutuklamalara gidildi.

Bu kişiler hakkında Ankara 3. Ağır Ceza Mahkemesi'nde dava açılırken, 12 Mart 1971 tarihinde ordu, bir "Muhtıra" ile hükümete yönetimden el çektirdi ve toplumsal muhalefet unsurları üzerinde yoğun bir baskı kurdu. Bu baskı ve sindirme hareketleri sonucunda bir çok ilerici, devrimci insan kurşunlara hedef olurken, bir çok kişi de gözaltına alınıyor ve tutuklanıyordu. Bu gözaltı, tutukluluk ve yargı furyası sonucunda Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi üyeleri ve Devrimci Doğu Kültür Ocakları'nın yönetici ve üyeleri de cezaevlerine dolduruldu.

Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi Sanıkları

1965 yılında kurulan ve illegal olarak çalışan bu partinin üyeleri ve yöneticileri hakkında Diyarbakır-Siirt İleri Sıkıyönetim Komutanlığı 2 Nolu Askeri Mahkemesi'nde dava açıldı. TKDP'nin 30 üye ve yöneticisi tutuklanıp, yargılanırken, bazı yöneticileri ve üyeleri de Irak'a geçerek Barzani'den yardım istedi. Bunlar arasında parti genel sekreteri Sait Elçi de bulunuyordu. Ayrıca, partinin muhalif kanadını oluşturan ve daha sonra Türkiye'de Kürdistan Demokrat Partisi'ni kuran Sait Kırmızıtoprak (Doktor Şıwan) ve bazı yöneticiler zaten daha önceden Irak'a gönderilerek güvence altına alınmışlardı.

Partinin yakalanan 30 üyesi hakkında, "Anayasanın tanıdığı kamu haklarını ırk mülahazası ile kısmen veya tamamen kaldırmayı hedef tutan ve milli duyguları yok etmeye veya zayıflatmaya matuf bulunan cemiyetleri kurmaya tevessül etmek veya kurmak veya bunların faaliyetlerini tanzim veya sevk ve idare etmek veyahut bu hususlarda yol göstermek.

(*) Bu raporda sözü edilen olaylara ilişkin tarih ve bir çok olayda mağdur olanların isimlerinin verilmemesi, raporun etki ve anlamını azaltır niteliktedir.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin tasvibi olmaksızın yabancı bir hükümet ile () münasebetleri bozacak mahiyette yabancı bir devlet aleyhine hasmane hareketlerde bulunmak."* suçlarından dava açıldı.

Bu davadan yargılanan Abdülkadir Ökten, Sebap Bilgeç, Agit Tanrikulu, Arif Zeyrek, Mehmet Tayfan, Hasan Ökten, Hürşit Onuk, Tahir Ökten, Mehmet Gündüz, Ramazan Haşimoğlu, Yusuf Uğurlu, Hasan Tatar, Abdülcelil Erkan, Sabri Vesek, Abdullah Kayaalp, Şerafettin Elçi, Nurettin Şık, Nadir Çiftçi, Ahmet Kayar, Yusuf Bilek, Abdi Öner, Selahattin Sami Teymurtaş, Tahir Görentaş, Fahrettin Yavuz, Süleyman Fakhan, Kasım Bağdur, Zülküf Şahin, Halil Çiftçi, Edip Karahan ve Musa Anter, mahkemenin 27 Şubat 1973 tarihli kararıyla çeşitli hapis cezalarına çarptırıldılar. (**)

KDP'de İç Çatışma ve Aydınlanamayan Ölüm

Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi'nin 30 yönetici ve üyesinin tutuklandığı sıralarda, Irak'ta bulunan üst düzey yöneticiler arasındaki görüş ayrılıkları sürüyordu. TKDP'den ayrı bir parti kuran Sait Kırmızıtoprak, 12 Mart'tan sonra Irak'a geçen Sait Elçi'ye haber göndererek, iki parti arasındaki görüş ayrılıklarının giderilmesi için bir toplantı yapılması önerisinde bulundu.

TKDP Genel Sekreteri Sait Elçi, Sait Kırmızıtoprak'ın bu önerisini yerinde bularak, yanında Mehmede Bego olduğu halde buluşma yeri olan Ocla Miro bölgesine gitti. 1971 yılı Haziran ayı başında gerçekleşen bu buluşmada Sait Elçi ve Mehmede Bego'yu ummadıkları bir son bekliyordu. İki Kürt lideri Sait Kırmızıtoprak'ın emriyle öldürüldü. Bu olayın yankıları gerek Irak Kürdistanında, gerekse Türkiye Kürdistanında çok etkili oldu.(***)

Sait Elçi ve Mehmede Bego'nun öldürülmesinden sonra, bu iki Kürt liderinin öldürülme emrini veren Sait Kırmızıtoprak (Dr. Şiwan), Hikmet Buluttekin (Çeko) ve Hasan Yıkılmış (Brüsk) de öldürüldü. Ancak, bu öldürülme olayı bugüne kadar tam olarak aydınlanmadı. Bazı kaynaklar, olayı öğrenen Molla Mustafa Barzani'nin Sait Kırmızıtoprak ve arkadaşlarını tutuklatarak yargılatıldığını ve sonunda

(*) Irak kastediliyor.

(**) Bu kişiler daha sonra 1974 affıyla cezaevinden salıverildiler.

(***) Mehdi Zana, "Bekle Diyarbakır" isimli kitabında, bu olayın yankılarını anlatırken, Türkiye ve Suriye KDP yetkililerinin iki bin imza toplayarak olayı Barzani'ye intikal ettirdiklerini belirtiyor. "Barzani işe el koymuş, mezarı açtırıp, Sait Elçi'nin öldürüldüğünü tesbit ettikten sonra Dr. Şiwan, Çeko ve Brüsk'ü tutuklatmış, yirmi kişiye yakın diğer arkadaşlarını da gözaltına almıştı. Daha sonra Barzani'nin Dr. Şiwan, Brüsk ve Çeko'yu öldürttüğünü duyduk." (s.147)

idama mahkum edilen üç kişiyi kurşuna dizdiğini belirtirken, Molla Mustafa Barzani, yargılamanın ve kurşuna dizmenin kendileri tarafından değil, Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi yöneticileri tarafından gerçekleştirildiğini söylemektedir.

Önder kadroların bu şekilde birbirlerini öldürmeleri üzerine, başsız kalan parti yavaş yavaş dağılmaya yüz tuttu ve 1973 yılına kadar yöneticisiz kaldı. (*)

Devrimci Doğu Kültür Ocakları Sanıkları ve Yargılaması

12 Mart'tan büyük oranda nasibini alan Kürt örgütlerinden birisi de Devrimci Doğu Kültür Ocakları'ydı. 12 Mart'tan bir süre önce AP Hükümeti tarafından başlatılan tutuklama kampanyası 12 Mart'tan sonra dozu artarak sürdü ve DDKO'nun bir çok yönetici ve üyesi tutuklandı. Bu kişiler hakkında Ankara ve Diyarbakır'da davalar açıldı. Ankara'da, Ankara ve İstanbul DDKO yönetici ve üyeleri hakkında, Diyarbakır'da ise Diyarbakır, Silvan, Kozluk, Ergani, Batman DDKO yönetici ve üyeleri hakkında dava açıldı. Daha sonra bu dava dosyalarının birleştirilmesi ve Sıkıyönetim Askeri Mahkemesi'ne devri aşamasında dosyalar ve tutuklu DDKO üyeleri Ankara, Diyarbakır arasında mekik dokudu.

Sonuçta, bütün dava dosyasının Diyarbakır-Siirt İleri Sıkıyönetim Askeri Mahkemesi'nde görülmesine karar verildi ve 92 DDKO yönetici ve üyesinin yargılanmasına başlandı.

Sıkıyönetim Komutanlığı, 92 DDKO'lu hakkında TCK'nun 125. maddesi uyarınca yargılanmasını ve haklarında idam cezası verilmesini isterken, mahkeme heyeti, bu istemi yerinde bulmayarak, TCK'nun 141/1 ve 141/3 maddelerinin uygulanması doğrultusunda iddianame hazırladı.

92 DDKO yönetici ve üyesinin "suç"ları iddianamede şöyle belirtildi:

(*) TKDP 1975 yılına kadar kendisini toparlayamadığı ve bir yönetim oluşturamadığı için Irak KDP'nin denetiminde kaldı ve bu etkinin doğal uzantısı olarak milliyetçi bir çizgi izledi. 1975 yılında Irak Kürt hareketinin yenilgiye uğraması ve aynı dönemde Türkiye'de sol hareketin güçlenmesi üzerine, partinin 1975 yılında yapılan 2. Kurultayında sol görüş ağırlık kazandı. 1977 yılında yapılan 3. Kurultayda ise partinin sol kanadını temsil ettiğini ileri süren grup, Kürdistan Ulusal Kuruluşçuları (KUK) adı altında ayrı bir örgüt kurdular. TKDP'nin mirasçısı ve devamı olduğunu söyleyen KUK, diğer Kürt örgütlerinin aksine Türk solu içerisinden değil, Kürtlerin örgütlenmelerinin bir devamı olarak ortaya çıkmıştır. KUK'çuların ayrılması üzerine TKDP büyük güç kaybına uğradı ve etkinliklerini iyice azalttı. Ancak, 1986 yılında KUK içerisinde de bir bölünme oldu ve bu iki gruptan birisi 1991 yılı içerisinde TKDP ile tekrar birleşti.

"Sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerindeki tahakkümünü tesis etmeye veya sosyal bir sınıfı artadan kaldırmaya ve memleket içinde müesses iktisadi ve sosyal temel nizamlardan herhangi birini devirmeye matuf cemiyetleri her ne suret ve nam altında olursa olsun kurmağa tevessül etmek, kurmak veya bunların faaliyetlerini tanzim veya sevk ve idare etmek veya bu hususlarda yol göstermek, yahut bu cemiyetlere girmek.

Anayasanın tanıdığı kamu haklarını ırk mülahazası ile kısmen veya tamamen kaldırmayı hedef tutan veya milli duyguları yok etmeğe veya zayıflatmaya matuf bulunan cemiyetleri kurmaya tevessül etmek, kurmak, veya bunların faaliyetlerini sevk ve idare etmek, veya bu hususlarda yol göstermek yahut bu cemiyetlere girmek.

Anayasanın tanıdığı kamu haklarını ırk mülahazası ile kısmen veya tamamen kaldırmayı hedef tutan veya milli duyguları yok etmek veya zayıflatmak için her ne suretle olursa olsun propaganda yapmak.

Bir suçun işlenmesini aleni olarak tahrik etmek."

Bu suçlamalarla yargılanan 92 DDKO yönetici ve üyesinden 45'i sonuçta bir yıla 16 yıl arasında değişen hapis cezalarına çarptırıldılar.

(*) Bu 92 DDKO yöneticisi ve üyesinin isimleri şöyle:

"Fikret Şahin, Nusret Kılıçaslan, Mümtaz Kotan, Eyüp Sabri Çepik, Zeki Kaya, İhsan Yavuztürk, İbrahim Güçlü, Yümnü Budak, Nezir Şemmikanlı, Faruk Aras, Ali Beyköylü, İsa Geçit, Ferit Uzun, Hasan Acar, Canip Yıldırım, Musa Anter, Mehmet Ermin Bozarıslan, İhsan Aksoy, Şakir Elçi, Ali Yılmaz Balkaş, Mahmut Kılıç, Battal Bate, Niyazi Dönmez, Zerruh Vakıfahmetoğlu, Mehmet Tüysüz, Sait Pektaş, Cimşit Bilek, Mahmut Fırat, Şehmuz Aslan, İbrahim Halil Önen, Ahmet Zeki Okçuoğlu, Agah Uyanık, Tayyar Alaca, Nizamettin Barış, Süleyman Atay, Fesih Şeşeoğulları, Ömer Bakkal, Eyüp Alacabey, Mehmet Demir, Kemal Burkay, Mehmet Mehdi Zana, Ruşen Arslan, Edip Karahan, Yusuf Ekinci, Tahsin Ekinci, Zülküf Bilgin, Mehmet Naci Kutlay, Tarık Ziya Ekinci, Abdülhamit Karakoç, Nazım Sönmez, Niyazi Tatlıcı, Süleyman Çelik, Halit Ayçiçek, Abdurrahman Uçaman, Fikri Gürbüz Yıldızhan, Abdurrahman Dürre, Ferudun Yazgan, Vedat Erkaçmaz, Yusuf Kılıçer, Akif Işık, Bahri Evliyaoğlu, Mehmet Zeki Bozarıslan, Fikri Müjdecı, Mehmet Sözer, Mehmet Gemici, Mustafa Düşüneklı, Ömer Kan, Abdurrahman Demir, Mehmet Emin Tektaş, Ahmet Özdemir, İbrahim Erbatur, Mehmet Sıddık Yıldız, Übeydullah Aydın, Sabri Yıldız, Ahmet Melik, Mehmet Nuri Sarmaşık, Kasım Kahraman, Mehmet Yıldız, Ferruh Kertce-

(*) Cezası ağır olan DDKO yönetici ve üyeleri 1974 affıyla serbest bırakıldılar.

be Ozaner, Abdüsselam Barutçu, Mehmet Şirin Baltaş, İrfan Bozgil, Ahmet Eren, Hikmet Barutçu, Necmettin Şad, Abdullah Begik, Ahmet Suat Yıldırım, İbrahim Babaoğlu, Mehmet Emin Değer, Halil Bülbül, Abdülkadir Özışıklar, Nadir Yektaş."

12 Mart Sonrasında Toparlanma Faaliyetleri ve DDKD

12 Mart döneminde bir çok Kürt aydını ve ileri geleninin yargılanması, bu arada TKDP lider kadrosunda meydana gelen anlaşmazlıklar ve bu anlaşmazlığın bütün lider kadrosunun öldürülmesiyle sonuçlanması, Türkiye'deki Kürt hareketinde bir boşluğun doğmasına yol açtı. Bu boşluk, 12 Mart döneminde yargılanan ve tahliye edilen Kürtlerle, 1974 affıyla cezaevinden bırakılan Kürtler tarafından doldurulmaya çalışıldı.

DDKO'nun yarattığı boşluğun doldurulması amacıyla bir dernek kurulması faaliyetlerine Ankara'da başlandı. Bu amaçla DDKO'nun eski yöneticileri ve Ankara'da üniversitelerde okuyan bazı Kürt gençleri bir araya gelerek 1975 yılında Ankara Devrimci Demokratik Kültür Derneği (DDKD)'ni kurdu. Ancak, bu dernek daha kurulurken, görüş ayrılıklarını bünyesinde barındırıyordu. Çünkü, DDKO duruşmalarının yapıldığı sırada bu davadan yargılananlar arasında yapılacak savunma konusunda bir anlaşmazlık baş göstermiş ve Fikret Şahin, Mümtaz Kotan, İbrahim Güçlü, Yümnü Budak, Ali Beyköylü ve Nezir Şemmikanlı iddianameye yanıt olarak 164 sayfalık bir savunma hazırlayarak mahkemeye sunmuşlardı. Bu kişiler savunma yapılması gerektiği görüşünü ileri sürerken, Kemal Burkay, Mehdi Zana, Tarık Ziya Ekinci ve İhsan Aksoy'un başını çektiği bir diğer grup ise bu şekilde bir savunma yapılmasına karşı çıkmışlardı.

Daha mahkemede, yargılama sırasında ortaya çıkan bu görüş ayrılığı, DDKD içerisinde de kendisini göstermekte gecikmedi ve bu dernek içerisinde faaliyet göstermek istemeyen ve DDKO davasında direnmekten yana olan ve savunma yapan grup, DDKD'den ayrılarak yine 1975 yılı içerisinde Komal Yayınevi'ni kurdu. Orhan Kotan'ın sahibi olduğu bu yayınevi etrafında ayrı bir örgütlenme çalışması başlandı.

Bu arada 1975 yılının sonlarına doğru DDKD polis tarafından kapatılarak, derneğin kurucuları hakkında dava açıldı.

Komal ve Rızgari-Ala Rızgari

Komal Yayınevi çevresinde bir süre faaliyetini sürdüren grup, ilk

önce DDKO Savunması olmak üzere bir dizi kitap çıkarmaya başladı. Bundan amaç, bu yayınlarla bir çevre oluşturmak ve bu çevre üzerine de kurulacak örgütü bina etmektir. Bir yıl kadar Komal Yayınevi etrafında çalışan bu grup, 21 Mart 1976'da, Nevroz Bayramına denk düşen bir tarihte, Rızgari(Kurtuluş) dergisini çıkardı. Böylece, Rızgari örgütü de doğmuş oluyordu. Rızgari'nin kurucuları arasında ise Ruşen Arslan, Şerafettin Kaya, İbrahim Güçlü, Orhan Kotan, Mümtaz Kotan, Fikret Şahin, Mehmet Uzun, Hatice Yaşar, İkrâm Delen gibi isimler yer aldı.

Bir çok ilde faaliyet gösteren Rızgari örgütü, bu sırada bir çok yerde değişik adlarda çeşitli kültürel dernekler kurarak yan etkinliklerini sürdürdü.

1978 yılında Rızgari örgütünde de görüş ayrılıkları ortaya çıktı ve Rızgari'den ayrılanlar Ala Rızgari(Kurtuluş Bayrağı) adı altında ayrı bir grup oluşturdular. Bu grup, bir süre sonra aynı adla bir de yayın organı çıkardı. Daha önce Rızgari Dergisinin sorumlu müdürlüğünü yürüten ve Rızgari'nin kurucuları arasında yer alan Hatice Yaşar, ayrılmadan sonra çıkarılan Ala Rızgari Dergisinin de sorumlu müdürlüğünü yaptı. (*)

TKDP'yi Diriltme Çabaları

Sait Elçi'nin öldürülmesinden sonra başsız kalan Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi, faaliyetini sınırlı da olsa bir süre partinin kurucularından Ömer Turan'ın çabalarıyla sürdürdü. 1975 yılında ise partinin genel sekreterliğine Derviş Akgül (Derviş-i Sado) getirildi. Bu aşamada partiye sağ görüşleri temsil eden Mehmet Ali Dinler ile sol

(*) Rızgari Örgütü, 12 Eylül darbesi sırasında diğer bütün örgütler gibi büyük zarar gördü ve kadrosunu oluşturan insanların çoğu tutuklanıp yargılanırken, bir kısmı da Türkiye dışına kaçmak zorunda kaldı. 1987 yılına kadar kendisini pek toparlayamadı ve bu tarihte Kürdistan Kurtuluş Hareketi (Roxistina Rızgariya Kürdistan) adını aldığı açıklandı. Bir yıl sonra ise partileştiğini ve Kürdistan Kurtuluş Partisi (Partiya Rızgariya Kürdistan) ismiyle faaliyet göstereceğini duyurdu. Yayın organı olarak halen Rızgari dergisini çıkarıyorlar.

Rızgariden ayrılan ve Ala Rızgari ismini alan grup da 12 Eylül'den sonra büyük zarar görürken, partinin bir grup militanı Irak'a geçerek Barzani'den yardım istedi ve burada bir kamp kurdu. Bu sırada aralarında baş gösteren görüş ayrılığı yüzünden 1983 yılında kampı bırakmak zorunda kaldılar. Buradan önce Suriye'ye daha sonra da Avrupaya geçtiler. Ayrılan gruplardan birisi Berdanga Kürdistan (Kürdistan Şafağı) adıyla faaliyet gösterirken, diğeri Yekitiya Sosyalista Kürdistan (Kürdistan Sosyalist Birliği) adıyla faaliyetini sürdürdü. 1990 yılında ise tekrar bir araya gelerek Ala Rızgari-Birlik Platformu etrafında toplandılar ve 1991 yılı başlarından bu yana Rojev (Gündem) isimli bir dergi çıkarıyorlar.

görüŖe sahip Mustafa FiŖli de katıldı.

Parti, 1976 yılında Kurtalan'a yakın bir köyde olağan kurultayını topladı. Bu kongreye Derviş Akgül, Mehmet Ali Dinler, Abdullah Akgül, Ramazan HaŖimođlu, Hacı Suphi Ŗık, Molla Abdullah, Molla Ahmet, Mustafa Fisli ve bir grup partili katıldı. Parti yönetim kurulunun oluŖturulması sırasında anlaşmazlık çıkmasına karŖın, bu pürüz giderildi ve sonuğa Mehmet Ali Dinler'in genel sekreterliği konusunda birleŖildi. Partinin yönetim kuruluna ise Molla Emin, Derviş Akgül, Abdullatif Akgül, Ramazan HaŖimođlu ve Mustafa Fisli seğıildi. Bu kurultayda Xebat (Çaba-UđraŖ) isimli bir yayın organı çıkarılması da kararlaŖtırıldı.

Bu kurultaydan bir ay sonra Diyarbakır'da Mustafa Fisli'nin evinde yönetim kurulu toplantısı yapıldı. Bu toplantıda, parti prensiplerine aykırı davrandığı gerekçesiyle Derviş Akgül'ün partiden ihracı kararlaŖtırıldı. Ayrıca, Xebat'ın yayımının da bir an önce başlaması konusunda görüş birliğine varıldı ve kısa bir süre sonra Xebat yayımlanmaya başladı.

1977 Kurultayı ve Yol Ayrımı

TKDP, 1977 yılında yapılması gereken kurultayını bu kez Ekim ayında Cizre-Ŗırnak arasındaki Kasık boğazında gerçekeŖtirmiŖtir. Kurultaya partinin sağ kanadını temsil eden Mehmet Ali Dinler, Ahmet Kasımoğlu, Ramazan HaŖimođlu, Hacı Suphi Ŗık, Abdülkerim Simavi, Molla Abdullah, Faysal Kaya, Ferhat Aydın gibi isimler katılırken, sol kanadı temsil eden Mustafa Fisli, Molla Emin (Mehmet Emin BaybaŖ), Mehmet Emin KardeŖ, Seyithan Mercan, Hamit Kılıçaslan ve Mustafa Fisli'nin beraberinde getirdiği bir grup katıldı.

Bu kurultaya hazırlıklı gelen Mustafa Fisli, partinin tüzüğünün deđiŖtirilmesi yolunda bir öneride bulundu ve deđiŖiklik önerilerini kurultaya sundu. Fisli'nin önerdiği tüzüğe göre, parti Marksist-Leninist ideolojiyi benimsiyor ve iŖçi partisi olduğunu açıklıyor, "tam bağımsız bir Kürdistan" kurulmasını savunuyordu.

Kurultaya katılan partinin sağ kanadı bu öneriye Ŗiddetle karŖı çıkınca, sert tartiŖmalar meydana geldi ve sonuğa oylamaya geçildiğinde, Mustafa Fisli'nin önerdiği tüzük oy çokluğuyla da olsa kabul edildi. Bu durum, merkez komitenin seğıimini tehlikeye sokuyor, ancak karma liste yapılacağının ifade edilmesi üzerine sağ kanat oylamaya geçilmesine razı oluyordu. Yapılan karma liste sonucunda, sol kanattan Mustafa Fisli, Molla Emin, Mehmet Emin KardeŖ, Seyithan Mercan, Hamit Kılıçaslan, sağ kanattan ise Mehmet Ali Dinler, Ramazan

Haşimoğlu, Abdülkerim Simavi ve Faysal Kaya Merkez Komite üyeliklerine seçildi.

1977 kurultayında, partinin tüzüğünde köklü değişiklik yapılmakla kalmıyor, sol kanat Merkez Komite'de beşe dört de olsa çoğunluğu eline geçiriyordu.

Parti tüzüğü gereğince kurultaydan bir ay sonra yapılması gereken Merkez Komite toplantısı Kasım ayı içerisinde Mustafa Fisli'nin Diyarbakır'daki evinde dokuz Merkez Komite üyesinin katılımıyla gerçekleştirildi. Bu toplantıda 5 kişiden oluşacak Polit Büro'nun seçimi yapıldı ve Merkez Komitede yer alan ve sol görüşü temsil eden beş kişi, kendi lehlerine oy kullanınca, parti polit bürosu sol görüşe sahip beş kişinin eline geçmiş oldu.

Kısık boğazında yapılan kurultayda verilen karma liste vaadinin polit büronun oluşturulması sırasında yerine getirilmemesi, partinin sağ kanadını tamamen bir kopuşun eşiğine getirdi. Bu grup, Aralık ayında Nusaybin'de Abdülkerim Simavi'nin evinde bu anlaşmazlığın ve kırgınlığın giderilmesi için bir toplantı daha yapıldı ancak, burada anlaşma sağlanamazken, ayrılık kesinleşti.

Kürdistan Ulusal Kurtuluşçuları (KUK)

TKDP'nin sol kanadını oluşturan grup, 1 Mayıs 1978'de çıkardığı bildirinin altına KUK (Kürdistan Ulusal Kurtuluşçuları) imzasını atınca, artık KUK'çular diye anılmaya başladılar. KUK imzasının yanı sıra TKDP'yi inkar etmediklerini belirterek, zaman zaman T-KDP/KUK imzasını birlikte kullanan bu grup, 12 Eylül'e kadar faaliyetlerini etkin bir biçimde sürdürdü. (*)

TKDP'nin Sağ Kanadı

1977 kurultayından sonra parti içinde meydana gelen tartışmalar ve gelişmeler sonucunda parti dışına itilen sağ grup, kendilerini dışlayanların KUK ismini kullanmaya başlaması sonucunda, yeniden bir araya gelerek partiyi toparlama çalışmalarına giriştiler. Özellikle Sıracettin Bilgin ve Mehmet Ali Dinler'in çabalarıyla, 1978 Eylülünde Sı-

(*) 12 Eylül'den sonra KUK'un yöneticilerinden bazıları ve sempatizan tabanı tutuklanarak haklarında dava açıldı. Bunların bir çoğu çeşitli sürelerdeki hapis cezalarına çarptırıldı. KUK Kasım 1981'de Türkiye dışında 1. Konferansı topladı ve burada T-KDP adı kaldırıldı, ancak T-KDP'nin mirasına da sahip çıktığı belirtildi. 1982 yılında bu örgüt içerisinde bir bölünme meydana geldi ve ayrılanlar KUK-SE (Sosyalist Eğilim) adını kullanmaya başladı.

racettin Bilgin'in evinde bir toplantı gerçekleştirildi. Bu toplantıda partinin eski tüzüğünün yürürlüğe konulması benimsenirken, KUK'un faaliyetlerini eleştiren bir bildiri kaleme alındı. Bu bildirinin altına ise açık isim yazmak yerine "partiden ayrılmış üç arkadaş" imzası atıldı.

Partinin toparlanması ve yeniden faaliyete geçebilmesi için Kasım ayında da Batman'da Abdülatif Akgül'ün evinde bir toplantı yapıldı. Bu toplantıya katılan Mehmet Ali Dinler, Sıracettin Bilgin, Hüseyin Hesso, Abdülkerim Simavi, Abdülatif Akgül, Ahmet Kasımoğlu, Bekir Sıtkı Turhan, Ramazan Haşimoğlu ve Ferhat Aydın arasında alınan karar gereğince TKDP geçici yönetim kurulu oluşturuldu. Parti Genel Sekreterliğine Mehmet Ali Dinler getirilirken, basın yayın işleri ile eski tüzüğün bulunarak üyelere dağıtım işi de Ferhat Aydın'a verildi.

1979 Nisan ayında bu kez Midyat'ta Hüseyin Hesso'nun evinde bir araya gelen TKDP'liler, yapılan toplantı sonucunda çalışmaların yetersiz olduğuna karar verirken, çabaların artırılması gerektiği görüşünde birleştiler. Ancak, bu toplantıda alınan kararlar da gelişen ortam gereğince uygulama alanı bulamadı. Bu durum, Mart 1980'de Mehmet Ali Dinler'in Cizre'deki evinde yapılan toplantıda da dile getirilirken, ortaya çıkan "anarşik ortam" nedeniyle, bir süre çalışmaların askıya alınması benimsendi. 12 Eylül'den önce yapılan bu son toplantının ardından, bazı parti yöneticileri tutuklandı ve yargılandı.(*).

Şıwancılar

Türkiye'de Kürdistan Demokrat Partisi'nin önderi ve partinin sol bir çizgiye oluşturulmasını savunan Sait Kırmızıtoprak'ın (Doktor Şıwan) Sait Elçi'yi öldürttüğü gerekçesiyle kurşuna dizilmesinden sonra, bir grup partili, partinin feshedildiğini açıkladı. Ancak, Türkiye dışında bulunan bir başka grup, partinin faaliyetlerini sürdürdüğünü açıkladı.

20-25 Nisan tarihleri arasında yapılan bir toplantıdan sonra, bu grup ta faaliyetlerini T-KDP olarak sürdürmeye başladı. Ancak, bu toplantıya katılanlar "Şıwancılar" olarak anılmaya başlandı. Bu toplantıda, daha önce savunulan "otonomi" görüşünün yerine, bağımsızlık görüşü ön plana çıktı. Ayrıca, Parti kendisini işçi partisi olarak tanımladı ve Marksist-Leninist ilkelerin benimsendiğini açıkladı.

1977 yılında yapılan bir toplantıda partinin adı Kürdistan İşçi

(*). TKDP sınırlı da olsa halen bazı faaliyetler yürütmektedir. 1986 yılında KUK içerisinde ikinci bir bölünme olması üzerine, ayrılanlardan bir grupla TKDP 1991 yılı içerisinde birleşti.

Partisi (KİP) olarak değiştirildi. Ancak, bu değişiklik önceleri kamuoyuna açıklanmadı. Ardından PKK (Kürdistan İşçi Partisi)'nin ortaya çıkması üzerine, bu ismini hiç bir zaman resmen açıklayamadı. 1980 yılından itibaren ise "Peşeng" olarak anılmaya başlandılar. (*)

KAWA

Ankara'da kurulan DDKD içerisinde yer alan bir grup, daha sonra "sosyal epperyalizm" tartışması nedeniyle ayrı bir çizgi izlemeye ve Mao'nun görüşlerini savunmaya başladı. Bu sıralarda, Ankara'da Abdullah Öcalan'ın etrafında toplanan bazı Kürt öğrencilerden de ayrılanlar oldu ve onlar da bu grubun içerisinde yer aldılar.

Değişik çevrelerden ayrılan Alishir Gürgöz, Hasan Asker Gürgöz, Adil Turan, Turgut Çetiner, Hasan Hüseyin Yıldırım, Mehmet Polat, Müfit Bayrak, İzzet Tirpan, Ahmet Zeki Okçuoğlu, Yalçın Çakıcı, Nurettin El Hüseyini, Ferit Uzun, Sabri Kont, Mustafa Aksakal, Reşit Dilek, Mustafa Dere, Mustafa Kutu, Remzi Öngören, Doğan Yüksel, Davut Kurun, Cemil Gündoğan ve Mete Tekin 1976 yılında bir araya gelerek Kawa adıyla yeni bir örgüt kurdular. Bu kişiler, kendi aralarından Nurettin El Hüseyini, Alishir Gürgöz, Hasan Hüseyin Yıldırım, Ahmet Zeki Okçuoğlu, Cemil Gündoğan ve Davut Kurun'u geçici yönetim kurulu üyeliklerine getirdiler.

Örgüt, bir çok il ve ilçede faaliyet gösterirken, Yekbun (Birlik) isimli bir de yayın organı çıkardı.

Ancak, 1977 yılında Çin Komünist Partisi tarafından ortaya atılan "Üç Dünya Teorisi"nin yankıları Kawa içinde de görüldü ve bu konuda yoğun tartışmalar başladı. Sonuçta örgüt Denge Kawa ve Red Kawa olarak iki ayrı gruba ayrıldı.

Üç Dünya Teorisi'ni savunan Denge Kawa, fazlaca bir varlık gösteremeyerek 1979 yılı içerisinde dağılmaya yüz tuttu.

12 Eylül darbesi sonrasında Kawa'nın bir çok elemanı yakalanarak tutuklandı ve haklarında dava açıldı. (**)

(*) Bu örgüt de, diğer bütün örgütler gibi 12 Eylül'de büyük zarar gördü. Örgüt yurtdışında faaliyetini sürdürürken, 1983 yılında yapılan 2. Kongrede, ismini Partiye Peşeng a Karkiri Kürdistan (PPKK-Kürdistan Öncü İşçi partisi) olarak değiştirdi. Partinin Genel Sekreterliğini halen İsveç'te yaşamakta olan Serhat Dicle yürütmektedir. Partinin bir de Peşeng isimli yayın organı bulunuyor.

(**) 12 Eylül'den hemen sonra örgütün toparlanması amacıyla İstanbul'da yapılan toplantılar sonuç getirmeyince örgüt neredeyse tamamen dağılma eğilimi içerisine girdi. Ancak 1988'de Avrupa'da bir konferansta bir araya gelebilen örgüt üyeleri Yekitiya Proletaryaye Kürdistan (Kürdistan Proletarya Birliği) adını aldıklarını açıkladılar.

Türkiye Kürdistanı Sosyalist Partisi-Özgürlük Yolu

1971 DDKO duruşmasında savunma yapmayan grup, 1975 yılının Ocak ayında bir araya gelerek Türkiye Kürdistanı Sosyalist Partisi'ni kurdular. Kemal Burkay, Mehdi Zana, İhsan Aksoy'un önderliğinde kurulan partinin genel sekreterliğine Kemal Burkay (*) getirilirken, partinin kuruluşu kamuoyuna açıklanmadı.

İllegal kalmayı tercih eden parti, diğer yandan değişik legal kuruluşlar aracılığıyla faaliyetlerini sürdürdü ve Özgürlük Yolu dergisi etrafında geniş bir kitleyi toplamayı başardı.

Kendisini Marksist-Leninist olarak tanımlayan parti, "nihai amaç" olarak ise "Türkiye Kürdistanı'nda her türlü sömürü biçimine son vererek bir toplum kurmak" görüşünü ortaya atıyordu.

Bu parti içerisinde de bir süre sonra görüş ayrılıkları ortaya çıktı. 12 Aralık 1977 yerel seçimlerine bağımsız olarak katılan ve Diyarbakır Belediye Başkanı seçilen Mehdi Zana, partiden ilk kopan kişi oldu. 1979 yılında da partiden küçük çaplı ayrılmalar oldu.

Partinin 1. Kongresi 1980 yılı başında Ankara'da yapıldı. Bu kongreden sonra Genel Sekreter Kemal Burkay Türkiye dışına çıktı ve partinin hareketlerini buradan yönlendirmeye başladı. 12 Eylül'le birlikte partinin bir çok elemanı ve sempatisanı tutuklandı. Böylece partinin Türkiye içerisindeki etkinlikleri de yok denecek kadar azaldı. (**)

Diyarbakır DDKD

Ankara DDKD'nin kapatılmasından sonra, bu derneğin kurucuları Diyarbakır'da benzeri bir dernek kurmak için çalışmalara başladılar. Ankara DDKD içerisinde yer alan bazı kişilerin de aralarında bulunduğu bir grup Diyarbakır'da bir araya gelerek Diyarbakır DDKD (Devrimci Demokratik Kültür Derneği)'ni kurdular.

Orhan Kaya, Bahattin Yılmaz, Hüseyin Barsa, Şefik Öncü, Vildan Saim Tanrikulu, M. Nafi Çılgın, İsmail Erdem Gencal, Paşa Uzun, Mustafa Kandal, Nezir Çetin, Kasım Çetinkaya, Medeni Avcı, Methiye Özhal, Şakir Tural, Adil Alış ve Rıza Polat'ın kurucu olarak yer aldığı derneğin kuruluş başvurusu 28 Eylül 1977 tarihinde Diyarbakır Valiliği'ne yapıldı.

Yasal olarak kurulan ve bu çerçevede faaliyetlerini sürdüren bu derneğin 14-15 Ekim 1978 tarihinde yapılan genel kurulu sonucunda

(*) Halen TKSP Genel Sekreterliği'ni sürdüren Burkay, Avrupa'da mülteci olarak yaşıyor.

(**) Şu anda daha çok Avrupa'da çalışan işçiler arasında faaliyet gösteriyor.

Paşa Uzun dernek genel başkanlığına, Şakir Tural genel sekreterliğine, Vildan Saim Tanrikulu, Adil Alış ve Mustafa Kalpak da yönetim kurulu üyeliklerine seçildiler.

Çeşitli etkinliklerde bulunan bu derneğin yönetici ve üyeleri hakkında da 12 Eylül'den sonra dava açıldı ve bir çok dernek üyesi tutuklandı.

Ulusal Demokratik Güçbirliği (UDG)

Kürt örgütleri arasındaki ayrılığa bir son verilmesi ve güç birliği oluşturulması yolunda KUK tarafından başlatılan girişimlere, Diyarbakır DDKD ve Özgürlük Yolu olumlu yanıt verince, 1979 yılında ortak bir bildiri yayınlanarak Ulusal Demokratik Güçbirliği (UDG)'nin oluşturulduğu açıklandı. Bildirinin giriş bölümünde KUK, DDKD ve Özgürlük Yolu'nun, "Emperyalizmin ve faşizmin Türkiye ve Kürdistan halkları üzerinde saldırılarını yoğunlaştırdığı, devrimci, demokrat, yurtsever tüm örgüt, kuruluş ve kişilerin güç ve eylem birliğinin acil bir görev haline geldiği koşullarda Ulusal Demokratik Güçbirliğini oluşturdukları" anlatılıyordu.

Ancak, UDG'ni oluşturan örgütler, bu birlikteliğe karşın, ayrı ayrı propaganda faaliyetlerini sürdürmeye devam ediyorlardı. Bu arada, DDKD'nin Ulusal Demokratik Güçbirliği'nden önce KUK'a karşı yürüttüğü olumsuz yayını birliğin oluşmasından sonra da sürdürmesi, birlik deklarasyonunun yeniden gözden geçirilmesini gerektirdi. Bir araya gelen taraflar, görüşme konuları üzerinde ayrıntılı bir anlaşma sağlayamayınca üç, dört ay kadar süren UDG de sona ermiş oldu.

Partiya Karkeren Kürdistan (PKK)

Ankara'da üniversitelerde okuyan ve birbiriyle yakın ilişki içerisinde olan Kürt kökenli öğrenciler, THKP-C hareketinin devamı olan örgütlenmelerin kuruluşu aşamasında, kendilerine uygun tartışma ortamları buldular. Marksizm ve Leninizm'le tanışırken, bir yandan da Kürt halkının varlığı, Kürt dili konularında tartışmalar yapmaya ve fikir üretmeye başladılar.

Böylesi bir ortamda, 1973 yılı Nisan ayında Ankara Çubuk barajına pikniğe giden bir grup Kürt öğrencisi burada yine Kürt meselesini konuşmaya başlıyorlardı. Bu sırada Abdullah Öcalan, pikniğe katılan diğer arkadaşlarına bir örgüt kurmak gerektiği konusunu açıyordu. Bu fikrin ortaya atılması sonucunda, değişik zamanlarda bir araya gelmeye başlayan Abdullah Öcalan, Haki Karer, Mehmet Hayri Durmuş,

Kemal Pir, Mustafa Karasu, Cemil Bayık, Kesire Yıldırım (Öcalan) Haydar Kaytan, Ali Özer, Şahin Dönmez, Musa Erdoğan, Turgut Çetineren, İsmet Kılıç, Hasan Asgar Gürgöze, Alishir Gürgöze, Mustafa Dere, Kamer Özkan, Kemal Aygün ve İsmail Güngör isimli kişiler Kürt sorununu tartışmaya ve aynı zamanda da bu görüşleri doğrultusunda çevre edinmeye ve sempatican toplamaya başlıyorlardı.

1974 ve 1975 yıllarında da aynı kişiler, benzeri çalışmalarını sürdürdüler. Ayrıca, sayıları arttıkça, Urfa, Diyarbakır, Tunceli, Bingöl ve Elazığ bölgelerinde faaliyetlerde bulunmaya ve örgütlenmenin temelini oluşturacak küçük gruplar oluşturmaya başladılar. 1976 yılında Ankara-Dikmen'de yapılan bir toplantıda ise artık tek tek ilişkilerden vazgeçilerek, grup ilişkisinin yaygınlaştırılmasına geçilmesi doğrultusunda bir karar alındı. Bu çalışmaları yönlendirecek bir de yönetim grubu oluşturuldu ve bu grup içerisinde Abdullah Öcalan, Haki Karer, Kesire Yıldırım, Mehmet Hayri Durmuş ve Kamer Özkan yer aldı.

Oluşturulan bu yönetim çerçevesinde Güneydoğu illerinde yürütülen çalışmalara ayrı bir önem ve hız verilirken, sık sık bir araya gelinerek etkinliklerin bir değerlendirilmesi yapıyordu. 1977 yılından itibaren, grup, bölgede varlığını iyice hissettirmeye başlıyor ve Abdullah Öcalan'ın isminden dolayı "Apocular" olarak anılmaya başlıyorlardı. Bu sırada, hazırlanan broşür ve bildirilerin altına ise zaman zaman UKO (Ulusal Kurtuluş Ordusu) imzası atılıyordu.

Bu çalışmaların yürütüldüğü sırada örgütün yöneticilerinden Haki Karer'in 18 Mayıs 1977'de öldürülmesi, grubu oluşturan kişiler arasında şok etkisi yarattı. Bu olay üzerine, grubu oluşturan kişilerde silahlı mücadele fikri daha bir ön plana çıkmaya başladı.

Bölgede iyice etkinleşmeye başlayan örgütün daha kalıcı bir yapıya kavuşturulması amacıyla 27 Kasım 1978'de Diyarbakır'ın Lice ilçesinin Fis köyünde bir toplantı yapıldı ve bu toplantıda Abdullah Öcalan bir parti kurulması gerektiği görüşünü ortaya attı. Bu görüş benimsenirken, partinin tüzük ve programının hazırlanması da kararlaştırıldı. Partinin Genel Sekreterliğine Abdullah Öcalan, Genel Sekreter Yardımcılığına ve Mali İşler Sorumluluğuna Cemil Bayık, Askeri İşler Sorumluluğuna Mehmet Karasungur, Örgütlenme Sorumluluklarına ise Mehmet Hayri Durmuş, Baki Karer ve Şahin Dönmez getiriliyordu. Ancak, partinin kurulduğu gizli tutuluyordu. 1979 yılında AP Urfa Milletvekili Mehmet Celal Bucak'ın reisi olduğu Bucak aşiretiyle Apocular arasında yoğun bir çatışma süreci başlayınca, parti kuruluş bildirgesini açıkladı.

Bu aşamadan sonra PKK varlığını ve bölgede ciddi bir güce sahip olduğunu ortaya koyuyordu. Bu durum, polisin de dikkatini çekin-

ce, PKK üzerine daha çok gidiliyor ve örgütün merkez komitesinin yakalanması için yoğun faaliyetler sürdürülüyordu. İşte bu aşamada, Parti Genel Sekreteri Abdullah Öcalan, parti kadrosunu korumak ve yakalanmaların önüne geçmek amacıyla, Türkiye dışına çıkma kararı alıyordu.

Bu karar üzerine lider kadrosunun büyük bir kısmı Suriye ve Lübnan'a geçiyordu. Suriye'nin denetimindeki Bekaa vadisinde bir kamp kuran PKK artık bütün merkezi faaliyetlerini buradan yürütmeye başlıyordu.

12 Eylül'den sonra PKK'nın bir çok militanı yakalanırken, yönetici kadrosundan çok az sayıda kişi yakalandı. Yönetim kadrosunun büyük bir bölümünü Bekaa'ya taşımış olan PKK, 12 Eylül'den büyük zarar görmesine karşın, bir süre sonra tekrar toparlandı. (*)

(*) PKK, kitabın üçüncü cildinde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

3. BÖLÜM

IRAK KÜRDİSTANI'NDAKİ GELİŞMELER (1958-1980)

Irak'ta 1958 Darbesi ve General Kasım

Irak'ta Kral Faysal ve Başbakan Nuri Said yönetimine karşı 1952 yılında kurulan "Hür Subaylar Hareketi", 1958 yılına gelindiğinde iyice güç kazanmıştı. Bu hareketin önde gelen isimlerinden olan ve 19. Piyade Tugay Komutanı Albay Abdülkerim Kasım ve Hür Subaylar Hareketi, 14 Haziran 1958'de harekete geçme kararı aldılar. Alınan bu karar doğrultusunda Albay Abdülselam Arif, Bağdat'a 90 kilometre uzaklıkta bulunan ve Ürdün'deki Irak birliklerini desteklemekle görevlendirilen 20. Piyade Tugayının komutasını ele alarak Bağdat'a doğru harekete geçti. Bağdat'ta bulunan Hür Subaylar Hareketi'ne mensup subaylar da alınan karar doğrultusunda Albay Arif'in Bağdat'a ulaşmakta olduğu bir sırada bazı kritik noktaları ele geçirdiler. Böylece 14 Temmuz günü Bağdat'a giren 20. Piyade Tugayı doğrudan Kraliyet Sarayı'na yürüdü.

Saray muhafızları, karşılarındaki güçlü askeri birliğe fazlaca bir direniş gösteremediler ve yakalanan Kral Faysal ve Prenses Abdullah anında kürşuna dizildi. Albay Kasım komutasındaki 19. Piyade Tugayı da Bağdat'a ulaşmıştı. Bu sırada, yakalanan Başbakan Nuri Said linç edilmişti.

14 Temmuz Darbesi'yle Irak yönetimini eline geçiren Kasım Başbakanlığı, Savunma Bakanlığını ve İçişleri Bakanlığını üstlenirken, darbenin önde gelen isimlerinden Albay Arif de Başbakan Vekili oldu.

Bu sırada Kürdistan Demokrat Partisi Genel Sekreteri olan Avukat İbrahim Ahmed, 17 Temmuz 1958'de Başbakan Kasım'dan "otonomi" isteminde bulundu. Bu istem kabul edilmezken, bir iyi niyet jesti olarak Molla Mustafa Barzani'nin hapisinde olan ağabeyi Şeyh Ahmet serbest bırakıldı.

Barzani'nin Irak'a Dönmesi

Uzun yürüyüşten sonra adamlarıyla birlikte Sovyetler Birliği'ne sığınan Molla Mustafa Barzani, Irak'ta darbe olduğunu, tatilde olduğu Prag'da öğrendi. Irak'taki gelişmeler hakkında Barzani'ye bilgi vermek üzere, Kürdistan Demokrat Partisi'nden bir heyet uçakla Prag'a gitti. Bu heyette, KDP'nin Genel Sekreterliğini yürüten Avukat İbrahim Ahmed, Irak ordusunda görev yapan Kürt subaylardan Binbaşı Nuri Ahmed Taha, Barzani'nin oğlu Ubeydullah ve yeğeni Şeyh Sadık bulunuyordu.

Bu arada, Başbakan Kasım'la yapılan temaslar sonucunda Barzani ve adamlarının Irak'a dönmeleri konusunda anlaşma sağlanmıştı. Barzani, bu durum üzerine Irak'a dönme kararı aldı ve önce Kahire'ye geçti. Burada bir hafta kadar kalan ve Nasır'la bir görüşme yapan Barzani daha sonra yanında Assad Hoşevi ve Mir Hac olduğu halde uçakla 6 Ekim 1958'de, 11 yılı aşan bir aradan sonra Bağdat'a geldi.

Barzani'nin Irak'a dönüşü, Kürtler tarafından düzenlenen görkemli tören ve toplantılarla kutlandı. Başbakan Kasım, Barzani'ye duyulan bu ilgiden yararlanmak için, kendisine daha önce Başbakan Nuri Said'in kullandığı sarayı tahsis etti.

Barzani uçak'la Bağdat'a dönerken, kendisiyle birlikte çarpışa çarpışa Sovyetler Birliği'ne sığınan evlendikleri ve çocukları olduğu için sayıları oldukça fazlaşan peşmergeler ise 1959 yılı başında Odesa'dan hareket eden bir gemiye binerek Basra limanına ve oradan da 16 Nisan 1959 tarihinde Bağdat'a ulaşılar.

Barzani, etrafta görülen bütün olumlu havaya karşın, Kasım'a ve Irak Komünist Partisi'ne güvenmiyordu. Bunu etrafındakilere her fırsatta belli eden ve Başbakan Kasım için, "Nuri Said'den daha kötü" diyen Barzani'nin bu düşüncelerinde yanılmadığı kısa süre sonra ortaya çıktı. Kasım yönetimi, Kürtlere vaat ettikleri şeyleri yerine getirmeyen, Barzani'ye karşı da cephe almaya başladı.

Kasım bu sırada Barzan bölgesine yakın yerlerde yaşayan ve öteden beri Barzanlılarla husumet içinde olan Kürt aşiretlerini de silahlandırıyor. Bunun sonucunda, 1960 yılının başlarında bazı aşiretlerin Türkiye ve İran'a sığınmalarına yol açan aşiret çatışmaları oldu. Bu

aşiretlerin reisleri, Bağdat'a gelerek, Başbakan Kasım'la görüşmek ve bölgedeki Arap subayların alınarak, yerine Kürt subayların gönderilmesini istediler. Ancak, bu aşiret reisleriyle görüşmeyen Başbakan Kasım, aşiretlerin isteklerine de kulak tıkama yolunu seçti.

Bağdat'ta bütün bu gelişmeler olurken, Kürdistan Demokrat Partisi 5. Kongresini topladı ve Barzani'yi partinin başkanlığına, İbrahim Ahmed'i de genel sekreterliğine yeniden seçti. Ancak partinin denetimi, İbrahim Ahmed ve diğer beş politbüro üyesinin elindeydi.

Molla Mustafa Barzani 3 Kasım 1960'da Ekim Devrimi törenlerine katılmak üzere Sovyetler Birliği'ne gitti. Burada Sovyet yetkilileriyle bir dizi temaslar da yapan Barzani, Kürtlere bir takım haklar verilmesi için Sovyet yönetiminin, Başbakan Kasım'a baskı yapmasını istedi. Ancak, Sovyet yetkilileri, Barzani'nin bu isteklerine olumlu yanıt vermekten ısrarla kaçındılar. 13 Ocak 1961'de tekrar Bağdat'a dönen Barzani, Kürtlerin ancak mücadele ederek istedikleri hakları elde edebileceklerini sesli olarak telaffuz etmeye başladı.

Barzani'nin Sovyetler Birliği'nde bulunduğu bir sırada Kasım'ın silahlandırdığı Zıbari ve Bradosti aşiretleri ile Barzaniler arasında sert çatışmalar oldu. Bu çatışmaların çıkmasına göz yuman Kasım yönetiminin amacı, Barzanilerin zayıf düşmesini sağlamaktı.

Barzani'nin Bağdat'a dönmesinden bir ay kadar sonra Şubat ayı içerisinde bu kez Barzanilerle Şeklawe aşireti arasında bir çatışma meydana geldi. Bu çatışmada Kasım'ı destekleyen Kürt toprak ağalarından Sadık Niran Osman öldürüldü. Bu olaydan KDP sorumlu tutulurken, KDP Genel Sekreteri İbrahim Ahmed hakkında da tutuklama müzakeresi çıkarıldı.

Barzani'nin Barzan'a Dönmesi ve Çatışmalar

Bu sıralarda, Barzan'a dönmek için izin isteyen Barzani'ye Irak yönetimi tarafından izin verildi. Barzani 1961 yılı Mart ayı içerisinde Barzan'a geri döndü.

Barzan bölgesine giden ve aşiretini yeniden toparlayan Barzani, Haziran ayı içerisinde KDP aracılığıyla, Irak yönetiminden Kürtçenin serbest olarak kullanılması, Kürt okullarının kurulması, Musul ve Kerkük petrolçerinden hisse verilmesi yolunda taleplerde bulundu. KDP'nin bu istekleri Irak yönetimi tarafından reddedildi.

Barzani önderliğindeki Kürt hareketinin gittikçe güç kazanmaya başladığını hisseden Irak yönetimi, Eylül ayında Barzan bölgesine Irak Hava Kuvvetlerine bağlı uçakları yolladı. Uçakların Barzan bölgesini bombalamasıyla ipler tamamen koptu. Bu sırada, KDP yöneti-

mi bir toplantı yaparak Barzani'nin ve adamlarının desteklenmesi kararını aldı. Bunun üzerine KDP, Kuzey Irak'taki Kürt bölgesinde geniş bir alanı eline geçirdi ve denetimi altına aldı.

Kasım, Barzanilere düşman olan Lolanilere ve Zıbarilere daha çok para ve silah yardımı yapmaya başladı ancak, meydana gelen bütün çatışmalarda galip çıkan taraf Barzaniler oldu.

Başından beri Barzanilerin yanında yer alan Arkou aşireti, elde edilen başarıların getirdiği güvenle, 11 Eylül 1961'de Kerkük ve Süleymaniye yolu üzerinde bulunan ordu birliklerine saldırdılar. Bu çatışmada çok sayıda Irak askeri öldürülürken, aşiret çatışmaları halinde süren olayların rengi değişiyor ve devreye ordu birlikleri de giriyordu.

Bu olayın hemen ardından Barzan bölgesi yoğun bir uçak bombardımanına tutuldu. Barzani, bombardımana bir çok polis ve sınır karakolunu basarak karşılık verdi. Kısa bir süre sonra Zaho'dan Kerkük ve Süleymaniye'ye kadar uzanan, Türkiye ve İran sınır boylarını da kapsayan bir alan Kürtlerin denetimine geçti.

Ancak, Kasım yönetimi ordunun büyük bir bölümünü buraya sevk ederek, yoğun bir saldırı başlattı. Karadan ve havadan sürdürülen bombardıman karşısında Kürtler köylerini terkederek dağlık alana ve mağaralara sığınmak zorunda kaldılar. Kasım, 24 Eylül 1961'de denetimin tekrar kendilerine geçtiğini ve bazı aşiretlerin Türkiye sınırını geçmek zorunda kaldığını açıklıyordu. Kasım, 10 Ekim'de ise askeri hareketin tamamen sona erdiğini ilan ediyordu. Bu saldırılar sonucunda 270 Kürt köyü tamamen yerle bir ediliyor, bir çok kasaba da zarar görüyordu.

Başbakan Kasım, 23 Eylül'de ise yıllık kongresini yapmadığı gerekçesiyle KDP'nin kapatıldığını ilan ediyordu. KDP Merkez Komitesi, Kasım'ın bu kararı üzerine Bağdat'ta bir toplantı yaparak, dağa çıkma kararı alıyordu. Ancak, alınan bu karara rağmen entelektüel ağırlıklı parti yönetimi, uzun bir süre Bağdat'ta kaldı ve ancak 1962 yılın Mart ayında Raniya ve Süleymaniye arasındaki dağlık bölgeye geçtiler. Burası Barzani'nin denetiminde olmayan bir bölgeydi. Çünkü Barzani, KDP'nin yöneticilerinin kendi denetimindeki bölgeye girmesine izin vermemişti.

Karşılıklı Ateş-Kes çağrıları

İlkbahar saldırılarını başladığı bir sırada Başbakan Kasım, Kürtlerin silahlarını bırakmaları durumunda, genel af ilan edeceğini açıkladı. Kasım'ın Mart ayında yaptığı bu teklife Nisan ayının sonlarında karşılık veren Barzani, Irak Anayasasıyla Kürtlere otonomi sağlanma-

sı; siyasi ve kültürel hakların yasalarla güvence altına alınması ve demokratik bir hükümet kurulması durumunda anlaşmaya yanaşabileceğini söyledi. Barzani, aynı sıralarda bağımsızlık değil, Kürtlere otonomi istediğini belirten bir de bildiri yayınladı. Irak Komünist Partisi bu bildiriye sıcak baktığını açıkladı.

Bu girişim bir sonuç vermezken, çarpışmalar devam ediyordu. Yer yer çeşitli çarpışmaların meydana geldiği bir ortamda, Kerkük'teki askeri birliklerin komutanı, Ali Ağa isimli bir subayını Barzani'ye göndererek, ateş-kes koşullarını görüşmek üzere bir toplantı önerdi. Barzani, bu çağrıdan kuşkulananarak, "olur" dediği halde buluşma yerine gitmedi ve buluşma için gösterilen yer, buluşmanın yapılacağı gün sürekli olarak Irak uçakları tarafından bombalandı. Hazırlanan tuzaga düşmeyen Barzani, bu kez üç maddeden oluşan ateş-kes koşullarını Irak'lı yetkililere bildirdi. Barzani, Bütün Irak Askerlerinin Kürdistan'dan çekilmesi; Bütün siyasi tutukluların serbest bırakılması; Casusların (sıpa-hükümet yanlısı Kürtler) silahsızlandırılması koşullarının yerine getirilmesi halinde görüşmeye hazır olduğunu açıkladı.

Barzani hareketi gittikçe güç kazanırken, Eylül aya gelindiğinde Barzani'nin komutası altındaki eli silahlı kişilerin sayısı da 15.000'e ulaşmıştı. Bu sırada rütbe kullanılmadığı için komutan durumunda olanlara Şeşmerge (ölüme hükmeden), askerlere de Peşmerge (ölümle yüz yüze gelen) denilmeye başlandı.

KDP'nin Silahlanması

Barzani'nin bölgesine giremeyen KDP, Güney bölgesinde denetimi elinde tutabilmek için kısa sürede silahlanma ve silahlı birlikler oluşturma çabasına girdi. Bu bölgede dört ana kumandanlık bölgesi oluşturan KDP, hızla silahlı eğitime başladı. Süleymaniye'nin kuzeyinde bulunan Çemi-Rezan'daki birlik Celal Talabani'nin denetimi altındaydı ve Talabani kısa sürede emrindeki adamlarını eğitmiş ve savaşa hazır hale getirmişti. Talabani, askeri bilgisinden dolayı kısa büre sonra KDP'nin Başkumandanı durumuna yükseliyordu.

Türkiye-Irak İlişkilerinin Gerginleşmesi

Irak'ta meydana gelen Barzani hareketinin gittikçe tırmanması, Türkiye'nin sınır boyunca bir dizi önlemler almasını gündeme getirdi. Sınır boyunca bazı köyler boşaltılırken, buralardaki askeri denetimler artırıldı. Ancak, yavaşlamakla birlikte Barzani'ye yapılan yardımların önüne tam anlamıyla geçilemedi.

Türk hükümetinin bu önlemleri aldığı sıralarda, bir Irak uçağı, bir Türk karakolunu bombaladı. 9 Temmuz'da meydana gelen bu olaydan bir kaç gün sonra, 16 Temmuz'da bir karakol daha aynı şekilde bombalandı ve bu olayda iki Türk askeri öldü.

Irak, olayların bir kaza sonucu olduğunu açıklayıp, özür dilerken, Türkiye, sınır boyunca devriye uçuşları başlatıyordu. Bu devriye uçakları, 16 Ağustos'ta bir Irak uçağını düşürünce ilişkiler iyice gerginleşmeye yüz tutuyordu. Irak, bu olayın üzerinden iki gün geçtikten sonra yaptığı açıklamada, Türk uçaklarının, sınırın 48 mil içerisinde kendi uçaklarını düşürdüğünü ve pilotun öldüğünü, üstelik Türkiye'nin sınırlarını kontrol edemeyerek ayaklanmanın örgütlenmesine yardımcı olduğunu söylüyordu. Bu açıklama Türkiye açısından bardağı taşıran son damla oldu ve 23 Ağustos'ta Türkiye'nin Bağdat Büyükelçisi geriye çağrıldı.

Darbeciye Darbe

1962 yılında dur durak bilmeyen çarpışmalar, aynı hızla 1963 yılında da sürdü. Bu sıralarda yönetimden uzaklaştırılan BAAS'çılar Kasım'a karşı bir darbe hazırlığına başlıyorlardı. Bu sırada Kürtlerle de bir dizi görüşme yapılıyor ve darbenin başarılı olabilmesi açısından, yapılacak darbeden sonra Kürtlerin çatışmaları durdurması isteniyordu. Bunun karşılığında ise Kürtlere hükümette dört koltuk vereceklerini söylüyorlardı.

Bu sıralarda Kasım, BAAS'çilerin davranışlarından kuşkuluyor ve bazı önlemler alma gereği duyuyordu. 4 Şubat 1963'de Kasım, 58 Hür Subayı ve BAAS'çı sempatzanı görevden uzaklaştırıyordu. Bu gelişme, bir kaç kez ertelenen darbe girişiminin gerçekleştirilmesi sonucunu doğurdu ve 8 Şubat'ta Kasım'a karşı darbe gerçekleştirildi. Darbeyle gelen Kasım, bir başka darbeyle görevinden alınıyor ve öldürülüyordu.

Darbeciler Başkanlığa, daha önce Kasım'ın Başbakan Vekili olan ancak bir süre sonra bu görevinden uzaklaştırılan Albay Abdülselam Arifi getirdiler. Albay Abdülselam Arif yönetime gelmesinin ardından, 15 Şubat'ta kendisini Mareşal ilan etti.

Kürtlerle Görüşmelerin Yeniden Başlaması

Yeni bir darbeyle iş başına gelen yönetim, Kürtlerle görüşmeler yapmak istiyordu. Bu çerçevede Kürtlerle hükümet arasında bir ateşkes sağlandı. Ancak Barzani, Kürtlerin taleplerinin yerine getirilmesi-

ne kadar Arif yönetiminin desteklenmesine pek sıcak bakmıyordu. KDP'nin ve politbüro yöneticilerinin baskısı sonucunda Celal Talabani Kürtlerin temsilcisi olarak Arif yönetimiyle görüşmeler yapmakla görevlendirildi.

Bağdat'a giden Talabani 19 Şubat'ta görüşmelere başladı ancak kısa bir görüşmeden sonra Kahire'de yapılacak olan bir tören nedeniyle görüşmelere 25 Şubat'a kadar ara verildi. Bu tarihte başlayan görüşmelerde Talabani, Arif yönetiminden, daha önce söyledikleri sözleri yazılı hale getirmelerini istedi. Hükümet buna yanaşmayınca, Talabani Süleymaniye yakınlarında bulunan Barzani'ye konuyu danışmak üzere 1 Mart'ta Bağdat'tan ayrıldı. Talabani'nin arkasından hükümette yer alan iki Kürt Bakan, Devlet Bakanı Fuad Arif ve Tarım Bakanı Baba Ali de Süleymaniye'ye doğru hareket ettiler.

9 Mart'ta iki Kürt bakan, Barzani'yle yaptıkları görüşmenin ardından, 10 Mart günü bir açıklama yaparak, Kürtlere ulusal haklarının verilmesi konusunda anlaşmaya varıldığını duyuruyorlardı.

Bu gelişmenin ardından, Nisan ayı sonlarında Arif Hükümeti ile Kürtler arasındaki görüşmeler kesin çözüme varılması amacıyla yeniden başladı. Ancak, bu görüşmelere gelen Kürt talepleri öncekinin aksine oldukça artmıştı. Kürtler, Kerkuk, Süleymaniye ve Erbil'i de içine alan bir özerk bölge oluşturulmasını, petrol gelirlerinin üçte birinin Kürtlere verilmesini, bir Kürt başkan yardımcısı olmasını, meclisteki sandalye sayısının üçte birinin Kürtlerden oluşmasını istiyorlardı. Bu taleplere oldukça şaşırarak Arif ve Hükümetteki Arap bakanlar, zaman çalmanın yollarını aramaya başlıyorlardı.

Sonuçta Arif Hükümeti, Kürtleri kabulü imkansız şartlar ileri sürmekle suçlayarak, 10 Haziran'dan itibaren Kürtlere karşı askeri saldırıların başlatıldığını açıkladı. Kürtlere 24 saat içerisinde silahlarını teslim etme çağrısında da bulunulurken, Barzani devrimin düşmanı olarak ilan edildi ve başına yüz bin paund ödül kondu.

Taraflar arasında bütün bölgelerde sert ve kanlı çarpışmalar meydana geldi. Hükümet kuvvetleri bir ara Zaho'ya kadar ilerlemelerine karşın kesin denetim kurmakta zorlanıyorlardı.

Hükümet İçi Darbe

Ancak, bir süre sonra Arif yönetimi, Kürtlerle çarpışmaya gönderdiği askeri birliklerini geri çekmeye ve bunların büyük bir bölümünü Bağdat'a yerleştirmeye başladı. Arif'in neden böyle davrandığının nedeni ise 18 Kasım 1963'de açıklığa kavuştu. Kasım, bir iç darbeye hükümetteki BAAS üstünlüğüne son veriyor ve bir yıl süreyle bütün

yetkileri üzerine aldığı açıklıyordu.

Kendi hükümetini kuran Arif, 21 Kasım'da bir açıklama yaparak Kürtlerle yeniden görüşmeye hazır olduğunu ilan ediyordu. Bu açıklama çerçevesinde girişimlere başlanmasına karşın, ateş-kes görüşmelerine ancak 1964 yılı Ocak ayında başlanabildi.

KDP İçinde Görüş Ayrılığı

Bu sırada KDP içinde bir görüş ayrılığı ortaya çıkmaya başlamıştı. Barzani ateş-kes ve görüşmelerin sürdürülmesinden yana tavır alırken, ordunun iyice zayıfladığını öne süren KDP politbürosu savaşa devam edilmesini istiyordu. Sonuçta Barzani'nin görüşleri ağır bastı ve 10 Şubat'ta Başbakan Arif, geçici bir anayasayla Kürt milli haklarının tanınacağını açıkladı.

KDP içindeki huzursuzluğun artması üzerine bir açıklama yapan Barzani, Kürtlerin bütün isteklerinin yasal güvenceye kavuşturulmasına kadar silahlarını bırakmayacaklarını ve evlerine dönmeyeceklerini duyuruyordu.

3 Mayıs'ta geçici anayasa açıklandı ve bu anayasada Kürtlere, "Irak bütünlüğü içinde mili haklar verileceği" ilan edildi. Barzani ise bir açıklama yaparak, yeni anayasanın Kürtlerin özerklik hakkını tanımadığını ve demokratik olmadığını söyledi. Ancak Barzani yine de görüşmeler yoluyla bir anlaşmanın sağlanabileceği umudunu koruyordu.

Barzani ile KDP arasında ortaya çıkan bu anlaşmazlık üzerine Parti Genel Sekreteri İbrahim Ahmed, Haziran ayı içerisinde bir kongre toplanması çağrısında bulundu.

KDP İçinde Çatışmalar ve Ayrılık

Haziran ayında toplanan kongrede Barzani'nin hükümetle görüşmekten ve ateş-kesin devamından yana olması ile onun feodal yanı üzerine ağır eleştirilerde bulunuldu. Bunun üzerine Barzani, kendi adına bir takım önlemler almak gereğini duydu ve oğlu Lokman Barzani komutasındaki 500 kadar peşmergeyi, KDP'nin karargahının bulunduğu Mahvut'a doğru hareket ettirdi. Bazı aşiret reislerinin desteğini de alan Barzani'nin bu hareketi üzerine KDP, Maveh'teki karargahını boşaltarak Zap ırmağını geçip, İran sınırında bulunan Serdeşt'e ulaştılar. Asıl amaçları Dulekan'a yerleşmekti. Çünkü, buradaki peşmergeler Talabani'nin denetimindeydi.

İbrahim Ahmed ise bu sıralarda Tahran'a giderek İran yönetimi-

le anlaşma yolları arıyordu. Ancak, İran silahsızlanmak koşuluyla kendilerini kabul edeceğini bildirdi. İbrahim Ahmed buna yanaşmadı. Talabani ise askeri gücünü kullanarak İran sınırını geçmişti. Bu sırada İran'lı 100 kadar peşmerge de Talabani'ye katıldı. Barzani'nin ağabeyi Şeyh Ahmet tekrar arabuluculuk girişimlerinde bulunduydu da taraflar arasında yumuşama sağlamayı başaramadı.

İran içlerinden sınır boyunca ilerleyen Talabani ve adamları tekrar sınırı geçerek Irak'ın Çuwarda bölgesine geçmeyi denediler. Ancak burada yine karşılarına Lokman Barzani yönetimindeki peşmergeler çıktı ve iki grup arasında çatışmalar meydana geldi. Talabani'nin yanında yer alan 200 kadar peşmergenin Lokman Barzani tarafına geçmesi üzerine Talabani ve adamları tekrar İran'a geçmek zorunda kaldılar. Bu kez silahlarını bırakan Talabani'nin adamları, önce Sakkız'a oradan da Hamedan'a gönderildi.

KDP içerisinde kendisine aşiret desteği ve tabanı sağlayan Barzani yerini iyice sağlamlaştırırken, Eylül ayında Raniya'da bir Kürt Konferansı topladı. Bu toplantıda daha da bir güçlenen Barzani'ye, KDP yöneticilerinin Irak'a dönmelerine izin verilmesi çağrısında bulunuldu. Aracıların devreye girmesiyle sürdürülen görüşmeler sonucunda Barzani, KDP eski politbüro üyelerinin siyasi faaliyetlerini durdurmaları ve kendi emirlerine uymaları durumunda geri dönmelerine izin verebileceğini söyledi. Ancak bu çağrıya çok az kişi uydu. Asıl yöneticiler İran'da kalmayı tercih etti.

Savaşa Hazırlık

Başkan Arif yönetimindeki hükümetin Kürtlere verdiği vaatleri yerine getirmemesi üzerine Molla Mustafa Barzani 4 Ekim 1964'de Raniya'da bir Kürt Konferansı daha topladı. Bu toplantıda Kürtlerin özerk bir yönetime kavuşmaları için harekete geçmesi kararı alındı. Ekim ayının sonlarına doğru, 43 kişiden oluşan bir Kürt yasama organı ve 11 kişiden oluşan Kumandanlık Konseyi kuruldu.

Bu gelişmelerin ardından harekete geçen Kürtler bir kaç hafta gibi kısa bir süre içerisinde Kürt bölgesinin büyük bir çoğunluğunda askeri, mali ve adli yapıya sahip bir özerklik kurdular.

Irak-Mısır Birleşmesi Çalışmaları ve Kürtler

Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdül Nasır'ın girişimleriyle oluşturulmaya çalışılan Arap Birliği için Irak yönetimiyle de görüşmeler sürdürülüyordu. Bu çerçevede Nasır, Kürt meselesinin de artık bitmesi

gerektiğini savunuyordu. Nasır, 22 Şubat 1965'de Barzani'ye bir mesaj göndererek teslim olmasını istiyordu. Ancak Irak yönetimi Kürtlere karşı yeni bir saldırı hazırlığı içerisindeydi ve Irak Başbakanı Tahir Yahya, 3 Nisan'da Nasır'ı ziyaret ederek, Kürtlere karşı başlatacakları yeni "bahar hareketi"ni haber veriyordu. Nasır, bu konuda kesin bir dille hoşnutsuzluğunu dile getiriyordu ama, Irak'ın yapacağı hareketin önüne de geçemiyordu.

Nisan ayının sonlarına doğru Irak kuvvetleri Kürtler üzerine Süleymaniye'den başlayarak saldırıya geçtiler. Hava kuvvetlerinin desteğiyle sürdürülen yoğun saldırılar sonucunda Kürtler bir kez daha yaşadıkları köy ve kasabaları terkederek dağlara çekildiler. Bu sırada Barzani'nin karargahı durumundaki Raniya ve Barzan da hükümet kuvvetlerinin eline geçti.

KDP Politbürosunun Irak'a Dönmesi

Irak yönetiminin Kürtlere karşı başlattığı bu yoğun saldırılar üzerine İran'da eli kolu bağlı oturmak istemeyen eski KDP'liler, Barzani ile yeniden temasa geçerek tekrar Irak'a dönmeye başladılar. Bu sırada Talabani de Irak'a dönerek Barzani'nin yanında yer almıştı.

Kürtlere karşı saldırılar yoğunlaştırılırken, Ağustos ayı içerisinde bir açıklama yapan Başkan Arif, serbest seçimlerin yapılacağını ilan etti. Başkan Arif'in yaptığı açıklama üzerine, darbeden bu yana Başkan olan Tahir Yahya 3 Eylül'de görevinden istifa etti. 5 Eylül'de de Abdul Razzak yönetiminde yeni bir hükümet kuruldu.

Başkan Arif'in 11 Eylül'de Kazablanka'da toplanan Arap Zirve Toplantısına gitmesini fırsat bilen yeni Başbakan Abdul Razzak, 15 Eylül'de bir darbe girişiminde bulundu. Ancak, Başkan Arif'in kardeşi olan Genelkurmay Başkanı Abdul Rahman Arif, kısa sürede toparlanarak bu darbe girişiminin önüne geçti. Darbe girişiminin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından 19 Eylül'de Bağdat'a dönen Başkan Arif, 21 Eylül'de de avukat Abdul Rahman el-Bazzaz'ı Başbakanlığa atadı.

Bazzaz, kişisel olarak Kürt sorununun çözülmesinden yana görünüyordu, ancak ordu birlikleriyle Kürtler arasındaki çarpışmalar bütün kış boyunca aralıklı olarak da olsa sürüyordu. 1966 yılı başlarında, belirli bölgelerde Irak ordusunun baskıları daha da yoğunlaştırıldı. Ancak bunda istenilen başarı sağlanamadı.

Talabani İran'a Sığınıyor

1966 yılı Şubatında Barzani, gözaltında bulundurduğu Talaba-

ni'nin yönetimi ele geçirme çabaları içinde olduğunu seziyordu. Tahran'daki Irak askeri ateşesi ile temasa geçen eski KDP'li muhalifler, ateş-kes yolları aradıklarını iletiyorlardı. Irak yönetimi bu girişimler karşısında, Barzani'nin yerine bir başkasının geçmesinin kendileri için daha yararlı olacağı görüşünü benimsemeye başlamışlardı. Bu girişimler üzerine, adamlarına Talabani'yi tutuklama emri veren Barzani biraz geç kalmıştı. Çünkü tutuklama emrini önceden öğrenen Talabani İran'a sığınmıştı.

Arif'in Yerine Arif

13 Nisan 1966'da Başkan Abdülislam Arif, kendisini Basraya götüren helikopterin kum fırtınasına yakalanarak düşmesi üzerine öldü. Yerine ise Genelkurmay Başkanı olan kardeşi Abdül Rahman Arif seçildi. Abdül Rahman Arif, Kürtlere karşı sert bir tutum izlemeye başladı. 4 Mayıs'ta Kürtlere karşı yeni bir hareket başlatıldı. Nisan başında yapılması planlanan, ancak Başkan Arif'in ölümü üzerine ertelenen bu saldırılara 40.000 Irak askerinin yanı sıra 2.000 de caş katıldı. Amaç, Rewanduz üzerinden geçerek İran sınırına ulaşmak ve Kürt bölgesini ikiye ayırarak savunma gücünü kırmaktı.

Irak ordusunun bu hareketi, Barzaninin kısa sürede peşmergeleri toparlaması ve karşı saldırıya geçmesi üzerine başarısızlıkla sonuçlandı. Irak ordu birlikleri çok ağır kayıplar verdiler. Bu durum, Başbakan Bazzaz'ın barış konusundaki görüşlerini kuvvetlendirdi. Bu sırada Barzani'yle temas halinde bulunan Talabani'nin de girişimleriyle 8 Haziran 1966'da Başkan Arif ile Talabani arasında bir görüşme gerçekleştirildi. Bu görüşmede taraflar Kürtlerin haklarının teminat altına alınması konusunda anlaşmaya vardılar.

Talabani'nin bu görüşmesinin ardından Barzani, Başbakan Bazzaz'a bir mektup göndererek barışın sağlanması konusunda samimi olduğunu bildirdi. Başbakan Bazzaz ise 29 Haziran'da Kürtlerle barışın sağlanması amacıyla hazırlanan 12 madde programını açıkladı:

"1- Kürt milliyetçiliğinin yönetiminin ademi merkeziyetçi bir esasa dayandırılması,

Bu durum, şimdilik geçici bir anayasanın, ileride ise sürekli bir anayasanın getirilmesiyle gerçekleşecektir.

2- Kürtlerin ezici bir çoğunlukta olduğu bölgelerde Arapçanın yanı sıra Kürtçe de resmî dil olarak kabul edilecek ve Bağdat Üniversitesi'nde öğretilecektir.

3- Kürt bölgelerinin kendi seçilmiş konseyleri bulunacak ve bu

konseyler eğitim, sağlık ve belediye hizmetlerinden sorumlu bulunacaktır.

4- Mahalli gereksinmeler ayrı bir personele ihtiyaç göstermediği durumda, Kürt bölgelerindeki sivil görevliler Kürtlerden oluşacaktır.

5- Parlamento seçimleri geçici anayasanın tespit ettiği dönem içerisinde yapılacaktır. Kürtler de parlamentoda, hükümette, sivil görevlerde ve yargı alanında temsil edilecek, diplomatik ve askeri hizmetlerde ise nüfusun bütününe oranla temsilci bulunduracaklardır.

6- Kürtler kendi siyasi örgütlerini kurmada ve kendi gazetelerini çıkartmada tamamen serbest olacaktır.

7- Ateş-kes anlaşmasının sona ermesinin ardından genel af ilan edilecektir.

8- Orduyu ve polis kuvvetlerini terkeden Kürtler, iki ay içerisinde tekrar birliklerine dönebileceklerdir.

9- Silah altında bulunan Kürtlerden, hükümete bağlı bir örgüt oluşturulacak, hükümet böylelikle onların sivil hayata dönmelerine yardım edecektir.

10- İşlerinden atılan Kürt sivil görevlileri ve emekçileri tekrar eski görevlerine getirilecektir.

11- Kürtlere karşı açılan kampanya için harcanan para, Kürt bölgelerinin yeniden inşası için kullanılacak ve bu iş için özel bir bakanlık sorumlu tutulacaktır.

12- Hükümet, gücü yettiği kadarıyla dullara, yetimlere, sakatlara ve savaşçılara yardım edecektir."

Bu gelişmeler üzerine çarpışmalar dururken, Barzani son anda görüşmelere yanaşarak, önceden beri başarılı bir diplomasi izlemiş olan Talabani'yi bir kenara itti. Böylece, Talabani'nin hareket içerisinde güçlenmesinin de önüne geçmiş oldu.

Irak yönetimiyle sağlanan bu göreceli ateş-kes anlaşmasından sonra 1966 yılı ve 1967 yılı sakin geçti.

5-10 Haziran 1967'de patlak veren Arap-İsrail savaşında Mısır, Suriye ve Ürdün'ün beklenmedik bir yenilgiye uğraması Arap dünyasını karıştıyordu. Irak, İsrail'le sınırı olmadığı için bu saldırılardan fazlaca bir zarar görmüyordu.

Bu olay üzerine Irak yönetiminde bir şaşkınlık gözlenirken, açıklanan 12 maddelik programın bir türlü uygulanamaması üzerine Kürtler de hoşnutsuzluklarını iyice belli etmeye başlamışlardı. Molla Mustafa Barzani, yine de sabırlı olunması gerektiğini savunurken, Talabani ve yandaşları aktif bir tavır sergilenmesini istiyorlardı. Sert çıkıştan yana olan ve bu süre içerisinde İran'da bulunan Talabani,

Molla Mustafa'nın izin verip vermesine bakmaksızın, tekrar eski bölgelerine geri döndü. Talabani ve adamları Barzani'nin adamlarıyla çarpışmak pahasına da olsa, Süleymaniye, Ceme, Rezan, Çuwarda, Dukan ve Mavat bölgelerinde etkinliklerini kabul ettirdiler.

Talabani bir yandan Barzani'yle, diğer yandan da Irak hükümetiyle temaslarını sürdürmekteydi. Aralık 1966'da ise Talabani'ye bir suikast girişiminde bulunulduğu ve bu girişimden Talabani'nin kurtulduğu açıklandı. Ancak, suikastın kim ya da kimler tarafından gerçekleştirilmek istendiğine ilişkin olarak bir açıklama yapılmasından ısrarla kaçınıldı.

1968 ve Irak'ta Bir Darbe Daha

1968 yılına gelindiğinde Kürtler ısrarla 12 maddelik programın yürürlüğe konulmasını isterken, Irak içerisindeki diğer muhalifler de Arif yönetimine karşı seslerini yükseltmeye başlamışlardı. Bu sırada 1968 yılı içerisinde yapılması planlanan seçimlerin 1970 yılına kadar ertelendiğinin açıklanması, hoşnutsuzluğun iyice doruğa çıkmasına neden oldu.

17 Temmuz 1968'de General Ahmet Hasan Bekr, bir darbeye Arifi yönetimden indirdi. Kansız olarak gerçekleşen bu darbenin ardından Başkan Arif, ilk uçakla Londra'ya gönderilirken, diğer yöneticiler tutuklandı. General Bekr Irak Başkanı olurken, darbenin önde gelen isimlerinden Albay Abdul Razzak el-Nayef'in Başbakanlığında yeni bir hükümet kuruldu. Açıklanan hükümette üç de Kürt Bakan bulunmasına karşın, bu kişiler bakanlık görevini kabul etmediler. Bunlardan bir tanesi de Muhsin Dızai idi.

Hükümet içerisinde BAAS'çılarla milliyetçiler arasında ortaya çıkan anlaşmazlık 30 Temmuz'da yapılan hükümet toplantısında iyice açığa vuruldu ve BAAS'çı milisler Bağdat'ın kilit noktalarını ele geçirmeye başladılar. Başbakan Nayef gözaltına alındı ve daha sonra Moroko'ya giden bir uçağa bindirilerek Irak'tan uzaklaştırıldı. Başkan Bekr, 31 Temmuz'da BAAS'çıların ağırlıkta olduğu yeni bir hükümet kurdu.

3 Ağustos'ta yeni yönetim Kürt sorununu 12 madde esasına dayanarak çözeceğini, af ilan edeceğini ve bütün siyasi tutukluları bırakacağını açıkladı. Bu sırada Celal Talabani, Bekr yönetimi ile iyi ilişkiler kurmayı başardı ve Irak yönetimi Kürtlerle yapılacak her görüşmede, Talabani'nin de hazır bulunması koşulunu öne sürmeye başladı.

Barzani-Talabani Çatışması

Talabani'nin bu tutumu Barzani'yi oldukça rahatsız ediyordu. Talabani ve adamlarının güneyde, eski KDP polit bürosunun etkin olduğu bölgelerde kendi adamlarının üzerinde etkinlik kurma çabalarına girmesi üzerine, Barzani bu bölgeye peşmergelerini gönderdi. Ekim ayı içerisinde Talabani ile Barzani kuvvetleri bir kaç kez çatışmaya girdiler ancak her seferinde Talabani'nin adamları yenilgiye uğradılar.

Talabani, adamlarının bu şekilde kötü duruma düşmeleri üzerine Irak Hükümetinden yardım istedi ve hükümet, Talabani'ye yardım amacıyla bölgeye asker gönderdi. Talabani böylece, Barzani'ye karşı Irak kuvvetlerinin yanında çarpışmaya başlamıştı. Uçakların da desteğiyle sürdürülen saldırılar sonucunda Barzan bölgesindeki bir çok köy bombalandı. Bunun üzerine Barzani, 18 Kasım'da Irak hükümetinin Kürtlere karşı jenosite giriştiğini belirterek Birleşmiş Milletler'e başvurdu ve yardım istedi. Barzani, bir BM temsilcisinin arabuluculuk yapması isteminde de bulundu.

1969-Çarpışmalara Devam

Kışın bastırmasına karşın Irak kuvvetleri Barzani'ye karşı başlatıkları saldırılara ara vermiyorlardı. 3 Ocak 1969'da 60.000 kişilik bir kuvvetle yeniden saldırıya geçerek, Rewanduz'a ulaşmayı ve böylece Süleymaniye'ye kadar olan bölgeyi Talabani'nin de desteğiyle denetim altına geçirmek isteyen Irak birlikleri, bu isteklerini tam anlamıyla gerçekleştiremediler. Ancak, ağır kış koşulları altında çarpışamayacak duruma düşen peşmergelerin terketmek zorunda kaldığı yerleri denetimleri altına alabildiler.

Kış koşullarının iyice ağırlaşması üzerine, Irak birlikleri Şubat ayı içerisinde harekate son verdi. Ancak, Barzani 1 Mart'ta karşı saldırıya geçerek, Irak birliklerince işgal edilen bölgeleri tekrar ele geçirmeyi başardı. İki, üç hafta süren çatışmalar sonucunda Barzani dağlarda egemen olduğunu bir kez daha ortaya koydu ve Irak birlikleri geri çekilmek zorunda kaldı.

Barzani'nin bu başarısıyla iyice Kürt hareketinin dışına itilen Talabani, Kürtleri peşmergelere karşı çarpışmaya çağırdı. Bu girişiminde fazla başarılı olamayan Talabani, 9 Nisan'da adamlarıyla birlikte son bir hamle yaparak Barzani'yi öldürmek istedi. Bu girişim sonucunda Barzani'nin arabası ateşe veriliyor ancak Barzani kurtuluyordu. Büyük zaiyatlar veren ve moral çöküntüye uğrayan Irak birlikleri ise Haziran ayı başlarında harekate son veriyorlardı.

Eylül ayında bu kez Zaho'ya ulaşmayı planlayan Irak birlikleri, bu amaçlarına da ulaşamazken, Erbil ve Dukan'da ağır yenilgiler aldılar.

Başkan Bekr sonunda Barzani'nin askeri gücünü anlamaya başlamış ve sorunun askeri yöntemlerle çözülemeyeceğini görmüştü. Bunun üzerine Başkan Bekr, Kasım ayında Kürt Bakanlardan Fuad Arifi Barzani'yle görüşmeye gönderdi. Barzani bu görüşmede, Irak Hükümetiyle yapılacak her anlaşmanın Birleşmiş Milletler gözetiminde yapılması ve onaylanması konusunda diretiyordu.

Başkan Bekr görüşmeye yanaşan, ancak Birleşmiş milletler şartı koyan Barzani'nin bu isteğini gözardı ederek Başkan Yardımcısı Saddam Hüseyin el-Tikriti'yi(*) görüşmeleri yapmakla görevlendirdi.

Kürtler ise bu görüşmeleri yapmak üzere Barzani'den sonra ikinci sırada gelen Mahmut Osman'ı(**) görevlendirdi.

Irak'ta Başarısız Darbe Girişimi

Kürtlerle yeni Irak yönetimi arasında masaya oturma hazırlıklarının yapıldığı bir ortamda, Irak yönetimi, hükümete karşı bir darbe girişimi hazırlandığını açıkladı. 21 Ocak'ta darbe girişi hazırlayanların hepsinin tutuklandığı ve darbe girişiminin başarısızlıkla sonuçlandığı duyuruldu.

Darbe girişiminin ortaya çıkarılmasının ardından 24 Ocak'ta bir açıklama daha yapan Irak yönetimi, 1966 yılında hazırlanan 12 maddelik programı desteklediğini ve sorunun bu çerçevede bir an önce çözüme kavuşturulacağı konusunda garanti verdiğini ilan etti. Bu toplantının yapılması için gerekli yumuşama ortamının yaratılması amacıyla da bir siyasi af çıkarıldı.

Ocak ayı sonunda bir Kürt heyeti görüşmelerde bulunmak üzere Bağdat'a gitti. Burada Saddam Hüseyin'le Kürt heyeti arasında üç haftayı aşan bir dizi çetin görüşme yapıldı. Bu görüşmelerin sonunda İçişleri Bakanı Salih Mehdi Ammaş'ın karşı çıkmasına rağmen 11 Mart'ta Kürtlerle bir anlaşma imzalandı. Anlaşmayı Kürtler adına ise Barzani'nin iki oğlu, İdris Barzani ve Mesut Barzani imzaladı. (***)

(*) Şu anki Irak Devlet Başkanı

(**) Mahmut Osman daha sonra I-KDP'den ayrılarak Irak Kürdistan Sosyalist Partisi'nin kurucuları arasında yer aldı ve uzun zaman da bu partinin genel sekreterliğini sürdürdü. Irak Kürdistanı Cephe'nin kurulmasıyla birlikte bu hareket içinde yer aldı ve Talabani ile birlikte cephenin dış ilişkilerini yürütüyor.

(***) Bu görüşmeler sırasında Sovyetler Birliği de arabulucu olarak rol oynadı ve anlaşmanın imzalanması Sovyetlerin diplomatik başarısı olarak değerlendirildi.

Kürtlerle varılan anlaşma radyodan ilan edilirken, Molla Mustafa Barzani'de anlaşmaktan dolayı mutlu olduğunu açıklıyordu. Irak Başkanı Bekr, anlaşmaya ilişkin olarak görüşlerini "bu çözüm her zaman devam edecek sürekli bir çözümdür" diye açıklarken, baştan beri Irak adına görüşmelere katılan Saddam Hüseyin ise "Bu geçici bir ateş-kes değildir. Araplarla Kürtler arasındaki kardeşliği her zaman sağlayacak olan tamamıyla siyasi ve anayasal çözümdür" diyordu.

1971 Otonomi Ayaklanması

Kürtlerin kültürel özerkliğini ve milli eşitliğini sağlayan bu anlaşma üç bölümden ve genel kayıtların yer aldığı üçüncü bölüm ise 15 maddeden oluşuyordu:

"I. Bölüm

Giriş:

İslamiyetin doğuşundan günümüze kadar, Arap ve Kürt halkları arasında karşılıklı ilişkiler günden güne güçlenerek, bu iki ulusun kardeş bağlarla birbirlerine bağlanmalarını sağlamıştır. Ve bizler, Araplarla Kürtlerin, samimi olarak karşılıklı fedakarlıklarla birarada yaşamalarının devamını da ancak bundan böyle, bu tarihi gerçeklerin temeli üzerinde, bir arada yaşamalarına olanak verecek koşulların yeniden düzenlenmesinde görmekteyiz.

Halklar arasında en üstün bağlar, yalnız bu halkların serbest iradelerinin sonucu olarak bir kardeşçe birliğin çerçevesi içinde meydana gelirler. Sadece böyle bir birliğin gelişme, yaşama ve pekişme şansı olabilir. Şiddete dayanan bir asimilasyon (eritme) ya da soykırım (jenosit-yoketme) zorlaması, yeni yeni anlaşmazlıkların, sorunların, halklar arası güvensizliğin doğmasından başka hiç bir şeye yaramaz. Ancak halkların serbest iradeleriyle kurulmuş bir birlik, bu birliği meydana getiren halklar, tastamam, samimi bir biçimde, karşılıklı olarak birbirlerinin demokratik-ulusal haklarının bu birliğin genel kadrosu içerisinde serbestçe kullanılmasını engellemedikleri zaman kardeşçe bir temele oturabilir. İnsanlık tarihi, ulusların serbest iradeleri ile kurdukları birliklerin, birleşmelerin, kuvvet yoluyla gerçekleştirilen katımlardan ya da kendi içinde kaba kuvvet yoluyla eritme ve yoketme politikasından çok daha kuvvetli ve çok daha sağlam temellere oturmuş bulunduğunu ortaya koymaktadır. Birincisi yaşar ve gelişir. Oysa diğerleri, yani kaba kuvvet yoluyla ve halkların serbest iradelerinin tersine yapılan katmalar ve eritme uygulamaları, tükenmek ve günün birinde yok olmaktan öte herhangi bir şansa sahip değildir.

Yine tarih, bir devlet meydana getiren halkların serbest iradele-

riyle birleşmeleri halinde, birliklerinin her zaman kuvvetli bir biçimde yaşadığını ve bu tip birliklerin güvencesinin de, bizzat o halkların kendi gücü olduğunu göstermektedir. Böyle bir birlik gelişebilir, yani olumlu yönde komplikasyonsuz olarak (birbirine karışmaksızın) sürebilir.

Tersine, eğer çok uluslu bir devletin birliği, katılmalar ya da eritme temeli üzerine kurulmuşsa, bu birlik her zaman zayıf kalmaya, pamuk ipliğine bağlanmaya ve günün birinde çökmeye mahkumdur.

Modern devlet gerçeği, içeride feodal bir temele dayanan ulusal otoritenin, içte yaşayan kardeş halklardan her birinin kendi politik, ekonomik, kültürel ve öz işlerine bizzat sahip olmalarını, bu birliğin devamında en sağlam ve en ölümsüz güvenceyi meydana getirdiğini ortaya koymaktadır.

Bu tip ulusal birlik, birliğin temelini oluşturur ve çok sağlam bu temel üzerindeki formasyonu sağlar.

Biz, bir çokları arasından İsviçre, Yugoslavya, Çekoslovakya, Hindistan, Nijerya federasyonlarının birlikleri içerisindeki halkların, eşit haklar ve kardeşçe saygı ve ulusal çıkar ilkesine uygun bir biçimde bu halkların serbest arzularıyla kurulmuş bulduklarını örnek olarak verebiliriz. Kuşkusuz bu tip, karşılıklı ulusal çıkar ilkesine uygun bir biçimde kurulmuş daha başka örnekler de sayabiliriz. Ancak, bizce asıl dikkate alınması gereken nokta, serbest iradeleriyle birlikte yaşamaya karar vermiş uluslar, tek tip bir birlik biçimini, en üstün ve ilerici birer demokratik hareket olarak kabul etmiş ve düşünmüşlerdir.

Böylece, birleşik bir devlette yaşayan kardeş uluslardan her birinin, kendi ulusal haklarını kullanmak üzere oluşturulacak yasama ve yürütme organlarında temsili, sadece bu devletin birliğini uyumlu hale sokmakla kalmamakta, fazladan olarak bu birliği oluşturan ulusal parçalardan her birinin, birliğin geleceği konusunda olumlu olarak, daha da kararlılık kazanmasını sağlayacaktır.

Bu gerçeklerin ışığında diyebiliriz ki, Kürt halkının temel ve haklı isteklerinin gerçekleştirilmesi için, burada, Irak İktidarına önerdiğimiz planın kabul edilmesi, Irak halkları birliğini, bu halkların karşılıklı samimiyeti ve mutluluğu üzerine kurulacak ve aynı zamanda Irak birliğinin ana esprisini meydana getiren Arap ve Kürt kardeşliğinin de kesin bir doğrulanmasını anlatır.

Biz, bu anda iktidarda bulunan Irak yetkililerinin ağızlarından düşürmedikleri sloganları, yani halkların kendi kaderlerini kendilerinin sersetçe tayin hakkı (oto-determination), ve de Arap-Kürt kardeşliği gibi ideolojik prensiplerini uygulayacaklarını ve ancak bu hakkın tekrarı olan planımızı kabul edeceklerini umarız.

2. Bölüm

I- Irak Cumhuriyeti, eşit haklara sahip iki başlıca ulustan, yani, Araplarla Kürtlerden oluşan bir birleşik cumhuriyet olmalıdır.

II- Irak Anayasası, Cumhuriyetin yüksek yasama organına, Cumhurbaşkanlığına ve iktidarın kurulmasına ilişkin kayıtları ve ayrıntıları açıkça kapsamak zorundadır.

Aynı zamanda Anayasa, Kürdistan'daki Kürt halkının ulusal haklarını kullanabilmelerine olanak verecek olan yasama, yürütme ve yargı organlarının kuruluş biçimini gösteren maddeleri de kapsamalıdır.

III- Aşağıdaki maddeler merkezi iktidarın yetkisindedir:

- 1- Devlet başkanlığı,
- 2- Dış ilişkileri kapsayan;
 - a) Diplomatik, konsolosluk ve ticari temsilcilikler.
 - b) Uluslararası anlaşmalar ve anlaşmalar,
 - c) Birleşmiş Milletler,
- 3- Savaş ilanı ve barış kararı,
- 4- Para ve emisyon,
- 5- Petrol işleri,
- 6- Gümrükler,
- 7- Limanlar ve uluslararası havaalanları,
- 8- PTT hizmetleri,
- 9- Demiryolları ve başlıca karayolları,
- 10- Vatandaşlık işlemleri,
- 11- Bütçenin düzenlenmesi,
- 12- Radyo ve televizyon yayınları,
- 13- Atomik enerji.

IV- 1- Kürt halkı, kendi ulusal haklarını, Kürdistan'da oturanların serbest, gizli oy ve tek dereceli seçim yoluyla seçecekleri parlamentonun atadığı bir yürütme konseyi aracılığıyla kullanır.

2- Ulusal iktidar (Kürtler), II. maddeye uygun olarak, aşağıda gösterilen işlerden sorumludur:

Yargı, içişleri, eğitim ve öğretim, halk sağlığı, tarım, tütün, belediye işleri, çalışma hayatı, sosyal işler, gelişme planlaması ve hayvancılık, özel merkezi iktidarın görevleri arasında sayılmış bütün işler.

3- Yasama organı, yukarıda belirtilen işleri, çıkardığı kanunlara uygun olarak yürütecektir. Yasama organı, aynı zamanda Yürütme Konseyi'nin (yerel iktidar) başkanını da seçecek ve gerek Yürütme Konseyi başkanına, gerekse Yürütme Konseyi üyelerine, güvensizlik açıklamak hakkı saklı tutulacaktır.

4- Yürütme Konseyi, iktidarını yukarıda 2. maddeye göre kurul-

muş bulunan ulusal organizasyonlar aracılığıyla, yasama organı da Kürdistan ile ilgili olarak merkezi iktidarın yayınladığı kanun ve kararnamelere uygun olarak yürütecektir. Yürütme Konseyi aynı zamanda, Kürdistan'ın memurlarını, yönetim organizasyonlarını ve öbür hizmetlerini saptama ve düzenleme hakkına sahip olacaktır.

V- Kürdistan'ın ulusal organizasyonlarının finansmanı şu yerlerden sağlanacaktır:

1- Kürdistan'da toplanan vergi, narh ve yöresel kaynaklardan,

2- Irak genel nüfusuna oranla, Kürdistan'ın nüfusu oranında, Kürdistan'ın payı şu yerlerden;

a) Petrol gelirlerinden,

b) Gümrüklerden,

c) Havaalanlarından,

d) Limanlardan,

e) Kambiyo ve ulusal bankalardan,

f) Demiryollarından,

g) PTT hizmetlerinden,

Aşağıdaki yerler için yapılmış harcamalar çıkarıldıktan sonra;

a) Başkanlık,

b) Savunma,

c) Dışişleri,

d) Uzmanlıklar,

e) Petrol Bakanlığının, PTT ve liman hizmetlerinin giderleri, Irak genel nüfusuna oranla ve demiryollarıyla karayollarının Kürdistan bölgesindeki uzunluklarının, Irak'ın tamamına olan oranı ölçüsünde,

3- Merkezi iktidarın aldığı dış yardımlarla borçlanmalardan, Kürdistan'ın payı yine aynı biçimde, nüfus oranına,

4- İç borçlanmalar, askeri olmayan borçlanmalar ya da yalnızca Kürdistan'a ayrılan yardımlar,

5- Tütün, hayvancılık ve ormana ait ithalattan,

6- Irak'ta oluşturulacak kuruluşlar, projeler ve kamu hizmetleriyle ilgili yönetim kurumları giderleri, Kürdistan ve Güney Irak arasında, nüfus oranları ölçüsünde dağıtılır ve yine ayrılacak yatırımlar da bu temel üzerinden saptanır.

VI- Irak Kürdistan'ı; Süleymaniye, Kerkük, Erbil illeriyle, bu illerin sınırları içerisinde bulunan ve ilçe nahiye ve köylerin bütününden, Musul ve Diyala illerinin ise Kürt halkının yine çoğunlukta bulunduğu kaza, nahiye ve köylerden meydana gelir. İlgili yerlerde yapılacak ple-

bisit (halkoylaması) ile buralardaki halkın nüfus çoğunluğunun arzuna uygun tarafa bağlanır.

VII- Irak Cumhurbaşkanı yardımcısı Kürt olacak ve Cumhurbaşkanı'nın seçildiği yöntemle, Kürt halkı tarafından seçilecektir.

VIII- Anayasa, Kürdistan bölgesinde, kültürel, sosyal, ekonomik yönetime ait tüm ulusal hakları ve bunlara ilişkin yerel otonomiye güvence altına almak zorundadır. Aynı biçimde, Türkmen, Asuri ve Ermeni gibi toplamların etnik-dini azınlık hakları ile Arap ve Kürtlere bütünüyle eşit düzeydeki vatandaşlık hak ve görevlerine de, anayasal olarak güvence vermelidir. Azınlıkların kendi nüfusları oranında, gerek yasama ve gerekse yürütme organlarında temsil edilmesi de anayasada yer alması gereken haklar arasında olmalıdır.

3. Bölüm

Genel Kayıtlar:

1- Kürt halkı, genel Irak nüfusuna oranla, bir milletvekili kontenjani ile merkezi parlamentoda temsil edilecektir.

2- Aynı nüfus oranına uygun bir sayı ile Kürt halkını temsil eden bakanlar, merkezi iktidarda yer alacaklardır.

3- Merkezi iktidar bakanlıklarının her birindeki memurların sayıları da aynı orana göre olacaktır.

a) Bağdat Üniversitesi'ne ve bütün yüksek enstitülere, Kürt nüfus sayısının Irak genel nüfusuna oranlamasıyla öğrenci alınacaktır.

b) İktidar her yıl, kendi ya da yabancı kaynaklardan ayırdığı burslarla, yalnız bu iş için verilen dış yardımlardan, nüfus sayısı oranında Kürdistan'dan, dış ülkelere öğrenci gönderecektir.

4- Genelkurmay Başkanı'nun yardımcısı Kürt olacaktır.

5- Irak ordusu şimdiki adını koruyacaktır. Bu ismin değiştirilmesi halinde, Kürtlerden kurulmuş askeri birlik, Kürdistan Silahlı Kuvvetleri adını alacaktır.

6- Kürdistan'ın genç erkekleri, Kürtlerden kurulu askeri birliğ-te askerliklerini yapacaklardır. Ulusal nedenler dolayısıyla görevlerinden uzaklaştırılmış bulunan tüm subay ve assubaylar görevlerinin başına yeniden döneceklerdir.

7- Askeri okullara, polis okullarına, harp akademilerine, pilot kurslarına ve diğer tüm askeri kuruluşlara, Kürdistan nüfusunun genel Irak nüfusuna oranında Kürt öğrenci alınacaktır.

8- Merkezi iktidar, Irak iktidarına karşı her hangi bir dış saldırı, ya da gerçek bir dış tehlike söz konusu olduğu zaman, Kürdistan'a tamamlayıcı askeri kuvvet gönderebilir. Diğer durumlarda Kürdistan yasama meclisi ve yürütme konseyi ile anlaşmaya varmak zorundadır.

9- Kürdistan içinde, merkezi ordunun karışmasını gerektirebile-

cek herhangi bir olağanüstü durum olursa, merkezi ordunun gönderilmesinden önce, ya Kürdistan yasama meclisinin onayı alınmalı, ya da Kürdistan Yürütme Konseyi böyle bir öneride bulunmalıdır.

10- Gerekçesi ne olursa olsun, merkezi yasama organı, Kürt ulusal ve demokratik haklarının serbestçe kullanılmasını kısıtlayan, sınırlandıran ya da ortadan kaldıran herhangi bir kanun ya da kararname çıkaramaz.

11- Kürdistan'da sıkıyönetimi, savaşı ya da gerçek ve ciddi bir dış tehlikenin varlığını ilan edebilmek için, Kürdistan yasama meclisinin onayı şarttır.

12- Kürdistan'da geçici bir yürütme konseyi kurulmalı ve merkezi iktidarda bulunan Kürt bakanlardan en az biri de bu konseyde görev almalıdır. Yasama meclisi seçimleri, bu geçici yürütme konseyinin kurulmasından başlayarak geçecek en geç dört ay içerisinde yapılmak zorundadır. Yasama meclisinin toplanmasıyla, geçici yürütme konseyinin görevi sona erer.

13- Merkezi iktidarın baskı kuvvetleri tarafından, iç savaş süresi içerisinde, Kürdistan'da meydana getirilmiş zarar ve ziyan tam adalet ölçüleri içerisinde ve en seri bir şekilde giderilmeli, dört ayı geçmeyen bir zaman içerisinde gerçekleştirilmelidir.

14- Irak ulusal uyruğunun Arap ulusal uyruğuna dönüşmesi halinde, doğum kayıtları, nüfus hüviyet cüzdanları, pasaport gibi dokümanlar, eğer bunları taşıyan vatandaş Kürdistan'da oturuyorsa (Kürdistanlı), ya da Kürdistan'da oturmadığı halde Kürt orijinli ise (Kürt) özel kaydını taşımak zorundadır. (*)

15- Eğer Irak Bayrağı ya da Irak devletinin amblemi değişecek olursa, bunların her birinde Kürtleri temsil edecek birer sembol bulunmalıdır."

Taraflar arasında varılan bu anlaşma hükümleri dört yıl içerisinde, 11 Mart 1974 yılına kadar yerine getirilecekti.

Bu görüşmelere katılmak isteyen, ancak bu isteği Barzani tarafından ısrarla reddedilen Talabani, yine bir kenarda kalmıştı.

Anlaşmanın imzalanmasının ardından 18 Mart'ta Araplardan ve Kürtlerden oluşan dokuz kişilik bir komite kuruldu ve anlaşma hükümlerinin uygulanması yolunda çalışmalara başlandı. 29 Nisan'da ise Molla Mustafa Barzani'nin onayıyla hükümete beş Kürt bakan alındı.

(*) Mısır Devlet Başkanı Nasır'ın Arapları bir bayrak altında ve bir ulus olarak toplama çalışmalarının olumlu sonuçlanması halinde ortaya çıkabilecek durumu önceden sonuca bağlamak amacıyla konulmuş bir madde.

Kürt Başbakan Yardımcısı

Kürtler, Barzani'nin önderliğinde 13 Temmuz'da Gilala'da bir toplantı yaptılar. Kürdistan Yürütme Komitesi'ni oluşturan yedi kişiden birisinin Başbakan Yardımcısı olması için seçim yaptılar. Habib Kerim Kürtler tarafından önerilecek Başbakan Yardımcılığına seçildi. Bu toplantıda, anlaşmanın yürütülmesi konuları da ele alındı ve anlaşma koşulları üzerinde, yavaş olmakla birlikte ilerleme kaydedildiği konusunda görüş birliğine varıldı. Ancak, Irak yönetimi sadece oluşturulacak parlamentonun yüzde 25'inin Kürtlerden oluşması konusunda sorun çıkarıyor ve buna gerekçe olarak da, diğer azınlıklarla anlaşmamayı gösteriyordu.

Ancak Irak yönetimi, Habib Kerim'in Başbakan Yardımcılığını veto ederek, İran'la ilişkilerinin iyi olmasından dolayı başka bir göreve verilmesini istedi.

Başbakan yardımcılığı konusu böylece ortada kalırken, Kürtlerin Kerkük'ü başkent yapmak istemelerine de Irak yönetimi tarafından karşı çıkıldı. Bu şehirde yaşayan Arap, Kürt, Türkmen ve Asurilerin oranları konusunda bir anlaşma sağlanamıyordu. Sonuçta 26 Ekim'de referandum yapılması kararlaştırıldı. Irak yönetimi, Kerkük'teki Kürtlerin oranını düşürebilmek için Kerkük'ten kaçan Asurileri tekrar buraya getirmeye başladı. Barzani'nin buna karşı çıkması üzerine, referandum 16 Ekim'de bilinmeyen bir tarihe ertelendi.

Barzani'ye Suikast

Irak yönetimi ile Barzani arasında, anlaşma maddelerinin uygulanması konusunda yer yer tartışmalar meydana geliyordu. BAAS rejimi, Kürtlerin bu inatçı liderinden kurtulmak için bir suikast girişiminde bulundu. 29 Eylül 1971'de gerçekleşen bu suikastten Barzani kurtulmayı başarıyordu. Bu taraflar arasındaki ilişkinin biraz daha gerginleşmesine yol açıyor ancak, anlaşmanın hükümlerinin uygulanabilmesi açısından fazlaca büyütülmüyordu.

Dört Yıl Aradan Sonra İş Yine Silaha Düştü

11 Mart 1970 anlaşmasının üzerinden dört yıl geçip de, 1974 yılı 11 Martına gelindiğinde, anlaşma maddelerinin yaşama geçirilmesinin tam anlamıyla gerçekleşmediği, Irak yönetiminin bazı küçük ödünlerle durumu idare ettiği kesinlik kazandı. Anlaşmanın üzerinden dört yıl geçmesinin ardından, anlaşma hükümlerinin tamamen yerine getiril-

mesi için Irak hükümetine bir çağrı daha yapıldı. Ancak, kendisini dört yıl öncesine oranla oldukça güçlü hisseden Irak BAAS yönetimi bu çağrıyı duymamazlıktan geldi.

Kürtler için tekrar silaha sarılmaktan başka çare kalmamıştı. Dört yıllık bir aradan sonra tekrar sert çarpışmalar olmaya başladı. Bu çarpışmalar sırasında Kürtler İran yönetiminden destek görüyorlardı. Silah ve cephanenin yanısıra, sınıra yakın kamplarda Kürtlerin eğitim yapmalarına ve buralarda barınmalarına da göz yumuluyordu.

ABD'nin BAAS ve Kürtlere Bakışı

Bu çarpışmalar olurken, Haziran ayı içerisinde yapılan Birleşmiş Milletler toplantısına, Kürtler de bir enformasyon heyeti gönderiyordu. Burada, bir çok ülkenin Birleşmiş Milletler yetkilileriyle görüşen Kürt temsilcileri, ABD temsilcileriyle de bir görüşme yapıyorlardı. Bu görüşme sırasında ABD temsilcisi, "Bizim politikamızın amacı, BAAS'ı devirmek değil, siyasetini değiştirmesini sağlamaktır. BAAS siyasetini değiştirdiği zaman, Kürt hareketine taviz vermesi istenecektir" diyordu. (*)

Kürtlerle Irak yönetimi arasında çarpışmalar sürerken, Irak, Kürtlere İran'dan gelen yardımı engelleyebilmek amacıyla çareler arıyordu. Öteden beri İran'la Irak arasında Şattü'l-Arap su yolu üzerindeki anlaşmazlık bir türlü çözülemiyordu. Irak, bu sorunun çözümü amacıyla bir toplantı önerdi.

Bu çağrı üzerine, 1975 yılı başlarında İstanbul'da İran ve Irak yetkililerinin katıldığı bir toplantı yapıldı. Toplantının ardından gazetecilerin sorularını yanıtlayan İran heyetinden bir yetkili, İran'la Irak'ın anlaşmasının Kürtlerin aleyhine olup olmayacağı sorulması üzerine önce "hayır" yanıtını veriyor, ardından da şunları söylüyordu:

"Bir çatışmanın üç tarafından ikisi anlaşmaya varırlarsa, üçüncü tarafın bundan zarar görmesi kaçınılmaz olacaktır."

Barzani-Şah Görüşmesi

Irak'ın İran'la anlaşma yolları aramaya başlaması üzerine Tahran'a giden Barzani burada Şah Rıza Pehlevi'yle görüşme isteminde

(*) Görüşmeye ilişkin bu sözler, 1975 yenilgisinden sonra Irak Kürdistan Demokrat Partisi'ni yemden toparlamak amacıyla 11-15 Ağustos 1976 tarihleri arasında yapılan durum değerlendirmesi ve yeni strateji saptama toplantısında hazırlanan raporda yer aldı.

Raporda, ABD temsilcisinin ismine ise yer verilmiyor. Ancak, ABD temsilcisinin 1975 yılında söylediği bu sözlerin, 1991 yılında BAAS rejiminin sersemletilmesiyle birlikte gündeme gelmesi ve gerçekleşmeye başlaması oldukça ilgi çekici.

bulundu. Mart başında Tahran'a giden Barzani'yi Şah, 12 Mart'a kadar kabul etmedi. Bu tarihte yapılan görüşmede ise Barzani Kürtler lehine bir kazanım elde edemedi.

Cezayir Anlaşması

İran ve Irak arasındaki gerginliğin sürdüğü, ancak anlaşma yollarının arandığı bir ortamda Cezayir'de yapılan OPEC toplantısı sırasında, Cezayir Devlet Başkanı Bumedjen, taraflar arasında anlaşmanın sağlanması için arabuluculuk yaptı. Bumedjen'in çabaları sonucunda taraflar 6 Mart 1975 tarihinde Cezayir Anlaşması'nı imzaladılar. (*)

Cezayir Anlaşması'yla, iki devlet arasındaki Şattü'l-Arap su yolu üzerindeki anlaşmazlık İran'ın istekleri doğrultusunda çözülürken, İran'da anlaşmayla birlikte Kürtlere verdiği desteği kesmeyi vaat ediyordu.

Kürtler İki Ateş Arasında

Cezayir Anlaşması'yla birlikte İran'ın kendilerine sırt çevirmesi üzerine Kürtler ortada kaldı. Yoğun Irak saldırıları karşısında bozguna uğrayan Kürtler, tarihlerinin en büyük yenilgilerinden birisini aldılar. Bir çok peşmerge ve Kürt köylüsü öldürülürken, kaçabilenler de dağlara sığındılar. İran'ın desteğini kesmesi ve sınırını tam bir denetim alması üzerine, İran'a da kaçamayan Kürtlerin zaiyatı çok fazla oldu.

Bu yenilgi üzerine öteden beri Kürt hareketinin öncülüğünü yapan Kürdistan Demokrat Partisi dağıldı. Parti içerisindeki çeşitli muhalif kanatlar, Barzani'yi suçlayarak partiden koştular.

Talabani Ayrı Bir Örgüt Kuruyor

Irak Kürdistan Demokrat Partisi içinde öteden beri muhalif olan Talabani, 1975 yenilgisinden sonra partiden tamamen koparak, ayrı bir örgütlenme çabasına girişti. Talabani, öteden beri yanında olan adamlarıyla birlikte 1 Haziran 1975'de Kürdistan Yurtseverler Birliği-Oluşum Komitesi'ni kurdu.

Bu sırada, KDP'nin Barzani tarafından 1964 yılında yönetimden uzaklaştırılan eski yöneticileri de Kürdistan Sosyalist Hareketi adı al-

(*) I-KDP'yi toparlamak için 1976 yılında yapılan toplantıda, Cezayir Anlaşması'nın gerçek mimarının ABD Dışişleri Bakanı Kissinger olduğu ve Kissinger'in Şubat ayı sonlarında gizlice Bağdat'a gelerek, anlaşmanın metni konusunda görüşme yaptığı dile getirildi.

tında bir başka yapılanma içine girmişlerdi.

Bu örgütleri bir araya getirerek, daha güçlü bir yapı oluşturma arayışı üzerine görüşmelere başlandı. Bu arada Komela yöneticileri ve Kürdistan Marksist-Leninistleri Örgütü ile de bağlantı kurularak, onlar da bu görüşmelere dahil edildi. Görüşmelerin sonucunda, ortak bir cephe konusunda anlaşılan bu örgütler 1-2 Haziran 1977'de Kürdistan Yurtseverler Birliği (Yekitiya Niştîmanî Kürdistan)'ni kurdular. Talabani, bu örgütün Genel Sekreterliğine getirildi. (*)

I-KDP'nin Yeniden Toparlanması Çalışmaları

Cezayir Anlaşması'ndan sonra yenilen ve dağılan Kürdistan Demokrat Partisi'nin yeniden toparlanması için kısa bir süre sonra yeniden çalışmalara başlandı. Kasım 1975'de I-KDP Geçici Komitesi kuruldu. Geçici Komite genel sekreterliğine ise sol kanat temsilcilerinden Sami Abdurrahman getirildi.

Geçici Komite'nin çağrısı üzerine 11 Ağustos 1976 tarihinde bir "parti konferansı" toplandı. 15 Ağustos'a kadar süren toplantıda, partinin kuruluşundan bu yana geçirdiği evreler ve özellikle 1964 yılında Barzani'nin yönetime geçmesiyle birlikte gelişen olaylar derinlemesine tartışıldı. Burada Barzani'nin feodal kişiliğini ön plana çıkardığı ve bunun parti hareketini sekteye uğrattığı görüşleri dile getirildi.

Partinin, artık feodal yapısından kurtulması gerektiği ve Marksist unsurları da içine alması gerektiği savunuldu.

Irak Ulusal Cephe Kurulması Çağrısı

Toplantıya sunulan ve yapılan değerlendirme ve tartışmalar sonucunda kabul edilen konferans raporunda, Kürtlerin Irak yönetiminin üstesinden gelebilmesi için bir "Irak Ulusal Cephesi" kurulması çağrısında bulunuldu. I-KDP'nin, tüm sosyalist, demokratik, ulusal ve ilerici güçlerle dayanışma ve ittifak kurmaktan yana olduğu ve bunun için "her iki el"ini birden uzattığının açıklandığı bu raporda, bir de ittifaka temel teşkil edecek beş maddelik bir deklarasyon yayınlandı. Bu deklarasyonda şu görüşlere yer veriliyordu:

"Demokratik özgürlüklerin serbestçe kullanılmasına olanak verilmesi, ırkçı ve faşist uygulamaların, yönetmeliklerin ve yasaların tümü-

(*) Talabani halen bu örgütün Genel Sekreterliği'ni sürdürmektedir. KYB, 1988 yılında kurulan Kürdistanî Cephe içerisinde yer aldı ve Talabani bu cephenin dış ilişkilerini yürütmeye başladı. (Bu örgütün 1980 sonrası faaliyetleri ve gelişmeler kitabın üçüncü cildinde ele alınacaktır.)

nün lağvedilmesi, halk kitlelerinin ve halkın siyasal güçlerinin isteklerini, özlemlerini ve görüşlerini serbestçe ifade etmelerine izin verilmesi ve bunu güvence altına almak için düşünce, söz ve toplanma özgürlüklerinin tanınması; Ayrıca, faşist BAAS'ın kurduğu mekanizmanın tüm kollarıyla birlikte tasfiye edilmesi ve özellikle vahşi işkenceler yapan güvenlik ve istihbarat aygıtları ile (halk güçleri) diye adlandırdıkları BAAS Milis Örgütü'nün ve Tekrit grubunun elinde tuttuğu silahlı kuvvetler komutanlıklarının dağıtılması gerekir. Bundan başka, yurttaşlara işkence eden ve sadece haziran 1972 tarihine kadar 2006 kişiyi korkunç işkencelerle öldüren işkencecilerin, bir de halkımıza karşı savaş açarak hem Kürtlerden ve hem de Araplardan binlerce yurttaşın ölmesine sebep olan ve Kürt halkına karşı 'topyekun imha savaşı' suçu işlemiş olan savaş suçlularının yargılanmaları da şarttır.

2- Ekonomik bunalımın çözülmesi; Böyle bir çözüm, ancak fiyatların dondurulması, ücretlerin artırılması, işsizlere iş alanları açılması, yurttaşların günlük hayatlarında ihtiyaç duydukları, bir de ülkenin kalkınması ve bayındır hale gelmesi için gerekli olan, zorunlu ihtiyaç maddelerinin ithal, dağıtım ve satışlarının yeniden düzenlenerek denetim altına alınması, ülke kaynaklarının propaganda, iç ve dış komplo-lara, yıkıcı, ırkçı projelere ve boş gösteriş projelerine değil, ülkenin planlı bir biçimde kalkınmasını sağlamak için ekonomik ve sosyal gelişme projelerine yöneltilmesi gerekir.

Oysa, bugünkü egemen grup, ülke kaynaklarını ırkçı projelerini gerçekleştirmek, içte ve dışta komplolar hazırlamak, propaganda kampanyaları düzenleyip yürütmek için kullandığı gibi, bir de dışarıya para kaçırmaktadır. Bu projeler ise gerçek anlamda hiç bir üretime katkıları olmadığı halde, milyonlarca dinarı emmekte ve ziyan etmektedir. Bir de yurttaşların sırtındaki enflasyon yükünün ağırlaşmasında da olumsuz yönde katkıda bulunmaktadır. Örnek olarak şunu belirtelim ki; Irak, Tekrit zümresinin yönetimi altında, propaganda harcamaları ulusal gelirin oranla en yüksek olan dünyanın ikinci ülkesi durumuna gelmiştir.

Uygulanacak kalkınma ve bayındırlık projelerinin ise ulusal ekonomiyi tahrip eden BAAS örgütlerinin yerine yeterli ve namuslu unsurların eline verilmesi ve sosyalist, demokratik bir siyasetle uygulanması gerekir. Bugün ise o projeleri uygulamakla görevlendirilen unsurlarda aranan nitelikler, yeterlilik ya da idari ve teknik yetenek değil, sadece Tekrit grubuna bağlılıkta kusur etmeyen Baascılıktır. Silahlı Kuvvetlerdeki komutanlık görevlerinin, diplomatik görevlerin ve diğer kurumlardaki görevlerin verilmesinde de aranan nitelik yine budur.

Öte yandan uygulama bakımından ya tümüyle rafa kaldırılmış, ya da özellikle Kürdistan bölgesinde kuşku verici bir biçimde uygulanmış olan Toprak Reformu Kanunu'nun tam olarak uygulanması ve değiştirilmesi gereken maddelerinin köylülerin lehine olarak köklü bir biçimde değiştirilmesi ve toprak reformu adı altında girişilen ırkçı, çıkarıcı, egemen bürokratik burjuvaziye çıkar sağlayıcı uygulamanın ortadan kaldırılması gerekir. Kırsal alanlarda istikrarın sağlanması ve tarımın beklenen gelişmeyi göstermesi ancak bu şekilde mümkün olabilir. Egemen güce bağımlı olan bir takım bilgisiz unsurların, plansız-programsız ve el yordamıyla uygulamaya kalkıştıkları ve tarımın gelişmesine katkıda bulunmaksızın milyonlarca dinara mal olmuş projelerin önüne bir sınır koymak gerekir. Ayrıca tarımı geliştirmek ve köylülerin yaşam düzeylerini yükseltmek, hiç bir ayırım yapmadan, Irak'ın her tarafına sulama tesislerinin kurulması gerekmektedir. Ama bu projeler, 'halk çalışması' diye adlandırdıkları ve aslında propaganda amacına yönelik projeler biçiminde olmayacaktır. Bugün uyguladıkları projelerin bir bölümü, bugünkü rejimin nasıl katı ve fakat verimsiz bir uygulama içinde bulunduğu canlı bir örneğini vermiştir.

3- Kürt sorununun demokratik ve barışçı bir biçimde çözülmesi; Bu sorunun çözülmesi, her şeyden önce yurtlarından sürülmüş olan Kürt yurttaşlarının geri dönmelerini gerektirir ve girişilmiş olan Araplaştırma ve Baaslaştırma siyasetinin ortadan kaldırılması, Araplarla Kürtler ve diğer ulusal azınlıklar arasında her alanda ulusal eşitliğin sağlanması ve Kürt halkının 11 Mart Anlaşması'nda belirtilen meşru ulusal haklarının Kürdistan'ın her tarafında uygulanması ve sağlam temellere oturtulması esasına dayalı olacaktır. Ayrıca, Kürdistan bölgesinin sınırlarının, ırkçı uygulamalardan önce mevcut olan nüfus statüsüne, tarihsel ve coğrafi gerçeklere göre saptanması zorunludur.

4- Irak'ın Arap ulusu ile Kürt ulusu açısından doğal yerini alması; Bunun sonucu olarak da, bu iki ulusa bağlı halkların kurtuluş hareketlerini, özellikle de Filistin halkının kendi kaderini tayin etme hakkına kavuşmak için verdiği mücadele ile İsrail'in işgal altındaki tüm Arap topraklarından çekilmesi için girişilen mücadeleyi, Ayrıca Türkiye, İran ve Suriye'deki Kürt ulusal kurtuluş hareketini ve Umman halkının kurtuluş hareketini desteklemek Irak için bir ödev olacaktır. Bunun yanı sıra Irak'ın ilerici Arap devletleriyle işbirliği yapması, gericiliğe ve emperyalizme karşı verdiği mücadeleye katılması ve şimdiki gibi taktik olarak değil, içtenlikle sosyalist devletlerle dayanışma kurması gerekir. Bilindiği gibi sosyalist ülkelerle olan şimdiki dayanışma, BAAS rejiminin sağcı kimliğini örtmeyi, karşılaştığı şu ya da

bu bunalımdan o ülkelerin desteğiyle çıkılmasını amaçlayan taktik bir dayanışmadır. Ayrıca, Irak'ı bir takım yeni zincirlere bağlayan Irak-Iran ihanet anlaşmasını da lağvetmek gerekir. Bilindiği gibi Irak ile İran, bu anlaşma gereğince, Irak'taki, İran'daki ve genel olarak tüm bölgedeki ulusal kurtuluş hareketlerine karşı savaşmak konusunda çabalarını birleştirmeyi taahhüt etmişlerdir.

5- Irak halkının, çok uzun süreden beri kendisinden gasp edilmiş olan 'kendi kendini yönetme' hakkına yeniden kavuşmasının sağlanması; Bu da, Irak'ın demokrasi, sosyal gelişme ve sosyalizm yolunda ilerlemesini gerçekleştirecek bir yasama meclisinin seçimle kurulması ve bu meclisten oluşacak, ona sorumlu olacak bir yürütme organının kurulmasıyla gerçekleşebilir."

I-KDP'yi toparlamak amacıyla Geçici Komite tarafından yapılan bu çağrı, diğer muhalefet kanatlar üzerinde olumlu bir etki yapmadı. Ancak, I-KDP, yavaş yavaş da olsa, yeniden örgütlenmeye ve toparlanmaya başladı. Kısa bir süre sonra da tekrar silahlı mücadele başlandı. Ancak, bu hareketler eskisi kadar etkili olamıyor ve istenilen sesi getirmiyordu.

1978 Talabani-Barzani Çatışması

Irak'ta Soran bölgesinde bulunan Kürdistan Yurtseverler Birliği'ne bağlı 800 kadar peşmerge, Suriye'ye geçmek üzere Türkiye sınırı boyunca ilerlemeye başladılar. Hakkari'nin Şemdinli ilçesi yakınlarından geçerken de Barzani'yi destekleyen Kürt aşiretlerinin saldırısına uğradılar. 1978 yılı Mayıs ayı sonlarında meydana gelen bu saldırı sırasında KYB'nin bir çok peşmergesi öldürüldü. Bu olay, öteden beri gergin olan Barzani-Talabani ilişkisini iyice çıkmaza götürdü.

Bu çatışmalardan sonra, KYB güçlü olduğu Soran bölgesine KDP'yi sokmazken; KDP'liler de güçlü oldukları Bahdinan bölgesine KYB'yi sokmamaya başladı.

Molla Mustafa Barzani'nin Ölümü

Molla Mustafa Barzani 1975 yenilgisinden bir süre sonra rahatsızlandı. Tedavi olmak için Amerika Birleşik Devletleri'ne gitti. Burada uzun süre tedavi gören Barzani, 1 Mart 1979'da, 75 yaşında ve ardından 50 yıllık bir mücadele bırakarak Washington'da öldü.

Molla Mustafa Barzani'nin ölümünden sonra KDP'liler Başkanlığı, Barzani'nin oğlu Mesut Barzani'yi seçtiler.(*)

I-KDP'den Kopmalar

Barzani'nin ölümünden sonra I-KDP içinde yeni kopmalar olmaya başladı. I-KDP Merkez Komite Üyesi olan Doktor Mahmut Osman ile, 1976 yılında I-KDP Geçici Komite Üyeliğine ve daha sonra da Genel Sekreterliğine getirilen Sami Abdurrahman partiden ayrıldılar. Liderlik vasıflarıyla ön plana çıkan bu kişiler, kendileriyle birlikte, birçok kişinin de partiden kopmasına neden oldular.

I-KDP'den ayrılan ve aralarında Doktor Mahmut Osman'ın da bulunduğu bir grup, kısa bir süre sonra Irak Kürdistan Sosyalist Partisi (Partiya Sosyaliste Kürdistan-Irak; I-KSP)'ni kurdu. (**)

Sami Abdurrahman ve birlikte hareket ettikleri arkadaşları ise I-KDP'den ayrıldıktan kısa bir süre sonra Kürdistan Demokratik Halk Partisi (Partiya Gele Demokrati Kürdistan)'ni kurdu. (***)

(*) Mesut Barzani halen I-KDP'nin ve 1988 yılında beş Kürt örgütü tarafından oluşturulan Kürdistanî Cephe'nin liderliğini yapmaktadır.

(**) I-KSP'nin genel sekreterliğini uzun yıllar Doktor Mahmut Osman yürüttü. I-KSP, 1988 yılında oluşturulan Kürdistanî Cephe'nin içinde yer aldı ve Doktor Mahmut Osman, halen bu cephenin dış ilişkilerini yürütmektedir. 1991 yılında ise I-KSP'nin genel sekreterliğine Resul Mamend getirildi.

(***) Sami Abdurrahman halen partinin genel sekreterliğini yürütmektedir. Sami Abdurrahman ve Kürdistan Demokrat Halk Partisi de 1988 yılında Kurulan Kürdistanî Cephe içerisinde yer aldı. (I-KSP ve KDHP'nin 1980 yılından sonraki faaliyetleri ve Kürdistanî Cephe içinde yer almaları 3. kitapta ele alınacaktır.)

4. BÖLÜM

MEHABAD KÜRT CUMHURİYETİ'NİN YIKILMASINDAN SONRA İRAN'DA DURUM (1947-1980)

Yeniden Örgütlenme Çabaları

Mehabad Kürt Cumhuriyeti'nin yıkılmasından ve Barzani'nin Sovyetler Birliği'ne sığınmak zorunda kalmasından sonra, İran Kürtleri arasında bir siyasi bunalım yaşanmaya başlandı. Ancak, Mehabad Cumhuriyeti'nin heyecanını yaşayan Kürt gençleri 1948 yılında küçük örgütlenmeler kurarak, gizli Kürt bildirilerini Mehabad'da dağıtmaya başlıyorlardı.

Şah'a Suikast

Gençlik içerisinde yayılmaya başlayan Kürt hareketi, kısa sürede Tahran'da da kendisini gösterdi. 4 Şubat 1949'da Şah Rıza Pehlevi'ye Tahran Üniversitesi'nde bir suikast düzenlendi. Suikastten kurtulan Şah, bu olayı, İran'daki muhalefeti bastırmak ve geliştirmekte olan demokratik hareketi ezmek için kullandı. İran'daki muhalefet ezilirken, yeni yeni filizlenmekte olan Kürt hareketi de bundan nasibini almakta gecikmedi.

1951 yılında Musaddık'ın Başbakanlığı döneminde, İran'daki demokratik güçler yeniden toparlanmaya ve örgütlenmeye başladılar. Kürtler de bu ortamdan yararlanarak, bir takım faaliyetlere giriştiler. Ancak, bu hareketler geniş çaplı olmaktan çok, birer gençlik ve öğren-

ci hareketi olmaktan öteye gidemiyordu.

1952 yılında yapılan seçimlerde, Mehabad'da KDP'nin adayı oyların tamamına yakınına alıyordu. Ancak, Mehabad seçimleri iptal edilerek, Tahranlı bir din adamı Mehabad Milletvekili olarak atanıyordu.

1953 yılında petrolün millileştirilmesi için yapılan referandumda, Mehabadlıların tamamına yakını, Musaddık'ın yanında yer alarak, petrolün millileştirilmesi doğrultusunda oy kullandılar.

Yaşanan bu olaylar, KDP'nin toparlanmasına ve faaliyetini yeniden sürdürmesine yol açıyordu. Ancak, bu gelişme fazla sürmüyor, 19 Ağustos 1953'de Musaddık'a karşı yapılan darbeden sonra muhalefet üzerinde tekrar yoğun bir baskı kuruluyordu.

İ-KDP bir türlü gelişme ortamını sağlayamıyor, faaliyetleri sınırlı kalıyordu. 14 Temmuz 1958'de Irak'ta General Abdülkerim Kasım'ın gerçekleştirdiği darbe, ve Barzani'nin Irak'a dönmesi İranlı Kürtler arasında büyük bir sevince yol açıyordu. Bu heyecanın yarattığı ortam içerisinde İ-KDP eskiye oranla daha hızlı bir şekilde gelişmeye başladı.

Dört İdam

Kürtlerin faaliyetlerinin artması üzerine, İran yönetimi 1959 yılında geniş bir tutuklama kampanyası başlatıyordu. Şehir merkezlerinde ve köylerde sürdürülen bu tutuklama fıryasında, hemen her meslek ve yaş grubundan yüzlerce Kürt tutuklandı. Yargılamalar sonucunda, üçü İ-KDP Merkez Komitesi Üyesi olan dört kişi idama mahkum edildi. Ancak, bu idam kararlarının infazı konusunda Irak ve Avrupa'dan gelen tepkiler karşısında, Şah bu dört kişinin cezalarını müebbet hapse çevirmek zorunda kaldı.

1967-1968;

18 Ay Süren Ayaklanma

İran'da uzun yıllar, Kürt hareketi adına bir ses çıkmadı. İ-KDP'nin sınırlı yeraltı faaliyetinin dışında herhangi bir faaliyet yoktu. Ancak, 1967 yılında, Irak'ta bulunan bazı Kürt militanlarının İran'a geçişleri sırasında İran jandarmalarıyla, Kürt köylüleri arasında silahlı çatışmalar çıktı. Bu çatışmalar ve İ-KDP militanlarının Irak'tan dönüşü, bir çok kişinin silaha sarılmasına yol açtı.

Mehabad, Baneh ve Serdeşt bölgesinde bir ayaklanma merkezi oluştu. Kendiliğinden gelişen bu hareketi yönlendirmek isteyen KDP, bir devrim komitesi oluşturdu ve ayaklanmanın komutasını bu komite

üstlendi.

1967 yılının kış aylarında başlayan bu ayaklanma, 18 ay kesintisiz olarak sürdü. Devrim komitesinin genç ve deneyimsiz önderleri sonuna kadar çarpışmayı bırakmadılar. Devrim komitesi üyelerinden elektronik mühendisi Şerif Zade, öğrenci Abdullah Muini ve din adamı Mela Eware'nin de bulunduğu bir çok kişi çarpışmalar sırasında öldüler.

Yöneticilerini ve bir çok militanını çarpışmalarda kaybeden Kürt hareketi 1968 yılı ilkbaharında tamamen çöktü.

Kasımlo'nun Genel Sekreterliğe Getirilmesi

Bu yenilgiden sonra bir türlü belini doğrultamayan İran Kürt hareketi ve İ-KDP, 1973 yılı Eylül ayında 3. Kongresini topladı. Bu kongrede, partinin program ve tüzüğünde bir takım değişiklikler yapıldı. 49 delegenin katıldığı bu kongrede, Doktor Abdurrahman Kasımlo (*) partinin genel sekreterliğine getirildi.

Şah'ın Devrilmesi ve Humeyni Yönetimi

İ-KDP 3. Kongresinden sonra faaliyetini İran'da ve İran dışında, gizli olarak sürdürdü. 1978 yılında Şah'a karşı yükselen muhalefetin sürükleyicileri arasında yerini aldı. Humeyni ile ittifak içerisine girildi. Ancak, Şah'ın devrilmesinden sonra yönetimin başına geçen Humeyni, Kürtlere karşı, öncekinin aksine sert bir tutum izlemeye başladı. İ-KDP, İran Kürdistanında özerklik isteminde bulundu, ancak bu istem Humeyni yönetimince reddedildi.

Bu gelişmeler üzerine İ-KDP, İslam Cumhuriyeti kurulmasına ilişkin 30 Mart 1979 da yapılan referandumu ve 1 Aralık 1979'da yapılan Anayasa oylamasını boykot etti.

İ-KDP, 19 Ağustos'ta Humeyni yönetimi tarafından yayınlanan bir bildiri ile "yasa dışı" ilan edildi. Bu tarihten sonra İ-KDP Humeyni yönetimine karşı silahlı mücadele yürütmeye başladı. (**)

(*) Abdurrahman Kasımlo Genel Sekreterlik görevini 13 Temmuz 1989'da Viyana'da uğradığı bir suikast sonucunda öldürülünceye kadar sürdürdü. Kasımlo, suikaste uğradığı sırada, İran'lı yöneticilerle bir görüşme yapmaya gidiyordu. Bu olay üzerine, İ-KDP, İran yönetimini suçlarken; İran, bu iddiaları reddetti. Kasımlo'nun öldürülmesinden sonra İ-KDP Genel Sekreterliğine Doktor Sadık Şerefkendi getirildi.

(**) İ-KDP'nin bu mücadelesi 1984 yılına kadar sürdü. Bu dönem içerisinde bazı mevziler ele geçiren Kürtler, 1984 yılında bu mevzileri tek tek kaybettiler. Bu çarpışmalar sırasında bir çok Kürt öldürüldü.

KAYNAKÇA

- Abdurrahman Kasımlı (çev.Mehmet Açık), İnan Kürdistanı, Peka'nın Yayınları, Ankara, 1980
- Abu Firas (Ribhi Halloum), Belgelerle Filistin, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1989
- Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1988
- Bazil Nikitin (çev.Hüseyin Demirhan-Cemal Süreya), Kürtler-Sosyolojik ve Tarihi İnceleme, Denk Yayınları, İstanbul, 1991
- B. Murat Öztemir, Bu Dağlar ki Hiç Bahar Görmedi, Ekin Yayınları, İstanbul, 1988
- C. Aladağ, Kürdistan'ın Sömürgeleştirilmesi ve Kürt Ulusal Hareketleri, Özgürlük Yolu Yayınları, İstanbul, 1978
- Cemal Kutay, Sohbetler (Mayıs, Haziran, Ekim, Kasım, Aralık 1971 ve Ocak, Şubat, Mart 1972)
- Cemil Gündoğlan-İbrahim İncesu-Ali Rıza Gezici, Halepçe Jenosidi Öncesi ve Sonrası Vahşet Yargılanıyor, Sun Yayıncılık, İstanbul, 1991
- Dana Adams Schmidt (çev.Ahmet Dere), Barzani'yle Konuşmalar, Yöntem Yayınları, İstanbul, 1977
- DDKD İddianamesi, Diyarbakır Sıkıyönetim Komutanlığı Askeri Savcılığı, 1980
- Devrimci Doğu Kültür Ocakları Dava Dosyası, Komal Yayınları, Ankara, 1975
- Edgar O'Ballance (çev.Mehmet Görel), 1961-1970 Irak Kürdistanı Kurtuluş Mücadelesi, Yöntem Yayınları, İstanbul, 1977
- Hasan Yıldız, Fransız Belgeleriyle Sevr-Lozan-Musul Üçgeninde Kürdistan, Koral Yayınları, İstanbul, 1991
- Hulusi Turgut, Barzani Dosyası, Asya Matbaası, İstanbul, 1969
- Irak Kürdistan Demokrat Partisi Yeni Stratejisi (çev. Kerim Yılmazoğlu), Üçüncü Dünya Yayınları
- Irak Kürt Hareketi ve Irak Komünist Partisi (El Munadil Gaze

- tesinden çeviren Şadi Ozansu), Köz Yayınları, İstanbul
- İsmail Beşikçi, Doğu Anadolu'nun Düzeni-Sosyo ekonomik ve Etnik Temeller, E Yayınları, Ankara, 1969
 - İsmail Beşikçi, Orgeneral Muğlalı Olayı- Otuzüç Kurşun, Belge Yayınları, İstanbul, 1991
 - Kawa İddianamesi, Diyarbakır Sıkıyönetim Komutanlığı Askeri Savcılığı, 1980
 - Kawa Dergisi (Aralık 1978-Ocak 1979), İstanbul
 - KUK İddianamesi, Diyarbakır Sıkıyönetim Komutanlığı Askeri Savcılığı, 1980
 - M.Emin Zeki, Kürdistan Tarihi, Komal Yayınları, İstanbul, 1977
 - Mehdi Zana, Bekle Diyarbakır, Doz Yayınları, İstanbul, 1991
 - Muzaffer İlhan Erdost, Şemdinli Röportajı, Onur Yayınları, İstanbul, 1987
 - Nuray Şirin Göktaş, Abdullah Öcalan Görüşmesi, Haziran 1988 (yayınlanmadı)
 - Osman Ozanalp, Jandarmanın Takip, Tenkil Hareketleri ve Müsademe Tabiiyesi, Jandarma Genel Komutanlığı Matbaası, Ankara, 1939
 - PKK İddianamesi, Diyarbakır Sıkıyönetim Komutanlığı Askeri Savcılığı, Ankara Genelkurmay Basımevi, 1981
 - Rafet Ballı, Kürt Dosyası, Cem Yayınevi, İstanbul, 1991
 - Rızgari-Ala Rızgari İddianamesi, Diyarbakır Sıkıyönetim Komutanlığı Askeri Savcılığı, 1980
 - Rızgari Dergisi(Ocak 1978-Kasım 1979), İstanbul
 - Sina Akşin (Yayın Yönetmeni), Türkiye Tarihi, Çağdaş Türkiye (1908-1980), Cem Yayınevi, İstanbul, 1990
 - Şadillili Vedat, Türkiye'de Kürtçülük Hareketleri ve İsyanlar, Kon Yayınları, Ankara, 1980
 - Türkiye'de Anarşi ve Terörün Sebepleri ve Hedefleri, 12 Nisan 1985 günü YÖK merkez binasında verilen konferanslar, YÖK Basımevi, 1985
 - TKDP Gerekeçli Kararı, Diyarbakır-Siirt İlleri Sıkıyönetim Komutanlığı 2 Nolu Askeri Mahkemesi , 27 Şubat 1973
 - TKSP-Özgürlük Yolu Gerekeçli Kararı, Diyarbakır Sıkıyönetim Komutanlığı 1 nolu Askeri Mahkemesi, 1984
 - William Aegleton (çev.M.Emin Bozarıslan), 1946 Mehabad Kürt Cumhuriyeti, Korol Yayınları, İstanbul, 1990
 - Vatan 1960 Yıllığı
 - V.V. Minorski, Kürtler, Komal Yayınları, İstanbul, 1977

İÇİNDEKİLER

- Önsöz.....	7
1. BÖLÜM	
MEHABAD KÜRT CUMHURİYETİ VE GÜNEY KÜRDİSTAN'DAKİ GELİŞMELER.....	9
- Sykes-Picot Anlaşması	9
- Şeyh Mahmut Berzenci Hükümeti	10
- Berzenci'nin Sevres'e Katılma Girişimi.....	11
- Berzenci Geri Dönüyor.....	13
- Irak'ın "Göreceli" Bağımsızlığı ve Berzenci İsyanı.....	15
- Barzani'ler İsyan Sahnesinde.....	15
- Hevi Örgütü	16
- Komel Örgütü	16
- Örgütlenmede Bir Adım Daha.....	17
- Üç Sınır Antlaşması.....	19
- Komel Örgütü'ne Taze Güç; Kadı Muhammed.....	19
- Kürt Haritası ve Kürt Bayrağı	20
- Molla Mustafa'nın Sürgünden Kaçışı	20
- Irak Komünist Partisi.....	24
- Irak Kürdistan Komünist Partisi.....	25
- Rızgari Partisi	26
- Dayke Niştiman (Ana Vatan)	26
- Bakü'yü Ziyaret	27
- Mehabad Kürt Cumhuriyeti'ne Doğru.....	28
- Barzani-Kadı Muhammed İşbirliği.....	29
- Kadı Muhammed'in Çağrısı ve KDP'nin Kurulması	29
- Azerbaycan'ın Özerkliği	31
- Kürtlerin Özerklik İlanı	32
- 22 Ocak 1946-Mehabad; İlk Kürt Cumhuriyeti	33
- Mehabad'ta İlk Siyasi Cinayet.....	34
- İlk Kürt Cumhuriyeti'nin Bakanlar Kurulu.....	34
- Azerbaycan-Mehabad İlişkileri	36
- Barzaniler...Mehabad'ta Kürt Ordusuna İlk Adım.....	37
- Kürt-Azeri Sürtüşmeleri ve Anlaşma	38
- Mehabad-İran Çarpışmaları ve İlk Zafer	40
- Sovyetler İran'dan Çekiliyor.....	41
- İran-Azerbaycan Görüşmeleri	42
- Anlaşma	43
- Mehabad-İran Çarpışmaları.....	43

- Senendec'e Saldırıdan Vazgeçme.....	44
- Genç Cumhuriyet'te Radyo ve Gazete	46
- Irak Kürdistan Demokrat Partisi'nin Kurulması.....	46
- Mehabad-İran Görüşmeleri	47
- İran Hükümetinden Danışıklı Döğüş	48
- Savaş Konseyleri	49
- Azerbaycan'da Hazin Son	50
- Onbir Aylık Kürt Cumhuriyeti'nin Sonu.....	50
- Barzani'nin Irak'a Dönme Girişimleri	52
- Kadı Muhammed Tutuklanıyor.....	52
- Barzani Tahran'da.....	53
- Cumhuriyet'in Önderleri Göstermelik Mahkeme Önünde..	56
- Kadı Muhammed'e İdam	58
- İdamlar Durmuyor.....	58
- Irak'ta İdamlar	59
- Barzani'nin Uzun Yürüyüşü	59

2.BÖLÜM

DERSİM'DEN 12 EYLÜL'E TÜRKİYE'DE

KÜRT HAREKETLENMELERİ	62
- Jandarmanın Tenkil Taktikleri	62
- Sınırdaki Katliam: 32 Kürt Kurşuna Diziliyor	63
- Ölümden de Vahim	66
- 49'lar Teykifatı	68
- 27 Mayıs İhtilali ve Sürgünler.....	70
- Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi'ne İlk Adım	70
- Türkiye Kürt Talebe Cemiyeti	71
- Cevdet Sunay'ın Hazırladığı İddianame.....	71
- Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi'nin Kurulması	97
- Faik Bucak'ın Aydınlanamayan Ölümü	105
- Doğu Mitingleri ve Kürt Milliyetçiliğinin Gelişmesi	105
- Türkiye Kürdistan Demokrat Partisine Takibat	107
- Devrimci Doğu Kültür Ocakları'nın Kurulması.....	108
- 12 Mart; Tutuklamalar, Yargılamalar, Mahkumiyetler.....	116
- Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi Sanıkları.....	116
- KDP'de İç Çatışma ve Aydınlanamayan Ölüm.....	117
- Devrimci Doğu Kültür Ocakları Sanıkları ve Yargılaması.	118
- 12 Mart Sonrasında Toparlanma Faaliyetleri ve DDKD	120
- Komal ve Rızgari-Ala Rızgari	120
- TKDP'yi Diriltme Çabaları	121
- 1977 Kurultayı ve Yol Ayrımı	122
- Kürdistan Ulusal Kurtuluşçuları (KUK)	123

- TKDP'nin Sağ Kanadı	123
- Şıwancılar	124
- Kawa	125
- Türkiye Kürdistanı Sosyalist Partisi-Özgürlük Yolu.....	126
- Diyarbakır DDKD	126
- Ulusal Demokratik Güç Birliği (UDG)	127
- Partiya Karkeren Kürdistan (PKK).....	127
3.BÖLÜM	
IRAK KÜRDİSTANI'NDAKİ GELİŞMELER (1958-1980).....	130
- Irak'ta 1958 Darbesi ve General Kasım	130
- Barzani'nin Irak'a Dönmesi.....	131
- Barzani'nin Barzan'a Dönmesi ve Çatışmalar.....	131
- Karşılıklı Ateş-kes Çağrıları	133
- KDP'nin Silahlanması.....	134
- Türkiye-İrak İlişkilerinin Gerginleşmesi	134
- Darbeciye Darbe.....	135
- Kürtlerle Görüşmelerin Yeniden Başlaması.....	135
- Hükümet İçi Darbe	136
- KDP İçinde Görüş Ayrılığı.....	137
- KDP İçinde Çatışmalar ve Ayrılık.....	137
- Savaşa Hazırlık	138
- Irak-Mısır Birleşmesi Çalışmaları ve Kürtler	138
- KDP Politbürosunun Irak'a Dönmesi	139
- Talabani İran'a Sığınyor	139
- Arif'in Yerine Arif	140
- 1968 ve Irak'ta Bir Darbe Daha	142
- Barzani-Talabani Çatışması.....	143
- 1969-Çarpışmalara Devam.....	143
- Irak'ta Başarısız Darbe Girişimi	144
- 1971 Otonomi Ayaklanması.....	145
- Kürt Başbakan Yardımcısı.....	151
- Barzani'ye Suikast	151
- Dört Yıl Aradan Sonra İş Yine Silaha Düştü	151
- ABD'nin BAAS ve Kürtlere Bakışı	152
- Barzani-Şah Görüşmesi	152
- Cezayir Anlaşması.....	153
- Kürtler İki Ateş Arasında	153
- Talabani Ayrı Bir Örgüt Kuruyor.....	153
- I-KDP'nin Yeniden Toparlanması Çalışmaları.....	154
- Irak Ulusal Cephe Kurulması Çağrısı.....	154
- 1978 Talabani-Barzani Çatışması.....	157

- Molla Mustafa Barzani'nin Ölümü.....	157
- I-KDP'den Kopmalar.....	158
4.BÖLÜM	
MEHABAD KÜRT CUMHURİYETİNİN YIKILMASINDAN SONRA İRAN'DA DURUM(1947-1980).....	159
- Yeniden Örgütlenme Çabaları.....	159
- Şah'a Suikast	159
- Dört İdam	160
- 1967-1968; 18 Ay Süren Ayaklanma	160
- Kasımlı'nun Genel Sekreterliğe Getirilmesi.....	161
- Şah'ın Devrilmesi ve Humeyni Yönetimi	161
- Kaynakça.....	162

MAHMUT BERZENCI

KADI MUHAMMED
Iran Kûrdistan Demokrat Partisi (Î-KDP)'nin ilk başkanı

MUSTAFA BARZANI
Irak Kirdistan Demokrat Partisi (I-KDP)'nin kurucusu ve ilk genel
başkanı

CELAL TALABANI
Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB)'nin kurucusu ve genel sekreteri

MESUT BARZANI
Mustafa Barzani'nin oğlu ve halen I-KDP'nin genel başkanı

Hıdır GÖKTAŞ

KÜRTLER I

İsyan - Tenkil

Şeyh Ubeydullah Ayaklanması -36 Kanlı
Beylik -Azmi Kavi Cemiyeti - Roji Kurd -
Hateve Kurd - Kürdistan Teali Cemiyeti -
Koçgiri Ayaklanması - Nasturi İsyanı -
Şeyh Said İsyanı - 47 Şehpa - Hoybun -
Ağrı Harekatı - Mutki Ayaklanması -
Dersim Tedip Harekatı - Seyit Rıza'dan
İngilizlere Mektup

3. BASKI ÇIKTI

Emin KARACA

**AĞRI ETEKLERİNDEKİ
ATEŞ**

"Bir Kürt Ayaklanmasının
Anatomisi"

ÇIKIYOR

Nihat BEHRAM

LANETLİ ÖMRÜN KIRLANGIÇLARI

Roman

"Lanetli Ömrün Kırlangıçları,
acımasızlığın kısır döngüsü içindeki insani
arayışı irdelerken, yaşamın vahşetle iç içe
gerçekliği ile, kahramanın yüreğinde
yaşattığı doyumsuz, güzelliği amansız
savaşımı aktarıyor..."

Öner Yağcı

OKI

Soysal EKİNCİ

YIKINTILAR ALTINDA

Şiir

OKYOR

Bu kitapta Mehabat Kürt Cumhuriyeti'ni oluşturan ve yıkan koşullar, Barzani'nin uzun yürüyüşü, 1971 otonomisi ve Cezayir Anlaşması ile gelen 1975 yenilgisine ayrıca Molla Mustafa Barzani ve Celal Talabani'nin çatışmalarına kadar Irak ve İran Kürdistanı'ndaki gelişmeler inceleniyor.

Dersim tedip ve tenkil hareketından sonra suskunluğa bürünen Türkiye'deki Kürt hareketinin 1960'lı yıllarda yeniden toparlanması, 49'lar tevkifatı, 23'ler olayı ile sonrasında yaşanan Kürt örgütlenmeleri ve bölünmeleri ele alınıyor.

DÜŞÜNCE DİZİSİ: 20/122

